

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KURUMSAL İKTİSAT VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRK
CUMHURİYETLERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kubra GÖGER

Niğde
Temmuz, 2020

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**KURUMSAL İKTİSAT VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRK
CUMHURİYETLERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kubra GÖGER

Danışman : Prof. Dr. Fatih YÜCEL
Üye : Doç. Dr. Okyay UÇAN
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Ayşe ERGİN ÜNAL

Niğde
Temmuz, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum 'Kurumsal İktisat ve Büyüme İlişkisi: Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Panel Veri Analizi' başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 07/05/2020

Kubra GÖGER

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasının temel amacı, Türk Cumhuriyetleri ülkelerinde kurumsal yapının söz konusu ülkelerin ekonomilerindeki büyümelerini ne ölçüde etkilediğini saptamaktır. Bunu anlamak amacıyla ülkelerin kurumsal yapılarını temsilen ekonomik özgürlükler ve yönetim gibi temel alınan endeksler kullanılmıştır. Bu konu üzerine literatürde de birçok çalışmanın olması, konunun önemini daha fazla arttırmaktadır.

Tez konusunun belirlenmesinde ve gerçekleşmesinde beni yönlendirip bana inanan ve güvenen değerli danışman hocam Prof. Dr. Fatih YÜCEL'e teşekkürlerimi sunarım. Beni ileri seviyelere taşıyan değerli hocam Doç. Dr. Okyay UÇAN'a ve diğer hocalarıma, hayatımın her aşamasında ve eğitim ve öğretim hayatım boyunca bana her türlü imkânı veren, desteklerini hiç esirgemeyen anne ve babama teşekkürlerimi sunarım. Daima yanımda olan, bana destek, moral ve mutluluk veren başta ablam Sümeyye MAVICI'ya ve diğer kardeşlerime en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu zorlu süreçte bana inanarak dualarını hiçbir zaman eksik etmeyen, şimdi rahmetli dedem Bayram GÖGER'e sevgilerimi sunarım.

Kubra GÖGER

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KURUMSAL İKTİSAT VE BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRK CUMHURİYETLERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ

GÖGER, Kubra
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatih YÜCEL
Temmuz 2020, 166 sayfa

Ülkeler arasında ekonomik büyüme düzeyinin farklı olması birçok araştırmacı tarafından inceleme konusu olmuştur. Bu farklılığın nedenini açıklamak için modellere iktisadi faktörler eklenmiştir. Ancak bu faktörlerin farklılığın nedenini tam olarak açıklayamadığı görülmüştür. Bu nedenle 1990'lı yıllardan sonra modellere iktisadi olmayan kurum ve kurumsal yapı faktörleri de dâhil edilmeye başlanmıştır. Kurumların ekonomik performans üzerinde kuralları dâhilinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu etki farklılıkların azalmasına veya tamamen yok olmasına yardımcı olmaktadır. Ülke içindeki kurumlar insanların tutum ve faaliyetlerini şekillendirmektedir.

Bu çalışma, kurumsal yapı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türk Cumhuriyetleri ülkeleri açısından 2002-2018 yılları için panel veri analizi ile incelemektedir. Ekonomik büyüme göstergesi olarak reel gayri safi yurtiçi hâsıla, kurumsal kaliteyi temsilen ise; ekonomik özgürlükler endeksi ve yönetim endeksi kullanılmıştır. Yıllık nüfus artış hızı, mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı modele kontrol değişken olarak eklenmiştir. Çalışmada çıkan sonuçlar neticesinde, serilerin seviyede durağan olması nedeni ile kısa dönemli bir analiz gerçekleştirilmiştir. Kurumsal kalitenin Türk Cumhuriyetleri ülkelerinde büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki bıraktığı görülmektedir. Çalışmada kurumsal kaliteyi temsilen kullanılan yönetim endeksi ile ekonomik büyüme arasında çift taraflı bir nedensel ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Özgürlükler, Yönetişim, Panel Veri Analizi, Sıradan En Küçük Kareler.

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

**COMPORATE ECONOMICS AND GROWTH RELATIONSHIP: A
PANEL DATA ANALYSIS ON TURKISH REPUBLIC**

GÖGER, Kubra
Department of Economics
Supervisor: Professor Fatih YÜCEL
July 2020, 166 pages

The different level of economic growth between countries has been the subject of scrutiny by many researchers. Economic factors have been added to the models to explain the cause of this difference. However, it has been observed that these factors cannot fully explain the cause of the difference. Therefore, after the 1990s, non-economic institutional and institutional building factors were included in the models. Institutions are known to have an influence on economic performance within their rules. This effect helps reduce differences or disappear completely. Institutions within the country shape the attitudes and activities of people.

This study examines the relationship between institutional structure and economic growth with panel data analysis for 2002-2018 for turkish republiccountries countries. As an indicator of economic growth, it represents real gross domestic product and institutional quality; economic freedoms index and governance index were used. The annual population growth rate has been added as variable control of goods and services exports and imports model. As a result of the results of the study, a short-term analysis was carried out due to the fact that the series were stable at the level. It is seen that institutional quality has a positive and statistically significant effect on growth in Turkish Republics countries. In the study, there is a bilateral causal relationship between the governance index used to represent corporate quality and economic growth.

Keywords: Corporate Economics, Economic Growth, Economic Freedoms, Governance, Panel Data Analysis, Ordinary Least Squares.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BÜYÜME TEORİLERİ

1.1. BÜYÜMENİN ÖLÇÜMÜ	4
1.2. BÜYÜMENİN KAYNAKLARI	5
1.2.1. Emek	5
1.2.2. Sermaye	5
1.2.3. Doğal Kaynak	6
1.2.4. Teknolojik Gelişme	6
1.3. GELENEKSEL BÜYÜME TEORİLERİ	7
1.3.1. Merkantilizme Göre Büyüme	7
1.3.2. Fیزیokrasiye Göre Büyüme	9
1.3.3. Klasik Büyüme Teorisi	10
1.3.3.1. Adam Smith'e Göre Büyüme	10
1.3.3.2. David Ricardo'ya Göre Büyüme	11
1.3.3.3. Malthus'a Göre Büyüme	12
1.3.4. Keynesyen İktisadi Büyüme	13
1.3.5. Neoklasik Büyüme.....	15

1.3.6. İçsel Büyüme Kuramı	17
1.3.6.1. Bilgi Üretimi ve Taşmalar	18
1.3.6.2. Beşeri Sermaye Modeli	19
1.3.6.3. Kamu Politikası Modeli.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMLAR VE KURUMSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI

2.1. KURUMSAL İKTİSADIN TANIMI, GELİŞİMİ VE TEMELLERİ	23
2.1.1. Kurumsal İktisadın Tanımı ve Gelişimi	23
2.1.2. Kurumsal İktisadın Temel Özellikleri	26
2.1.3. Kurum Kavramı, Kurumların Özellikleri ve Türleri	29
2.1.4. Kurumların Oluşumu ve Önemi	35
2.2. KURUMSAL İKTİSADIN AYRIMI: ESKİ-YENİ KURUMSAL İKTİSAT.....	38
2.2.1. Eski Kurumsal İktisat	39
2.2.1.1. Eski Kurumsal İktisadın Doğuşu, Gelişimi ve Temel Özellikleri	39
2.2.1.2. Eski Kurumsal İktisadın Temelleri.....	40
2.2.1.2.1. İngiliz Tarihçi Okulu.....	41
2.2.1.2.2. Alman Tarihçi Okulu	42
2.2.1.2.3. Pragmatizm	45
2.2.1.2.4. Evrimci Yaklaşım	46
2.2.1.3. Eski Kurumsal İktisadın Öncüleri	47
2.2.1.3.1. Thorstein Bundy Veblen (1857-1929).....	48
2.2.1.3.2. Jhon Rogers Commons (1862-1945)	50
2.2.1.3.3. Wesley Clair Mitchell (1874-1948).....	53
2.2.1.3.4. Clarence Edwin Ayres (1891-1972)	55
2.2.1.3.5. Joseph Alois Schumpeter (1883-1950).....	56
2.2.1.3.6. Jhon Maurice Clark (1884-1963).....	58

2.2.1.3.7. Jhon Kenneth Galbraith (1908-2006)	59
2.2.2. Yeni Kurumsal İktisat.....	61
2.2.2.1. Yeni Kurumsal İktisadın Doğuşu, Gelişimi ve Temel Özellikleri	62
2.2.2.2. Yeni Kurumsal İktisadın Dalları.....	64
2.2.2.2.1 Yeni İktisat Tarihi	65
2.2.2.2.2. Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat	66
2.2.2.2.3. Yeni Sosyal Ekonomi	67
2.2.2.2.4. İşlem Maliyetleri İktisadı	68
2.2.2.2.5. Mülkiyet Hakları Teorisi.....	70
2.2.2.2.6. Bilgi Ekonomisi	70
2.2.2.2.7. Toplu Davranış Teorisi	71
2.2.2.2.8. Hukuk ve İktisat.....	72
2.2.2.2.9. Sosyal Sermaye	72
2.2.3. Eski ve Yeni Kurumsal İktisadın Ayrımı	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL YAPININ ÖLÇÜLMESİ KURUMSAL YAPI VE EKONOMİK PERFORMANS

3.1. KURUMSAL YAPININ ÖLÇÜLMESİ.....	76
3.1.1. EFW Endeksi	77
3.1.2. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi.....	79
3.1.3. Freedom House Endeksi	83
3.1.4. Yolsuzluk Algılama Endeksi	84
3.1.5. ICRG Endeksi	85
3.1.6. WGI Endeksi	86
3.1.7. Polity Endeksi	87
3.2. KURUMSAL YAPI VE EKONOMİK PERFORMANS.....	88

3.2.1. Kurumsal Kalite.....	91
3.2.2. Siyasi İstikrarsızlık	92
3.2.3. Siyasi Rejimlerin Özellikleri	93
3.2.4. Sosyal Sermaye.....	93
3.2.5. Sosyal Özellikler.....	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL YAPI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRK CUMHURİYETLERİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ

4.1. LİTERATÜR TARAMASI	95
4.2. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM.....	102
4.2.1. Panel Veri Analizi.....	104
4.2.2. Panel Veri Modelleri ve Tahmin Yöntemleri	106
4.2.2.1. Klasik Model	107
4.2.2.2. Sabit Etkiler Modeli.....	107
4.2.2.3. Tesadüfi Etkiler Modeli.....	108
4.2.3. Panel Veri Tahmin Yöntemleri Arasında Tercihler.....	108
4.2.3.1. Önsel Yaklaşım.....	109
4.2.3.2. Test Yaklaşımı	109
4.2.3.2.1. F Testi	109
4.2.3.2.2. Olabilirlik Oranı (LR) Testi	110
4.2.3.2.3. Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (LM).....	110
4.2.3.2.4. Score Testi	111
4.2.3.2.5. Hausman Testi	111
4.2.4. Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Test Edilmesi	112
4.2.4.1. Panel Veri Modellerinde Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testleri	112
4.2.4.1.1. Değiştirilmiş Wald Testi	113

4.2.4.2. Panel Veri Modellerinde Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Testleri	113
4.2.4.2.1. Frees Q Testi	113
4.2.4.3. Panel Veri Modellerinde Otokorelasyon Testleri	114
4.2.4.3.1. Wooldridge Testi	114
4.2.5. Panel Birim Kök Testleri	115
4.2.6. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi	117
4.3. MODEL	118
4.3.1. Oluşturulan Modele Yönelik Hipotezler	118
4.3.2. Oluşturulan Modelde Değişkenlerin Beklenti Yönü	119
4.4. AMPİRİK BULGULAR	119
4.4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları	120
4.4.2. Panel Birim Kök Test Sonuçları	123
4.4.3. Model Tahminleri	128
4.4.4. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Test Sonuçları	132
SONUÇ	135
KAYNAKÇA	138
ÖZ GEÇMİŞ	164

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Fraser Ekonomik Özgürlük Endeksi Bileşenleri	78
Tablo 2: Uluslararası Ülke Risk Rehberi Politik Risk Bileşenleri.....	86
Tablo 3: Uluslararası Ülke Risk Rehberi Ekonomik ve Finansal Risk Bileşenleri	86
Tablo 4: Dünya Yönetişim Göstergeleri	87
Tablo 5: Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Çalışmalar.....	96
Tablo 6: Uygulamada Kullanılan Değişkenler.....	103
Tablo 7: Modelde Bağımsız Değişkenlerin Ekonomik Büyüme Ne Şekilde Etkileyeceğine Ait Beklentiler	119
Tablo 8: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları.....	123
Tablo 9: Bai and Ng (2004) PANIC Birim Kök Test Sonuçları.....	125
Tablo 10: PANKPSS Durağanlık Test Sonuçları	126
Tablo 11: Modelin Tahmin Sonuçları.....	128
Tablo 12: Uygun Model Seçimi ve Temel Varsayım Test Sonuçları.....	129
Tablo 13: Uygun Genelleştirilmiş EKK (FGLS) Tahmin Sonuçları	131
Tablo 14: Dumitrescu-Hurlin (2012) Nedensellik Test Sonuçları.....	133

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Yeni Kurumsal İktisadın Dalları	65
Şekil 2: LNRGDP ve EFI Düzey Değer Grafiği	124
Şekil 3: WGI ve POP Düzey Değer Grafiği.....	124
Şekil 4: EXPORT ve IMPORT Düzey Değer Grafiği.....	125

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	: Augmented Dickey-Fuller
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
CD	: Cross-Section
CPI	: Corruption Perception Index
EFI	: Ekonomik Özgürlükler Endeksi
EFW	: Dünyada Ekonomik Özgürlükler Endeksi
FGLS	: Feasible Generalised Least Squares
GDP	: Gross Domestic Product
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
HEKK	: Havuzlanmış En Küçük Kareler
ICRG	: International Country Risk Guide
LM	: Lagrange Multiplier
LR	: Olabilirlik Oranı
MIT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
OLS	: Ordinary Least Squares
PANIC	: Panel Analysis of Non-stationarity in Idiosyncratic and Common Components
POP	: Nüfus Artışı
RE	: Rassal Etkiler
SE	: Sabit Etkiler
WGI	: Worldwide Governance Indicator

GİRİŞ

Bütün ekonomilerin ortak amacı istikrarlı ve uzun dönem iktisadi büyümenin sağlanmasıdır. Amaç bu olmasına rağmen tarihte bazı ülkeler hızla büyürken bazıları daha yavaş büyümüştür. İktisat biliminde bu konuyu açıklamak amacıyla çeşitli büyüme teorileri geliştirilmiştir. Geleneksel büyüme teorilerine göre büyümeyi etkileyen faktörler beşeri sermaye, fiziki sermaye, teknolojik gelişme, coğrafya ve nüfus artışı gibi etkenler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

1990'lı yıllardan sonra ekonomik büyümeyi açıklamada iktisadi faktörler yetersiz kaldığı anlaşıldığı için ekonomik büyümeyi incelemek amacıyla modellere iktisadi olmayan kurum ve kurumsal yapı faktörleri dâhil edilmiştir. Bu faktörlere ulaşma imkânının kolaylaşması faktörlerin ekonomik büyüme modellerinde yer almasında etkili olmuştur. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kurumsal yapının daha iyi olması için uluslararası kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar kurumsal faktörlerin ekonomik büyüme konusunda önemini artırmıştır.

Kurumlara ait üç tane önemli nokta söz konusudur. Bunlardan ilki bireylerin aralarındaki iletişimlerinde kurumların önemli yeri olduğudur. Bu yeri maddi veya manevi olmakla birlikte bireylerin bir kararı verirken hızlı bir şekilde maddi getirisini düşünmesi olanaksız görülmüştür (Veblen, 1898: 389). Dolayısıyla kurumlar bireylerin tutum ve davranışlarında etkili olmaktadır. İkinci önemli nokta ise, kurumların toplumsal kararları da etkilemesidir. Kurumsal yapı bireylerin sosyal çevresinde etkili olarak davranışlarına yön vermektedir. Kurumlar bireylerin verdikleri kararların arkasındaki kısıtları toplumda “oyunun kuralları” olarak meydana getirmektedir (North, 1991: 97). Üçüncü ve son nokta kurumların zamanla değişebileceği durumudur çünkü kurumlar yapısı gereği dinamiktir. Buna bağlı olarak bireyler kurumların kurallarına uymayı alışkanlık edinmiştir (Hodgson, 2004: 651-660).

Bireylerde kurumlar üzerinde etkili olabilmektedir. Çünkü bu etki vasıtasıyla kurumlar ortaya çıkmaktadır (Veblen, 1909: 629). Kurumsal yapının bu üç önemli etkisi kurumların ekonomik analizlere dâhil edilmesinin nedeni olarak gösterilebilmektedir. İnsanların kendi aralarındaki iletişimleri iktisadi davranışları etkilediği için iktisadi analizlerin kurumsal olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışma, Türk Cumhuriyeti ülkeleri açısından kurumsal yapının ekonomik

büyüme üzerindeki etkilerini ve kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Kurumsal yapı ve ekonomik büyüme üzerine literatürde oldukça fazla panel veri analizleri yer almaktadır. Bu çalışmanın farklılığı, literatürde daha önce çalışılmamış Türk Cumhuriyeti ülkeleri üzerine bir panel veri analiz yöntemi gerçekleştirerek, söz konusu ülkelerde kurumsal yapı ve ekonomik büyüme ilişkisinin açıklanmasında öncelik olma özelliği taşımasıdır.

Bu amaçlar doğrultusunda çalışma dört bölüm olarak düzenlenmiştir. Birinci bölümde, iktisadi büyüme kavramı ile ilgili kısa bilgilendirmeler yapıldıktan sonra başlıca iktisadi büyüme teorilerinden bahsedilmiştir.

Kurumsal iktisadın teorik yapısının ele alındığı ikinci bölümde, ilk olarak kurumsal iktisadın tanımı, gelişimi ve temelleri üzerine bilgi verilmiştir. Özellikle kurumsal iktisadi düşüncenin daha iyi anlaşılması adına kurum kavramı üzerinde, farklı kurumsal iktisatçıların yapmış oldukları tanımlar ile birlikte fazlaca durulmuştur. Beraberinde kurumsal iktisat yaklaşımında iki ayrı okul olan eski ve yeni kurumsal iktisat ekolleri incelenmiştir. Eski kurumsal iktisadın temellerini daha iyi anlatabilmek için İngiliz ve Alman Tarihçi Okulu hakkında bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra söz konusu iki okulun aralarındaki farklar açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, kurumsal yapının ölçülmesine ilişkin geliştirilen farklı endeksler hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kurumsal yapı ile ekonomik performans ilişkisini daha iyi anlamak için kurumsal kalite, siyasi istikrarsızlık, siyasi rejimlerin özellikleri, sosyal sermaye ve sosyal özellikler ile alakalı açıklamalara değinilmiştir.

Son olarak dördüncü bölümde, 2002-2018 yılları arasını kapsayan dönemde 6 Türk Cumhuriyeti ülkeleri için kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Söz konusu ülkeler ve verilerin kapsadığı dönem aralığı, verilerin ulaşılabilirliğine bağlı olarak belirlenmiştir. Bu bölümde, birden fazla değişkenin birden fazla ülke ile incelenmesine olanak sağlayan ve literatürde de yaygın olarak kullanılmakta olan panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır.

Kurumsal yapı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için oluşturulan modelde, kurumsal yapıyı temsil etmek üzere, The Heritage Foundation

tarafından yayınlanan ekonomik özgürlükler endeksi ve 1996 yılından itibaren Dünya Bankası tarafından yayınlanan dünya yönetim göstergeleri endeksi kullanılmıştır. Buna ek olarak nüfus artış hızı, mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı modelin kontrol değişkenleri olarak dâhil edilen serileridir.

Çalışma genel değerlendirme ve sonuç kısmı ile tamamlanmıştır. Uygulamada elde edilen temel çıkarımlar hakkında tartışmalar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BÜYÜME TEORİLERİ

Büyüme ile ilgili birçok tanım mevcuttur. Ekonomik büyüme, genel anlamıyla mal ve hizmetlerin kapasitesindeki artış şeklinde tanımlanabilmekte ve ülkenin üretim imkânları eğrisinin sağa doğru kayması ile gösterilmektedir (Parasız, 1997: 4).

İktisadi büyüme, tanımsal açıdan bakıldığında kişi başına reel hasıladaki artma ile ifade edilebilmektedir. Uzun dönemde ülkenin üretim ölçeğinin geniş yelpazeye yayılmasıyla birlikte iktisadi faaliyetlerin daha üretken kullanılması sonucu ortaya çıkmaktadır. İktisadi büyüme olgusunun uzun dönemli bir sorun olarak kabul edilmesinin sebebi olarak iktisadi faaliyetlerin ölçeğinde ve üretkenliklerindeki artışlardan etkilendiği gösterilebilmektedir. (Kibritçioğlu, 1998: 1).

Büyüme ile kalkınma kavramları aynı konu üzerinde değerlendirilebilmektedir. Nitekim bir ülkenin kalkınabilmesi için öncelikle büyümesi çok önemlidir. Tüm bunlar düşünüldüğünde bir ülkenin büyümeden kalkınamayacağı varsayıp büyümenin kalkınma güçlüğüne de beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple ölçek büyümesi tek başına bir sorun olarak algılanmamalı, teknolojik gelişim ve yapısal anlamdaki değişimi de içermektedir (Tezel, 2003: 6). Çalışmanın bu bölümünde öncelikle büyümenin ölçümüne ve devamında üretim faktörlerine değinilmiştir. Daha sonra iktisadi büyüme teorileri incelenmiştir.

1.1. BÜYÜMENİN ÖLÇÜMÜ

Bir ülkede yaşayan bireylerin yaşam seviyelerini devamlı olarak arttırmaları iktisadi büyümeye bağlıdır. Bununla beraber bütün ülkelerin makro amaçları hızlı bir iktisadi büyümenin sağlanmasıdır. İktisadi büyüme ise ortalama büyüme hızı ile ölçülmektedir. Diğer bir ifade ile uzun dönem büyüme hızı ölçümü, reel gayri safi yurtiçi hâsıla da uzun dönemde oluşan yıllık ortalama artışı göstermektedir ve aşağıda verilen formül ile hesaplanmaktadır (Ünsal, 2013: 14).

$$g = (Dönem Sonundaki Reel GDP \div Dönem Başındaki Reel GDP)^{1/n} - 1$$

(1.1)

İktisadi büyüme yıllık büyüme hızı olarak da bazen ölçülebilmektedir. Bu ölçümde yıllık büyüme hızı, t ve t-1 yılları için gayri safi yurtiçi hasılda oluşan değişimle t-1 yılındaki gayri safi yurtiçi hâsıla arasındaki oranın 100 ile çarpımına

eşittir (Ünsal, 2013: 14).

$$t \text{ yılındaki büyüme hızı} = \frac{GDP_t - GDP_{t-1}}{GDP_{t-1}} \times 100 \quad (1.2)$$

1.2. BÜYÜMENİN KAYNAKLARI

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi, sahip olunan doğal kaynakların sayısı ve özelliğine bağlıdır (Dinler, 2016: 16). Büyümenin kaynakları emek, doğal kaynak, sermaye ve teknolojik gelişme olarak sıralanabilmektedir. Kaynaklar aşağıda sırası ile kısa bir şekilde açıklanmıştır.

1.2.1. Emek

En önemli üretim faktörü emektir. Bu faktör olmadan bir malın üretilip hizmete sunulması imkânsızdır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte üretimde makineleşme yaygınlaşsa dahi emeğin tamamen ortadan kalkması mümkün değildir. Bir ülkenin tüm nüfusundan çalışma durumu ve yaşı müsait olmayan yaşlı ve çocuk sayısı çıkarılarak o ülkenin mevcut emek miktarına ulaşılmaktadır. Ayrıca emek sadece adale güç uygulaması değil aynı zamanda zihinsel bir uğraştır. Bu nedenle emek, nitelikli ve niteliksiz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Dinler, 2016: 16).

Eğitilmiş işgücü bir ülkenin beşeri sermayesi olarak söylenebilmektedir. Beşeri sermaye işgücü verimliliğini artırdığı için ayrıca önem arz etmektedir. Beşeri sermayenin üretkenliği arttırmadaki faktörleri fiziki olanlar ve fiziki olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Fiziki olanlar, çalışılan ortamda çalışanlara sunulan imkânlar, ücret düzeyi, beşeri sermaye ve fiziki sermaye arasındaki uyumdur. Fiziki olmayanlar ise çalışanların işine bağlılığını etkileyen etmenler ve sosyal sermaye ile ahlaki değerler şeklinde değerlendirilmektedir (Karagül, 2003: 84).

1.2.2. Sermaye

Sermaye, fiziki sermaye ve finansal sermaye diye ikiye ayrılmaktadır. Ancak iktisatta finansal sermayeden genelde bahsedilmeyip üretim faktörü olarak fiziki sermayenin bahsi geçmektedir. Üretim faktörü olarak fiziki sermaye, yol, fabrika, baraj, tesis, araç, gereç gibi üretimde emeğin verimliliğini artırıp daha önce insanlar tarafından üretilmiş üretim araçlarıdır. Sermaye faktörü ülke içinde ve ülke dışında adil olmayan bir dağılım seyir etmektedir. Bu durum göz önüne alındığında kıt olan sermaye mallarının gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere nazaran daha fazla bulunduğu görülmektedir (Dinler, 2016: 17).

Günümüzde ise sermaye, fiziki, beşeri ve sosyal sermaye olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Fiziki sermaye yukarıda da tanımlandığı gibi daha çok makine ve teçhizatlardan oluşurken beşeri sermaye, bireyin sahip olduğu ve niteliğini vurgulayan bilgi, beceri ve tecrübe değerleridir. Sosyal sermaye ise, insanlar ve kurumlar arasındaki güvenli ilişki biçiminden doğan olumlu ekonomik etkiler şeklinde söylenebilmektedir (Şen, 2007: 9).

1.2.3. Doğal Kaynak

Mal ve hizmetlerin üretiminde emeğin üzerine uygulanan yer, toprak, yeraltı zenginlikleri, orman, akarsular, göller ve denizler, güneş enerjisi, doğal kaynakları oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak insanların üretim sırasında doğadan hazır bulduğu veya doğanın insanlara üretim esnasında kendiliğinden sunduğu yararlı unsurlar olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca doğal kaynakların içinde ekilebilir alan olarak isim bulan toprak, doğal kaynakların kısa ismini oluşturmaktadır (Dinler, 2016: 16).

Doğal kaynakların bölge veya bölgeler arasındaki dağılımı da önem arz etmektedir. Doğal kaynağın bol olduğu bir bölgeye sahip olan ülke, diğer ülkelere nazaran daha hızlı kalkınıp gelişmişlik farkı yaratabilmektedir. Ancak çoğu doğal kaynağa sahip olan ülkeler de sermaye sıkıntısı ve teknolojilerinin yetersizliğinden dolayı bu durumu fırsata çevirememektedir. Doğal kaynakların miktarı sabit olduğu için kıt kaynaklardır ve kıt olan şey genellikle değerlidir. Bu miktarın giderek çoğalması mümkün olmamakla birlikte insanların verdiği zararlar azalması söz konusudur. Bu hususta doğal kaynakları daha yararlı kullanmakta fayda vardır (Dinler, 2016: 16).

1.2.4 Teknolojik Gelişme

Üretim sürecinde girdilerin çıktıya dönüşme yöntemine teknoloji denilmektedir (Jones, 2001: 73). Teknolojideki ilerleme ise teknolojinin geliştiğini göstermektedir. Bu gelişme, yeni nitelikte ürünler meydana getirilmesi ve yeni yöntemlerin geliştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Üzümcü, 2002: 8).

Ekonomideki teknolojinin bilgi seviyesi arttıkça, arttığı miktarda üretim faktörleri kullanılıp daha fazla mal ve hizmet üretimi gerçekleşmektedir (Şen, 2007: 9). İçerilmiş ve içerilmemiş olmak üzere iki tür teknoloji bulunmaktadır. İçerilmiş teknolojik gelişme, yatırımlara bağlı ortaya çıkıp tüm üretim faktörlerine heterojen bir etki bırakan teknolojik gelişmeye söylenmektedir. İçerilmemiş teknolojik gelişme de,

yatırımlardan ve sermaye birikiminden bağımız ortaya çıkmakta olup maliyetsiz ve tüm üretim faktörleri üzerinde homojen etki bırakan teknolojik gelişmedir (Şen, 2007: 10).

Teknolojik gelişme ve bölüşüm arasındaki etkileşim nötr ve nötr olmayan teknolojik gelişme olmak üzere iki gruba ayrılmaya neden olmuştur. Buna bağlı kalarak nötr teknolojik gelişmenin bölüşüm yapısındaki herhangi bir etkisi yokken nötr olmayan teknolojik gelişmenin bölüşüm yapısında etkili olduğu söylenmektedir. Nötr teknolojik gelişme üç gruba ayrılmaktadır. Bunlar Harrod Tipi, Solow Tipi ve Hicks Tipi Yansız Teknik gelişmedir. Sırası ile anlatılacak olursa Harrod Tipi Yansız Gelişme, işgücü artışıdır ve fonksiyonel olarak $Y=F(K,AL)$ şeklinde gösterilmektedir. Solow Tipi Yansız Gelişme, sermaye artışıdır ve $Y=F(AK,L)$ olarak gösterilirken, Hicks Tipi Yansız Gelişme de $Y=A.F(K,L)$ şeklinde ifade edilmektedir. Teknolojik gelişmenin iktisadi büyümeye olan etkisini anlamak için ölçülmesi gerekmektedir ve bu ölçümde üretim fonksiyonlarına bağlı verimlilik indekslerinin kullanıldığı bilinmektedir (Şen, 2007: 9).

1.3. GELENEKSEL BÜYÜME TEORİLERİ

Ülkelerin üretim kapasitelerini genişletmesi ile milli gelir ve üretimdeki artışlarla gerçekleşen iktisadi büyümenin diğer bir anlamı zenginleşme olarak yorumlanmaktadır. Zenginleşme de hayatın daha kolay yaşanabilmesi için refah düzeyinin artması olarak algılanmakla birlikte geçmişten günümüze tüm insanlığın sahip olmaya çalıştığı statüdür. Başlangıçta temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan insanoğlu bunun için avcılık ve toplayıcılık yoluna girmiştir. Daha sonra tarımla ilgilenmeye başlayarak daha çok yerleşik bir hayata geçişi sağlayıp ardından temel ihtiyaçların yanı sıra kolay ve rahat bir hayatı yaşamayı sanayileşme yolu ile keşfetmiştir. Bu noktaya gelene kadar iktisatta birkaç akım söz konusudur (Özsağır, 2008: 2).

1.3.1. Merkantilizme Göre Büyüme

1500-1800 yılları arasında yaklaşık üç yüzyıl boyunca gelişip uygulama fırsatı bulan bir düşünce akımıdır. 16. ve 17. yüzyılda Ortaçağ sonu ve sanayi devrimi arasındaki dönemde yaşanan feodalizmin yıkılması ve merkezi devletlerin kurulması ile Merkantalizm ortaya çıkmıştır. Ayrıca coğrafi keşifler, rönesans, reform, yeni buluşlar, ekonomik ve sosyal yapıda değişim ve matbaanın bulunması gibi meydana

gelen değişiklikler Merkantilizmin hayata yansıma şeklini ortaya koymaktadır (Dinler, 2016: 328).

Merkantilizme göre altın sevgisi bu görüşün mutluluğunu simgelemektedir. Değerli madenlerin stoku ile zenginleşmenin mümkün olabileceğini; çünkü altının ve gümüşün zamana karşı değer kaybetmeyeceğini bu nedenle ülkenin ne kadar fazla bu madenlere sahipse o kadar zengin olabileceğini savunmaktadır. Ayrıca bu stoklama görevinin sağlıklı yapılabilmesi için devlet tarafından işletilmesi uygun görülmüştür. Merkantilizme göre dünya zenginliği sabit olduğu için bir ülkenin zenginleşmesi ancak diğer ülkenin fakirleşmesi ile mümkündür. Bu nedenle Merkantilist politikalar genellikle uyum yerine parasal savaşları benimsemektedir (Bilgili, 2018: 19-20).

Akımın dış ticaret ile alakası incelendiğinde ise dış ticarete fazla verilmesinin önemi vurgulanmıştır. İhracatın ithalattan fazla olduğu yani dış ticaret fazlasının hâkim olduğu bir sistemde ihracatla birlikte ülkeye çok sayıda değerli maden girişi, ithalatın azlığı nedeni ile ülkeden değerli madenlerin çıkışından daha fazla olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu yöntem ile ülkenin zenginliğinde bir artış olduğu savunulmaktadır. Dış ticaret fazlasının ancak ihracattaki artış ile mümkün olduğu ve ihracatı desteklemeye dayalı politikalar uyguladıkları görülmüştür. İhracatın arttırılmasına dair iki politikaları söz konusudur ve bunlardan ilki mamûl mal ihracatının teşviki, hammadde ihracatının engellenmesidir. Bir diğer politikaları ise üretimin tüketimden fazla olmasıdır, böylece yurtiçi tüketim için ihtiyaç duyulandan fazla mal üretildiği takdirde bu fazlalığın dışarıya satılması mümkün olabilecektir (Bilgili, 2018: 20-21).

Merkantilizmin dış ticaretle ilişkisinde ithalatın rolü ise korumacı politikalara dayanmaktadır. İthalat yapıldığı takdirde ülkeden değerli maden çıkışı olacağı için zenginleşmenin gerileyeceği savunulmaktadır. Benzer şekilde nüfusun fazlalığı da benimsendiği takdirde işgücü arzının artıp ücretlerin azalması ve maliyetlerin de azalıp dış ticarete rekabet üstünlüğü elde edeceklerini düşünmüşlerdir (Bilgili, 2018: 21-23).

Özetle Merkantilistlere göre zenginliğin kaynağı değerli maden stokudur. Büyümenin gerçekleşmesi için ihracı mümkün malları üretip ihracat yapmak ve olabildiğince az ithalatı gerçekleştirmektir. Bunların yapılabilmesi için artan bir nüfusa sahip olmak, düşük ücretten işçi çalıştırmak ve sömürgeciliği meşru görmek

gerekmektedir (Şen, 2007: 14).

1.3.2. Fیزیokrasiye Göre Büyüme

Fransızların, Merkantilist düşünceye tepkisiyle gelişen ve Fransa’da ortaya çıkıp 18. yüzyılın sonlarında temelini oturtup 1760-1770 yılları arasında etkin bir şekilde yaşayan bir akımdır. Dünya yasaları Tanrı tarafından belirlenmiştir ve kusursuz bir düzen içinde işlemektedir. Böylece doğal düzen söz konusudur ve devletin bu düzene müdahale etmesine gerek yoktur. Bu düşünceleri Vincent de Gournay (1712-1759) tarafından “bırakın yapsın-bırakın geçsin, dünya kendi kendine yürür” cümlesi ile ifade edilmiştir. Bu ifade günümüze kadar kullanılmış ve liberal iktisadın sloganı haline dönüşmüştür (Dinler, 2016: 329).

Merkantilist sistemde para ön planda olduğu için tarım sektörüne eğilim olmamıştır. Ayrıca Merkantilizm üç yüzyıl gibi uzun bir süre hâkim kaldığı için tarım sektörünün gerilemesi, işçilerin köyden kente göç etmesi, kullanılmayan toprak sayısının artması gibi sorunları beraberinde getirmiştir. Fیزیokrasi de iktisadi büyümenin sağlanması için maddi getiri olarak gördükleri tek sektör tarımdır ve net fazla ancak bu sektör ile gerçekleşmektedir. Bununla beraber diğer sektörler kısır olarak nitelendirilmiştir (Bilgili, 2018: 31).

Tek üretken sektörün tarım kabul edilmesi tarıma verilen önemi ve Fیزیokrasi de tek vergi sistemini beraberinde getirmiştir. Bu sisteme göre üretken olan toprak ile ilgilenen çiftçilerin sayısını arttırabilmek ve kısır olan diğer sektörleri azaltabilmek için çiftçilerin üzerinden vergilerin alınması yasaklanmıştır. Böylece tarımsal üretime teşvik sağlanmıştır (Bilgili, 2018: 33).

Fیزیokrat okulun kurucusu ve en önemli temsilcilerinden olan F. Quesnay 1758 yılında “Ekonomik Tablo” adlı eserini yayınlamıştır. Çalışmasında toplumu toprak sahibi, ticaret ve diğer meslekler olarak üçe ayırmıştır. Servetin ortaya çıkması ve birikmesinde gerekli atığın oluşmasını ve nasıl dağılacağını, insan vücudundaki kan dolaşımına benzeterek eserini kaleme almıştır (Dinler, 2016: 329).

Sonuç olarak Fیزیokratlar iktisadi büyüme için daha fazla üretim yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu akım Adam Smith’ten önce iktisadi süreçte tutarlı ve titiz açıklamalar yaparak kendisinden sonra gelen diğer tüm akımlara ışık tutup ilham kaynağı olmuştur (Özsağır, 2008: 3).

1.3.3. Klasik Büyüme Teorisi

Klasik büyüme teorilerinin temel odağı, dünya zenginliğinin doğasını ve üretim faktörleri arasındaki bölüşüm meselesini açıklamaya çalışmaktır. Teoriye göre ön plana çıkan önemli iktisatçılar Adam Smith, David Ricardo ve T. Robert Malthus'tur. Ayrıca bu teori literatürde ilk sistemli büyüme teorisi olarak yer almaktadır (Arslan, 2007: 7).

1.3.3.1 Adam Smith'e Göre Büyüme

Klasik iktisadi düşünce A. Smith tarafından ortaya çıkarılmış olup on sekizinci yüzyılın son çeyreği ve on dokuzuncu yüzyılın büyük bir kısmında etki bırakmıştır. "Ulusların Zenginliği" isimli kitabında herhangi bir ülkenin büyümesi için gerekli olan değişkenin iş bölümü ve uzmanlaşma olduğunu savunmuştur (Smith, 1985: 19).

Smith'e göre büyüme, insanın doğası gereği kendiliğinden keşfedilip ortaya çıkan bir durumdur. Diğer bir durum ise insanın doğasında meydana gelen sorunları çözme kabiliyetinin ortaya çıkmasında gerekli olan özgürlüklerinin sağlanma gerekliliğidir. Smith bir ülkenin zenginleşmesinde, işbölümü ve uzmanlaşma, sermaye birikimi, ölçek ekonomileri ve dış ticaret şeklinde meseleye odaklanmıştır. (Özsağır, 2008: 3).

Smith, işbölümü ve uzmanlaşmanın verimliliği arttıracığını söylemiştir. İşbölümü sayesinde çalışanların üretkenliği artmakla birlikte her bir işçinin ayrı işi üstlenmesi ile iş, daha çabuk ve kolay yapılabilir hale gelmektedir. Bunlarla birlikte işçinin diğer işe geçerken kaybettiği zamanın da önüne geçildiğini söylemektedir. Konuyla alakalı meşhur toplu iğne örneği bulunmaktadır. Örneğe göre, bir işçi tek başına çalışırken bir günde belki bir tane iğne üretebilecektir. Ancak birçok işçi çalıştığında biri teli gerse, ikincisi düzeltse, üçüncüsü kesse, dördüncüsü iğnenin uç kısmını sivirtse, beşincisi tepe kısmını ezse, altıncısı toplu iğnenin başını yapsa, yedincisi parlatıp bu şekilde onuncu işçi bir günde kırk sekiz bini geçen iğne üretimi gerçekleştirmiş olacaktır. Beraberinde işbölümü ile verimliliğin arttığı görülmektedir (Bilgili, 2018: 41).

İşbölümü ve uzmanlaşmanın emek üretkenliğini etkilediği gibi ülkelerin gelişmişlik düzeyini de etkilediği söylenebilmektedir. Gelişmemiş bir toplumda bir iş bir işçiye mal edilirken, gelişmiş bir toplumda bir iş birçok kişinin işi olabilmektedir. Toplumsal olarak işbölümü sağlandığı takdirde ve geniş ölçekli piyasa bulunduğu

zenginliğin ve refahın artışı gerçekleşebilmektedir. Bu yolla geniş pazarlara yayılma eğilimi başarılı olup girişimcilerin de sermayelerini biriktirme olanağı gerçekleşmektedir. Böylece biriken sermaye toplam gelirden olumlu etki yaratıp teknolojinin de ilerleme kat etmesine destek olmaktadır (Doğan, 2014: 367).

1.3.3.2 David Ricardo'ya Göre Büyüme

Ricardo, 1778-1823 yılları arasında klasik okulun önemli üç temsilcilerinden bir tanesidir. “Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri” isimli kitabını 1817 yılında yayınlamış ve klasik iktisatçılar içinde önemli yerini almıştır. Serbest dış ticaret kuramını savunarak Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini geliştirmiştir. Ayrıca rant teorisi ve Ricardocu Denklik Kuramı ile dikkatleri üzerine çekmiştir (Bilgili, 2018: 42).

Büyüme olgusunu bölüşüm meselesi ile açıklayan Ricardo, toplam üretimin ücret, rant ve kar arasında nasıl pay edileceğini analiz etmiştir. Ricardo'ya göre büyüme tunç kanunu, tarımda azalan verim ve rant çekişmesine dayanmaktadır. Tunç kanununa göre ücretler asgari düzeyde olmakla birlikte bu durum tahıl yasaları ile destek bulmaktadır. Tahıl yasasına göre buğdayın ithaline izin verilmelidir. Böylece temel besin kaynağı olan buğdayın üretimi artıp fiyatı azalmaktadır (Doğan, 2014: 367).

Bu dönemde ücretler buğdaya endeksli olmakla birlikte rant teorisinde asıl mesele toprakların verimlilik farklarıdır. Ayrıca Ricardo'nun rant teorisi büyüme analizi ile ilişkilendirilebilmektedir. Nüfus arttıkça toprak arzı sabit olduğu için verimli topraklar ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalacak ve üretimde maliyet yükselecektir. Zamanla verimsiz topraklarında üretim için kullanılması söz konusu olacak ve elde edilen ürünün fiyatı, verimi düşük olan marjinal topraktaki birim maliyetlere göre oluşacaktır. Dolayısıyla marjinal toprak sahipleri için rant söz konusu değilken marjinal üstü toprak sahipleri için elde edilen gelir rant olarak özetlenebilmektedir (Bilgili, 2018: 42).

Ricardo'ya göre ülkeler arasında büyüme oranındaki farklılıkların sebebi doğal kaynağın sınırlı olması ve sermaye dolaşımındaki engeller olarak nitelendirilmektedir. Ülkeler arasındaki kâr oranları eşit olmadığı için karşılaştırmalı üstünlükler teorisi meydana gelmiştir. Ayrıca Ricardo azalan kâr oranlarına bağlı olarak büyümenin belirli bir zamandan sonra duraksayacağını savunmaktadır

(Scandizzo, 1999: 510-511). Duraksamaya bağlı olarak ekonomi büyüdükçe, toprak sahipleri adına gelir dağılımı olumlu sonuçlanacakken kapitalistlerin olumsuz etkileneceği düşünölmüştür. Yalnız bu duraksamanın teknolojidaki gelişmesi ile geciktirilebileceği savunulmaktadır (Arslan, 2007: 10).

1.3.3.3. Malthus'a Göre Büyüme

Diğer klasik iktisatçılardan olan T. Malthus, iktisadi büyüme ve nüfus artış hızı arasındaki ilişkiyi inceleme şekliyle literatürde önemli yerini almıştır. Ünlü nüfus teorisine göre yiyecek arzı aritmetik olarak artmakta, nüfus arzı da geometrik olarak artmaktadır. Sonuçta nüfus arzındaki artış, yiyecek arzındaki artıştan daha hızlı arttığı için beraberinde kıtlığı ve ölümleri getirmektedir. Malthus bu teoriyi incelerken üretim faktörlerinden bir tanesi olan toprağın sınırlı olduğunu düşünüp, teorisini azalan verimler yasası ve rant teorisi ile bütünleştirmiştir. Malthus'un azalan verimler kanunu yalnızca tarım sektörü ile alakalıdır.

Şöyle ki, verimli topraklar kıt olduğu için artan nüfus beraberinde verimsiz toprakların üretime açılacağını getirir. Ancak her ilave işçinin vereceği fayda teoride göz ardı edilmiştir. Ricardo'nun da rant teorisine benzeyen teorisinde, tarımsal alanda toplu bir şekilde üretimin azalacağı düşünöldüğünde Malthus'un nüfus artışı teorisi ve rant teorisi arasında anlamlı ilişki görölmemektedir (Bilgili, 2018: 49).

Malthus'gil modelde nüfus artışı ve gelir düzeyi arasındaki nedensel ilişkinin yönü çift taraflıdır. Gelir düzeyindeki yükseklik erken evlenmeye sebep olduğu gibi doğum oranındaki artışa ve ölüm oranlarındaki azalışa neden olmaktadır. Nüfus oranlarındaki artış ise kişi başına düşen gelirin azalmasına yol açmaktadır. Böylece nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı etkileşimden bahsedilebilmektedir (Becker, Edward ve Kevin, 1999: 145).

Emeğin iki farklı ücreti bulunmaktadır. Bunları, piyasa ücreti ve doğal ücret şeklinde söylemek mümkündür. Piyasa ücreti emeğin arzı ve talebine göre şekil alırken doğal ücret, nesillerin devam etmesine izin veren ücret düzeyidir. Malthus'un nüfus teorisinden hareketle piyasa ücreti sürekli doğal ücret düzeyine yakınsama hareketindedir. Ekonomik büyüme sonucunda piyasa ücret düzeyi doğal ücret düzeyini geçerse, işçilerin geliri arttığı için nüfusta da bir artış meydana gelecektir. Sonuçta nüfusun artması emek arzını genişletip piyasa ücret düzeyini tekrardan doğal ücret düzeyine getirecektir. Bu duruma ise Tunç Kanunu ismi verilmektedir (Alkın,

1992: 42).

Smith, Ricardo ve Malthus'un kurumsal yaklaşımları ile alakalı incelenen klasik büyüme kuramlarının belirgin özelliği, ekonomilerin eninde sonunda tıkanacağıdır. Bu tıkanıklıklar ekonomiler arasında yakınsamayı beraberinde getirmektedir. Klasik büyüme kuramları analiz edildiğinde, büyüme ve kalkınmanın ana maddesi sermaye birikimi yani yatırımlardır. Smith büyüme analizini yaparken kârlı mübadele durumlarının olduğu alanda piyasaların kendi kendine ortaya çıkacağını ve kurumsal faktörlerin bu gidişatı fazla etkilemeyeceğini düşünmektedir. Ricardo, teknolojideki gelişmeyle duraksamanın önüne geçilemeyeceği kanısıyla klasik iktisatçıların iktisadi olmayan faktörleri önemseydiğini savunmaktadır. Ancak, piyasadaki doğal düzenin meydana getireceği tıkanmanın önüne geçilemeyeceğini savundukları belirtilebilmektedir (Tezel, 2003: 167). 18. ve 19. yüzyılda oluşan, özellikle teknolojik ilerlemeler klasik kuram açısından incelendiğinde büyümenin açıklanamayacağını göz önüne sermiştir (Arslan, 2007: 12).

1.3.4. Keynesyen İktisadi Büyüme

Keynesyen büyüme teorileri, M. Keynes'in klasik ekonomi anlayışını reddetmesi ile meydana gelmiştir. 1929 yılında yaşanan büyük buhranda klasik iktisatçıların bir çözüm getiremediği görülmüştür. Bu krizin temel sebebi ise Keynes tarafından efektif talep yetersizliği olarak nitelendirilmektedir. Krizden çıkış yolunun talepteki genişleme ile sağlanacağını söylemiştir. Keynes'in mekanizmasına göre talepteki artış stokları azaltacak, yatırımlar teşvik edilecek ve yatırımlardaki artış ile büyüme hızlanan bir ivme kazanacaktır. Dolayısıyla ekonomi eksik istihdamdan tam istihdam denge seviyesine gelecektir (Acar, 2002: 78).

Tüketim talebini milli gelir ve tüketim eğilimi belirlerken yatırım talebini de sermayenin marjinal verimliliği ve faiz oranı belirlemektedir. Yatırımların faize karşı duyarlılığının etkisiz kalabilmesi, sermayenin marjinal verimliliğinin yatırımcıların geleceğe yönelik beklentilerinden fazla olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Yardımcı, 2006: 19).

Ayrıca beklentiler nedeniyle yatırımların istikrarlı bir seyir izlememesi, ekonominin tam istihdama gelmesini olumsuz etkileyebilmektedir. Keynes'e göre ekonomi her zaman tam istihdam seviyesinde değil, eksik istihdam seviyesinde de olabilmektedir. Bu durumda devletin ekonomiye maliye politikaları ile müdahale

etmesi icap etmektedir (Tekeoğlu, 1993: 210). Bu çözüml yolu yalnızca kısa dönemde ekonominin yeniden nasıl büyüyeceği konusunda geçerli olmakla birlikte uzun dönemde ekonominin büyümesi ile herhangi bir şekilde çözüml önerisinde bulunmamaktadır. Bu anlamda bakıldığında Keynes'in teorisi statik olarak kabul edilmektedir (Yardımcı, 2006: 19).

Keynes'in uzun dönem büyüme sorunu üzerinde durmaması bu konu ile beraberinde eksikliğini getirmektedir. İlerleyen dönemlerde Keynes'in fikirleri öneme alınarak Keynesyen büyüme modeli geliştirilmeye çalışılmıştır. Harrod ve Domar tarafından uzun dönemli makro temelli Keynesyen analiz ortaya çıkmıştır (Doğan, 2014: 369).

Harrod-Domar modeli Keynes'den sonra ortaya çıkmıştır. Keynes'in göz ardı ettiği yatırımların kapasite etkisi ikili tarafından analizi dâhil edilmiştir (Dinler, 2016: 513). Yatırımların kapasite artışı etkisi modelin temelini oluşturmaktadır. Yapılan yatırımların ekonomi de iki etkisi söz konusudur. Bunlardan ilki, yatırımın gelir arttırıcı yanı olmasıyla birlikte çarpan etkisi olarak da anılmaktadır. İkinci etkisi ise üretimde kapasite artışına etken olmasıdır (Özsağır, 2008: 6).

Harrod-Domar modeli, uzun dönemli toplam arz ve talebin, belirli bir dönemdeki yatırım ve tasarruf oranına eşitlendiği seviyede dengeye erişeceğini söylemektedir. Büyüme modeli, ekonomideki yatırım ve tasarruf düzeyi ile büyüme oranı arasında yakın ilişki olduğunu ileri sürmektedir (Mosley, Hudson ve Horell, 1987: 616).

Ekonomideki büyüme hızı marjinal tasarruf oranı ve sermaye katsayı ile alakalı olmakla birlikte şu şekilde ifade edilmektedir.

$$\Delta Y / Y = s / y \quad (1.3)$$

Denkleme göre bir ekonomideki büyüme oranı sermaye hâsıla oranıyla marjinal tasarruf oranına göre belirlenmektedir. Ekonomik büyüme sermaye hâsıla katsayısı sonucu ile ters orantılıyken, marjinal tasarruf oranıyla doğru orantılıdır. Dolayısıyla sermaye hâsıla katsayısı ne denli küçük, marjinal tasarruf oranı da ne denli büyük olursa bir ekonominin büyüme hızı o kadar büyük olacaktır (Özsağır, 2008: 6).

Keynesyen büyüme de yatırım, sermaye birikimi ve etkin talep yöntemi odak noktası olarak bulunmaktadır. Teknolojik gelişmenin verimliliği arttırdığı düşünülse

de, teknolojideki birikim ile yapılan yatırımın büyümeyle direkt olarak etkilendiği analiz edilmemektedir. Yani teknolojideki ilerleme verimliliği artırıp ekonomik büyümeyle olumlu yönde etkilese de, böyle büyüme modellerinde teknoloji dışsal etkenler tarafından belirlenmektedir (Yardımcı, 2006: 23).

1.3.5. Neoklasik Büyüme

Neoklasik büyüme, Harrod-Domar büyüme modelinden sonra 1980'lerin yarısına kadar literatürdeki önemini korumuştur. En önemli temsilcisi olan Robert M. Solow, 1956 yılında yayınladığı “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” isimli kitabıyla ve ardından 1957 yılında yayınladığı “Teknik Değişim ve Bütüncül Üretim Fonksiyonu” isimli çalışmasıyla ön plana çıkmıştır. Bir başka önemli temsilcilerden olan Kenneth J. Arrow, 1962 yılında yayınlanan “Yaparak Öğrenmenin Ekonomik Çıkarımları” isimli makalesi ile dönemin gündemine gelmiştir (Erdoğan ve Canbay, 2016: 34).

Arrow, üretim sürecinde bilginin sürekli artan seyir izlemesini tecrübe ve teknolojik gelişmelere dayandırmaktadır. Anlaşılacağı üzere Arrow bilgiye çok fazla önem vermekle birlikte bireylerin eğitim seviyelerini arttırmak amaçlı, eğitim ve araştırma kurumlarının açılmasını öngörmüştür. Ancak bilginin kolay bir yol ile edinilmesi de göz ardı edilmemelidir. Şöyle ki, basit bir ürün üretilirken de bilginin kazanılması mümkündür. Sonuç olarak Arrow'a göre öğrenme ve bilgi edinmenin yolu tecrübe ile kazanılabileceği gibi teknolojinin de bu kapsamda üretim sürecinde bulunabileceğini savunmaktadır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 34).

Uzun dönem ekonomik büyüme literatüründe Robert M. Solow'un yanında Trevor W. Swan'da birlikte yaptıkları çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır (Jones, 2001: 20). Solow tarafından Harrod-Domar modeli iki şekilde eleştiriye tabi tutulmuştur. Bunlardan ilki ekonomik büyümeyle açıklarken hatalı analiz araçları kullanılmasıdır. Sebep olarak ise, kısa dönem analiz araçlarının uzun dönem ekonomik büyümeyle açıklamadaki zayıflığıdır. Diğer eleştiri ise, gerekli büyüme hızıyla doğal büyüme hızı arasındaki sapmanın üretimin sabit faktör oranları varsayımı şeklinde uygulanmasından oluşmasıdır. Bu varsayım olmadığı takdirde dengenin ancak tesadüf olarak kurgulandığı bıçak sırtı dengesi durumu da ortadan kalkmış olacaktır (Savaş, 2000: 852-853).

Solow'un teorisini farklı kılan nokta, Harrod-Domar'ın modelinde bulunan

istikrarsızlık oluşturan durumunun kararlı halde büyüyen ekonomi çözümlemesi ile yok edilmesidir. Ekonomi çözümlemesi sermaye ve hâsıla oranı değişkeninin analize dâhil edilmesi ile gerçekleşmiştir. Herhangi bir nedenle ekonomi dengeden sapacak olursa analize dâhil edilen sermaye ve hâsıla katsayısı devreye girerek tekrar eski denge noktasına gelinmesi mümkün olacaktır (Yardımcı, 2006: 24).

MIT'den nobel ödülü alan R. Solow tarafından geliştirilen model daha sonraki büyüme alanlarında yapılan çalışmalara temel çerçeve olma niteliği kazanmıştır. Solow modelinde sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu açıklamakla birlikte büyüme konusunda da iki temel soru ile literatüre faydasını bırakmıştır. Bu sorulardan ilki, bir ülkenin uzun dönemde yaşam standardı ile tasarruf oranı, nüfus artış oranı ve teknolojik ilerleme oranı şeklinde temel faktörlerin ilişkisi şeklindedir. Diğeri ise, bir ülkenin ekonomik büyüme oranının zamanla nasıl değişeceğini, ekonomik büyümenin istikrara sahip olması mı veya hızlanıp ya da durması mı şeklindeki sorusudur (Abel, Bernanke ve Croushore, 2017: 242).

Neoklasik büyüme teorisi Solow'un çalışmasına dayanmaktadır. Temel varsayımları; ölçeğe göre getirilerin sabit olması, nüfus artış hızının sabit olup modele dışsal olarak eklenmesi, tasarruf oranındaki artışın durağan olması ve büyümenin hızını etkilememesi, teknolojik gelişmenin dışsal olarak kabul görülmesi, ekonomiye devletin çok sınırlı müdahale etmesi, ekonominin kapalı olduğu varsayımı ve beşeri sermayeden kaynaklı üretkenliğin yok sayılması olarak sıralanabilmektedir. Neoklasik yaklaşım büyüme oranındaki artışı, dışsal olarak kabul edilen nüfus artışıyla teknolojik gelişmeye dayandırmaktadır (Atamtürk, 2007: 91). Teknoloji düzeylerinin bütün ülkeler için aynı olup değişmediği varsayımı gerekçesiyle, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde uzun dönem reel büyüme oranlarının yine uzun dönem değerine yakınsayacağı ve bu oranın da sıfır olduğu neticesini ortaya çıkarmaktadır (Doğan, 2014: 370).

İçsel büyüme modellerine gelmeden önce son olarak yine neoklasik modellerden sayılan Ramsey modelinden bahsedilmesi yararlı olacaktır. Solow-Swan ve Harrod-Domar modellerinde tasarrufla birlikte tüketim de veri olarak kabul edilmektedir. Bu modellerin çözümlemesi yapıldığında sermaye-işgücü ve sermaye kişi başına üretim rakamları durağan kabul edildiği ve dolayısıyla sermaye-işgücü oranına erişebilmek için ne kadar tasarruf edilmesi gerektiği sorusu Ramsey'in

modelini ön plana çıkarmıştır. Ramsey'in modelinde kişilerin optimizasyon sorununu çözmesi ile tüketim ve tasarruf oranlarını tespit ettiği varsayılmaktadır. Bu model daha gelişmiş olmakla birlikte teknolojik gelişmeyi ve büyümeyi dışsal olarak açıklamaktadır (Yülek, 1997: 6).

1.3.6. İçsel Büyüme Kuramı

İçsel Büyüme kavramı ilk olarak 1980'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Büyümenin, ekonomik sistemin kendi dinamikleri içinde içsel olarak gerçekleştiğini savunmakla birlikte diğer büyüme teorilerinden ayrılmaktadır (Ercan, 2000: 129). Teorinin ortaya çıkmasında Paul M. Romer ve Robert E. Lucas'ın etkisi oldukça fazladır. İçsel Büyüme Modelleri'nin temeline bakıldığında A. Smith'in üretim fonksiyonunda artan verim durumundan ve J. A. Schumpeter'in yaratıcı yıkım kavramından hareketlendiği düşünülebilmektedir (Gürak, 2006: 16).

Solow'un geleneksel büyüme modeli literatürde her ne kadar önem taşıyıp faydalı olsa da ekonomik büyüme konusunda önemli bir yetersizliğe sahip olduğu görülmektedir. Solow modelinde uzun dönemde kişi başına üretim artışının tek faktörü verimlilik artışına dayandırıldığı için ekonomideki büyümeyi izah edebilmenin, verimlilikteki izaha bağlı olduğu sonucu çıkmaktadır. İçsel büyüme kuramı, Solow modelindeki bu yetersizliğe karşılık, verimlilik artışıyla çıktıdaki büyüme oranını içsel olarak açıklama çabası içerisinde bulunmuştur (Abel vd, 2017: 258).

Solow modelinin önemli eksikliği beraberinde büyümenin nasıl meydana geldiği ve büyümede etkili olan politikaların açıklanması gereği ile bu yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca Solow modelinde fiziksel sermaye önem taşırken, yeni büyüme teorisi olarak adlandırılan içsel büyüme teorisinde bilgi, tecrübe ve becerilerden oluşan beşeri sermaye önem taşımaktadır (Ünsal, 2013: 672).

İçsel Büyüme Teorisi'nde dışsallıklar ve taşma etkileri ölçüğe göre artan getiriler durumunu ortaya çıkarmakla birlikte piyasa aksaklıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Piyasa aksaklığına bağlı sorunların çözümü için üç çeşit yaklaşım izlenmiştir (Sala-i-Martin, 1990a: 8-9).

Bunlardan ilki, piyasanın geneli itibari ile ölçüğe göre artan getiridir ve firmalar düzeyinde de ölçüğe göre sabit getiriler varsayımı geçerli olduğu kabul edilmektedir (Sala-i-Martin, 1990a: 8). İkincisi, tam rekabetçi varsayımı düşüncesinin

kabul görmemesidir. Ayrıca bu yaklaşım “Artan Getirilere Chamberlinian Yaklaşımı” olarak da isimlendirilmektedir (Sala-i-Martin, 1990: 8). Son olarak üçüncü yaklaşımda bir ve ikinci yaklaşımın bütünüdür. Yaklaşımına göre eksik rekabet piyasaları ve dışsallıklar aynı yerde bulunmaktadır (Sala-i-Martin, 1990: 9).

Yeni içsel büyüme modellerine göre istikrarlı bir büyümenin gerçekleşebilmesi için bazı koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu koşullar; fiziksel sermaye yatırım oranı, beşeri sermaye yatırım oranı, nüfus artış hızı, kamu harcama düzeyi, ihracat oranı, patent haklarında koruma, istikrarlı siyasal sistem ve son olarak da dışa açıklık olarak söylenmektedir (Grosman ve Helpman, 1994).

Bu şartlara bakıldığında içsel dinamiklerin harekete geçirilip uyum sağlanması ile dışsal dinamiklerin büyümeyi olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Modelin iç dinamiklerine göre ekonomik büyümeyi getiren faktörlerin başlıkları üç gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, bilgi ve teknoloji üretimidir. İkincisi beşeri sermaye ve son olarak üçüncüsü ise kamu politikalarıdır (Atamtürk, 2007: 92).

1.3.6.1. Bilgi Üretimi ve Taşmalar

Romer ilk içsel büyüme modelini çıkararak kişi olmakla birlikte Arrow’un yaparak öğrenme tezinden yararlanmıştı. Teknik bilginin üretim ve yatırım sürecinde üretildiğini ve bu bilginin yeni üretimde bedava girdi olarak kullanıldığını savunmuştur. Böylece üretimin daha az maliyetle yapılıp daha lüks kalite ile gerçekleşmesini varsaymıştır. Romer bir ülkede mevcut sermaye stokunu ekonomik süreç içinde üretilen bilginin göstergesi olarak almıştır. Bu, ülkenin daha önceden yaptığı yatırımın stoku ne kadar fazlaysa o derece de ekonomik bilginin üretileceğini göstermektedir. Üretim fonksiyonundaki değişim beraberinde sermayeye artan verim oluşturabilmektedir (Yülek, 1997: 7-8).

Romer, büyüme modelinin temelini Ar-Ge temelli belirlemiştir. 1986 yılında “Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme” isimli çalışması içsel büyüme modellerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. 1990 yılında “İçsel Teknolojik Değişim” adlı çalışmasında da Ar-Ge’nin önemini vurgulayıp büyümenin itici gücü olarak görmüştür (Jones, 1998: 2). Bu çalışmasında ise ekonomik büyümenin merkezine teknolojik gelişmeyi koymuştur. Ayrıca insanların akıllıca davranıp getirdiği yenilikleri devletin piyasaya yaptığı teşviklere bağlamaktadır. Romer Ar-Ge ve yenilikler yoluyla elde edilen üretim tekniklerini sabit maliyet şartı olmadan birçok

kez faydalanılan normal üretimden ayrı tutmaktadır (Romer, 1990: 72).

Romer'e göre bilginin ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etki bıraktığı üç temel değişkene bağlıdır. Bunlar; nüfus, teknoloji ve kamu politikaları olarak sayılmaktadır. Değişkenler arasında nüfusun ekonomik büyümeye olan etkisi, üretim esnasında meydana gelen teknik bilginin daha fazla insan tarafından yayılması şartı getirmektedir. Böylece bilginin üretime daha fazla girmesi söz konusu olacaktır (Rommer, 1986).

Bilginin ekonomik büyümedeki etkisini açıklayan diğer önemli değişken teknolojidir ve bu değişkende öne çıkan isim Yaung olmuştur. A. Young, bir tanesi gelişmiş, diğeri daha az gelişmiş olan iki ülkeli ve iki mallı bir model oluşturmuştur. Bahsi geçen mallar, ileri teknoloji ve düşük teknoloji malıdır. Açık ekonomi de iki ülke birbirleri arasında ticareti gerçekleştirdiğinde karşılaştırmalı üstünlük yaratmak adına, gelişmiş ülkenin yüksek teknolojili malda, az gelişmiş olan ülkenin ise düşük teknoloji malında uzmanlaşması beklenmektedir. İki ülkeye örnek verilecek olursa yüksek teknolojili malda üstünlük sağlayan gelişmiş ülke kuzey ülkesi olarak söylenebilmektedir. Düşük teknolojili malda uzmanlık sağlayan az gelişmiş ülkeye ise güney ülkesi örnek verilebilmektedir (Sala-i-Martin, 1990: 21).

Bilginin, büyüme oranı üzerinde etki bıraktığı son değişken ise kamu politikalarıdır. Üretim esnasında oluşan teknik bilgi, taşma etkisi sonucu diğer firmalar aracılığı ile ekonominin tamamına yayılmaktadır. Bazı durumlarda firma mahiyetindeki yatırımların ürerimi gerçekleştiren firmaya toplam getirisi yatırımın sosyal faydasının altında kalabilmektedir. Böyle durumlarda kamu yatırım teşvikinde bulunup bilginin etkisini artırarak müdahale etmektedir (Rommer 1986).

1.3.6.2. Beşeri Sermaye Modeli

Lucas 1988 yılında yayınladığı “İktisadi Kalkınma Mekanizmaları Üzerine” adlı makalesi ile içsel büyüme modelinde beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisine ışık tutmuştur. Buna bağlı olarak beşeri sermaye büyümenin motoru niteliğindedir. Ayrıca Lucas fiziki sermaye birikimiyle birlikte teknolojideki ilerlemeleri de üretim fonksiyonuna dâhil ederek içsel büyüme modeline ayrı bir boyut kazandırmıştır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 36).

Yapılan araştırmalarda verimlilik artışı ile beşeri sermaye arasında güçlü bir bağ olduğu görülmektedir. Devlet, sağlık programları, eğitim politikaları, iskân veya

çalışan politikaları ve başka yollar ile beşeri sermayenin gelişmesinde aktif rol oynamaktadır. Verimlilikte büyümeyi arttırmanın bir faktörü olarak özel programlar, beşeri sermayenin oluşması için ortam oluşturabilmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, faydaların maliyeti aşp aşmaması konusudur (Abel vd, 2017: 262).

Rebelo ve Lucas modellerinde fiziksel sermaye ve beşeri sermayeyi üretim faktörlerinden saymaktadır. Dolayısıyla ekonomide beşeri sermayeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Genel olarak bu beşeri sermaye eğitim yatırımları olarak görülse de yaparak öğrenme metoduyla da kendi kendine oluşabilmektedir (Yülek, 1997: 9).

Lucas'ın yaparak öğrenme modeline bağlı kalarak ülkeler mallarını beşeri sermaye değişkenine göre üretmektedir. Teknolojinin gelişmiş olduğu ülkelerde beşeri sermaye birikimi artış göstermektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelere bu ülkelere doğru emek göçleri olabilecektir (Lucas, 1988: 32-33).

Ülkelerarasındaki işgücünün dolaşımı serbest varsayıldığında, beşeri sermayeye bağlı dışsallıklar işgücünün ülkeler arasında yer değiştirmesine neden olmaktadır. Bu yer değiştirme yoksul ülkelere zengin ülkelere doğru eğilim göstermektedir. Beşeri sermayenin fazla olduğu yerlerde eğitim seviyesi de fazla olacağı için bireyler akıllıca davranıp becerilerini iyi yönde sergiler ve üretkenlik artmaktadır. Dolayısıyla bu göçün yönü hep beşeri sermayenin yüksek olduğu yere doğru olacaktır. Ayrıca bu şekilde yaşanan göçler refah ülke ekonomileri için durgun duruma girmenin önüne geçmektedir. Yoksul ülke ekonomilerinin gelişmesini engellemektedir (Şen, 2007: 63-64).

Özetle, Lucas'ın ifadesine göre bir ülkenin durgun duruma girmeden büyümesini gerçekleştirme için fiziki sermayesinin yanında beşeri sermaye birikimini yapabiliyor olması gerekmektedir ve beşeri sermaye iş başında gerçekleşebileceği gibi eğitim yolu ile de daha kalıcı olabilmektedir (Doğan, 2014: 374).

1.3.6.3. Kamu Politikası Modeli

Robert J. Barro 1990 yılında yayınladığı “Basit Bir İçsel Büyüme Modelinde Kamu Harcaması” isimli çalışması ile içsel büyüme modelinde kamu harcamalarına dikkat çekerek modeline takviye etmiştir. Ayrıca verimli yerlere yapılan kamu harcamaları iktisadi büyümeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Erdoğan ve Canbay, 2016: 37).

Bazı araştırma sonuçlarına göre verimliliğin bir ülkenin altyapısına bağlı olduğu görülmektedir. Bu altyapı hizmetleri; köprü, otoyol, baraj, kamu hizmeti, hava alanı ve mülkiyeti hükûmete bağlı diğer sermayeler şeklinde söylenebilmektedir. Birkaç gelişmiş ülke altyapı yatırım oranlarında azalmaya giderken bazı ülkeler artma yoluna gitmektedir. Zengin ülkelerin altyapı yatırım oranlarını düşürme sebepleri olarak, yol ve hastane gibi yapıtlar inşa etmesiyle verimlilikte bir artış yaşanacağını, beraberinde ise daha fazla altyapı yoluna gidileceğini ve yine maliyet içereceğini düşünmesidir (Abel vd, 2017: 262).

Barro modelinde kamu sektörüne fayda veren mal ve hizmetleri üretim faktörleri olarak gördüğü varsayılmaktadır. Modelin kolaylaşması açısından devletin gelirinin yalnızca gelir vergisi, giderinin ise sadece kamu malının arzı olduğu ve buna bağlı olarak her zaman denk bütçe tutumunun sergilenmesi kabul edilmektedir. Denk bütçe kamu malı arzı derecesini sermaye birikimi ile ilişkilendirdiği için model bir nevi içsel büyüme modeline benzemektedir. Yatırımlar sermaye birikimini arttırırken verginin artması, denk bütçe düşüncesi hâkim olduğu için kamu malının arzını da arttırmaktadır. Dolayısıyla özel yatırımların faydası iki çeşitli yoldan ekonomiye uğramaktadır (Yülek, 1997: 10-11).

Kamu yatırımları, özel sektörün verimliliğini arttırmakla birlikte tamamlayıcılık görevini de yerine getirmektedir. Böyle düşünüldüğünde yapılan yatırımların ekonomideki büyümeyi olumlu etkilediği görülmektedir. Ancak bu durum vergilerle finanse edilmeye başladığında ekonomik büyümenin önünde engel olacaktır (Parasız, 1997: 146). Niyeti iyi olup kâr amacı taşımayan hükûmetlerin yaptıkları yatırımlar refah seviyesini yükseltebilecekken, bazı hükûmetler tarafından yapılan yatırımlar büyümeyi desteklemek yerine politik düşünceye kapılıp endişe yaratabilmektedir (Şen, 2007: 73).

Barro, tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir sistemde ekonomik büyümenin en yüksek seviyeye çıkmasının şartını, kamu harcamalarının gayri safi yurt içi hasıladaki payının, gerçekleşen kamu hizmetlerinin gayri safi yurt içi hasıladaki oranına eşit olmasına endekslemektedir. Kamu harcamalarının artması sonucu vergi finansı yolu tasarrufların azalmasına yol açıp olumsuz etki yaratırken kamunun mülkiyet haklarını korumak amaçlı yaptığı harcamalar vergi oranını azaltacaktır (Barro, 1990: 109-116). Dolayısıyla azalan vergi oranı beraberinde iktisadi büyümeye neden olup özel sektörün Ar-Ge icraatlarını olumlu yönde

etkileyebilecektir (Erdoğan ve Canbay, 2016: 37).

Sonuç olarak bilgi ekonomisinde temel üç etmeden bahsedilmiştir. Teknolojideki ilerlemeler ile meydana gelen taşma etkileri büyümenin kaynağı olarak görülmektedir. Bu etmenler bilginin ve becerinin farkındalık kazanıp artmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan bilgi ve becerilerin reel sektöre uygulanıp devletin de teknik altyapı yatırımlarını destek olarak dâhil etmesi sonucu verimlilik yükselmekte ve iktisadi büyüme gerçekleşmektedir (Özsağır, 2008: 8-9). Barro modeli Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore ülkelerinin gelişmesini izah ederken faydalanılan teorik modellerden bir tanesidir (Yülek, 1997: 11).

İKİNCİ BÖLÜM

KURUMLAR VE KURUMSAL İKTİSAT YAKLAŞIMI

Ekonomik hayatta faaliyette bulunan firmalar verecekleri kararda, içerisinde bulunduğu toplumdan ve kurumsal çevreden etkilenmektedir. Ayrıca toplumun kuralları bireyin kararlarını da sınırlamaktadır. Her insan faydasını maksimize etmek ister ve bunun ışığında nasıl karar alması gerektiğini araştırır. Burada bilgileri toplum sağlayacağı için kurumlar ile iktisadi davranışlar arasında ki ilişkiden bahsedilebilmektedir (Akın, 2012: 8-9). Çalışmanın bu bölümünde kurumsal iktisat ve öğretisi hakkında bilgilendirmeye yer verilmiştir. Bu bağlamda öncelikle kurumsal iktisadın tanımı ve gelişimine değinilmiştir. Daha sonra kurumsal iktisadın temel özelliklerinden bahsedilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması amacı ile kurum kavramı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede kurum kavramının tanımı, özellikleri, türleri, oluşumu ve önemi anlatılmıştır. Daha sonra ise kurumsal iktisadın kendi içinde farklılaşması detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Son bölümde ise kurumsal iktisat ve büyüme arasındaki ilişkiye değinilmiştir.

2.1. KURUMSAL İKTİSADIN TANIMI, GELİŞİMİ VE TEMELLERİ

Öncülüğünü Veblen, Commons, Mitchell ve Ayres gibi kurumcuların yaptığı kurumsal iktisat, zamanla daha geniş düşünce yapısına bürünen bir düşünce akımıdır. Akıma göre iktisat bilimi, disiplinler arası bir bilim olmakla birlikte inceleme konusu temel olarak bireyi değil kurumları kapsamaktadır.

2.1.1. Kurumsal İktisadın Tanımı ve Gelişimi

Kurumsal iktisat 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkışında Norveçli ailenin çocuğu olan Thorstein Veblen'in bulunduğu dönemdeki iktisadi düşünceye karşı protesto hareketi iktisadi düşünce okulunu oluşturmuştur. Kurumsal iktisat Veblen'in ortaya çıkardığı düşünce ile yaklaşık elli yıllık zamanda J. R. Commons, C. E. Ayres ve W. C. Mitchell gibi ekonomistler de fayda sağlamaları ile birlikte ana akım kurumsal iktisadın öncüleri olarak söylemek mümkündür. Birden fazla bilim dalının bilimsel veya teknik alanda bir arada kullanılması yöntemi hâkim olmuş ve iktisat tarihinde Amerikan katkısı olarak anılmaktadır. Sonuçta iktisat bilimi yalnızca ekonomik açıdan değil psikoloji, sosyoloji, antropoloji, yönetim, tarih, maliye ve istatistik gibi bilim dallarından da yararlanması gerektiği düşünülmüştür (Erdoğan, 2016: 3).

Kurumsal iktisat; temelini yerleşik iktisadın örnek aldığı insanın değil, kurumlar tarafından oluşturulduğunu, insanların bu kurumların etkisinden harici olarak düşünülmemeyeceğini savunan iktisadi düşünce şeklidir. Makro değişkenlerin araştırılması, gelir dağılımının araştırılması noktasında bu dönemlerden bağımsız varsaydığı iktidar yapısının da analizlere dâhil edilmesinin önemini vurgulayarak iktisat tarihinde önemli katkıda bulunmuştur (Demir, 1996: 64-69).

Kurumsal iktisat Neoklasik İktisadın minimum devlet müdahalesi, tümden gelim tavrını benimseyen ve soyutlayıcı önermelerine karşı ortaya çıkan bir akım olmuştur. T. Veblen'in "İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir? (Why is Economics not an Evolutionary Science?)" adlı çalışmasıyla başladığı kabul görülmektedir (Şenalp, 2007: 45).

Ayrıca kurumsal iktisat, kurum sayılarının ve kurumların verecekleri etkilerini artmaya yönelik bir amacı yoktur. Bunun yerine kurumların var olmalarını ve işleyiş nedenini araştırıp bunu konu edinir ve bu alana da "Kurumlar İktisadi" denilmektedir (Özveren, 2007: 16).

Kurumsal iktisat kavramı 1916-1918 yılları arasında anlam bulmuştur. W. Hamilton ilk defa kurumsal iktisat kavramını söyleyen kişi olmuştur. Böylece 1918 yılına kadar az sayıda iktisatçı tarafından kullanılan kavram resmi anlamda W. Hamilton'un "İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım (The Institutional Approach to Economic Theory)" isimli çalışmasında görülmüştür (Erdoğan, 2016: 4).

W. Hamilton'un Kurumsal İktisat ile alakalı tanımlarından şunlar çıkarılabilmektedir (Hamilton, 1919):

- Kurumsal iktisatçılar teorilerine pratik anlamda önem kazandırmak istemişlerdir, ancak bu konuda herhangi bir teori oluşturamamışlardır.
- Kurumsal iktisatçılar kurumlarla alakalı ve insan davranışlarını konu alan daha zengin bir analiz geliştirmek adına antropoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerden faydalanmışlardır.
- Kurumlar ekonominin temel yapı taşı oldukları için, kurumların yeniliği, değişimi ve yapısı ekonomi de önem arz etmektedir.
- Ekonomi sürekli gelişen ve açık bir sistem olduğu için teknolojik değişimlerden, sosyo-kültürel ve politik ilişkilerden ve doğal çevreden

etkilenebilmektedir.

- Kurumsal iktisat bireyi veri olarak görmediği için fayda maksimizasyonunu amaçlayan bireysel ekonomik ajanlar kavramı eksik veya hatalıdır. Bireyler kültürel ve kurumsal çevreden etkilenmektedir. Bu sebeple kurumlar bireyleri etkilerken, bireyler kurumları oluşturmaz.

Kurumsal iktisat Amerikan kökenli bir düşünce akımına sahip olmakla birlikte bu okula mensup iktisatçıların Neo-klasik okula karşı zıt düşünceleri, iktisat literatüründe eski ve yeni olmak üzere ayırımı neden olmuştur. Eski ve yeni kurumsal iktisadın ise birbirlerinden temel farkları, yeni kurumsal iktisadın Neo-klasik iktisat düşüncelerine benzemesidir. Eski kurumsal iktisat ise, Neo-klasik iktisadın varsayımlarına tamamen karşı çıkmakta ve Neo-klasik iktisat düşüncelerinin tamamen bırakılmasını savunmaktadır. Kurumsallığın tarihi seyrine bakıldığında da 1880-1890 yıllarında Alman Tarihçi Okulu'ndan etkilenen H. C. Adams ve Richard Ely gibi iktisatçıların çalışmalarına dayanmaktadır. Ayrıca bu geçmişe Thorstein Veblen, 1904 yılında yayınladığı “İşletme Girişimi Teorisi (Theory of Business Enterprise)” çalışması ile dâhil olmuştur. (Hayaloğlu, 2012: 36).

Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan kurumcu düşüncenin iktisat bilimi ile bütünleşmesini sağlayan temel faktör, ekonomideki kötüleşmelerin sosyal alana olan yansımalarıdır. Bu dönemde meydana gelen gelir farklılıklarının çoğalması, ağır çalışma şartları, piyasa sisteminin zarar görmesi ve tekelleşme süreci iktisada duyulan güveni zedelemiş, insanları yeni düşüncelere doğru itmiştir (Savaş, 2000: 645). Ancak ekonomideki olumsuzlukların artması zamanla, kurumsal iktisada karşı ilgiyi arttırmış ve kurumsal iktisat toplumlarca çözüm önerisi şeklinde görülmüştür (Akın, 2012: 13).

İki dünya savaşı arasındaki süreçte¹ kendini hissettiren kurumsal iktisat, 1929 Büyük Buhran'dan sonra ön plana çıkan Keynesyen İktisat ile diğer gelişmeler de dâhil olmak üzere önemini kaybetmiştir (Şenalp, 2007: 49).

Ana akım kurumsal iktisattan uzaklaşma 1970'li yıllara tekabül etmektedir. 1973 yılında gerçekleşen petrol krizi neticesinde yanlış maliye politikalarının uygulanmasını getirmiştir. Başta ABD ve İngiltere ile beraber daha birçok ülkede enflasyon yükselişe geçmiştir. Enflasyonun yükselmesi ile aynı zamanda büyüme

---

¹ Birinci Dünya Savaşı'nın bitişi ile İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması arasındaki dönemdir ve 1918-1939 yılları arasına tekabül etmektedir.

oranında gerileme ve önemli derecede işsizlik, bütçe ve ödemeler bilançosu açıkları meydana gelmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken yer ise işsizlik ve enflasyonun aynı anda görülmesi yani stagflasyon durumudur. Stagflasyon ile Keynesyen iktisadi düşünceye güven kaybı yaşanmıştır. Bu nedenle ilerleyen dönemlerde Keynesyen iktisadi görüş, yerini yeni modern iktisadi görüşe bırakmıştır ve Kurumsal iktisadi düşünce de yeniden sahnede yer alma fırsatına erişmiştir (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2017: 165).

Bunu takip eden 1975 yılında ise çalışmalarında Couse'un firmalara ilişkin sözleşme kuramından ilham alan O. Williamson tarafından "Yeni Kurumsal İktisat" görüşünün yanında kurumsal iktisatçılar toplanmıştır. Yeni kurumsal iktisat; siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji, antropoloji, hukuk, örgüt kuramı gibi çeşitli bilim dallarını bütünleştirerek interdisipliner yöntemini kullanmıştır. Hukuk, firmalar, piyasalar ve hükümet gibi toplumun bulunduğu ortamlarda yer alan kurumların meydana gelmesini, işleyişini ve değişimini araştırmayı hedeflemiştir. Bu yönleri ile ana akım kurumsal iktisadın bir devamı niteliğinde düşünülmemesi gerekmektedir. North (1990) iktisat tarihini kurumsalcı bir gözle araştırmıştır. M. Olson (1965) toplu yönelmelerin önemi üzerine, A. Greif ve R. Axelrod (1986) dinamik oyun teorisinde kuralların evrimiyle alakalı çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır (Şenalp, 2007: 59-60).

Kurumsal iktisatta zamanla meydana gelen gelişmeler dikkate alındığında, bu gelişmeler dört dönemle özetlenebilmektedir. Bunlar (Akın, 2012: 11);

- 1890-1925 yılları arasındaki, Veblen'in çalışmalarıyla kurumsal iktisadın temellerinin atıldığı birinci dönem,
- 1925-1939 yılları arasındaki Veblen'in takipçileri olarak bilinen Commons, Mitchell ve Clark'ın çalışmalarını kapsayan ikinci dönem,
- 1939'dan itibaren 1990'lı yıllara kadar devam eden Galbraith, Ayres ve Myrdal'ın çalışmalarını kapsayan üçüncü dönem,
- 1990 yılından günümüze kadar gelen sürede, yeni kurumcular olarak bilinen, kavrama yönelik çalışmalarıyla Nobel kazanan Douglas North ve Putnam gibi günümüz ekonomistlerini barındıran dördüncü dönemdir.

2.1.2. Kurumsal İktisadın Temel Özellikleri

Kurumsal iktisat, Neo-klasik iktisadın görüşlerine alternatif olarak yeniden

fikirler üretmiştir ve iktisadi hayatı kurumlara dayandırmıştır. Ayrıca kurumsal iktisat, iktisat bilimini siyaset, yönetim, psikoloji, maliye ve sosyoloji gibi interdisiplin olarak kabul görüp bu şekilde değerlendirmeye almıştır. Kurumsal iktisadın Samuels'e göre üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar (Samuels, 2016);

- Kurumsal iktisat bir bilgi birikimidir.
- Kurumsal iktisat problemleri çözmede bir yaklaşım hareketidir.
- Kurumsal iktisat problemleri çözmede bir protesto hareketidir.

Kurumsal iktisatçılar, Neo-klasik iktisatçılara göre daha detaylı ve geniş çaplı şekilde problemlere yaklaşmaktadır ve kurumsal iktisatçılar Neo-klasik iktisada karşı bir eleştirel harekettedir. Ayrıca Neo-klasik iktisadın görüşlerini eleştirirken de kendi görüşlerini olumlu bir şekilde geliştirip bilgi arşivi oluşturmayı başarmışlardır (Yay, 2018: 23).

Kurumsal iktisatçıların genel olarak aynı noktada buluştukları fikirleri ise şu şekilde açıklanabilmektedir. Kurumalcılar iktidar konusu ile yakından ilgilenmektedir. Ekonomik etkinliği meydana getiren hakların, gelenek ve hukuk kuralları ile yeniden bir düzen içerisinde oluşturulması ve yeniden şekillendirilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Diğer ortak fikirlerinden olan ve kurumalcıların yerleşik iktisada kazandırdığı en önemli hususlardan bir tanesi ise iktisadi sistemlerin dinamik ve açık bir yapıya sahip olması gerektiği konusudur. İktisadi yaşamda çözümlenelere dayalı kurulan modellerde “ceteris paribus” varsayımı adı altında bilgi ve teknoloji düzeyi, tüketici zevk ve tercihleri ve girişimcilik gibi önemli birçok faktörün sabit kabul edilip modele dâhil olmaması eleştirilere neden olmuştur. Kurumalcılar bu kadar arındırılmış dar bir modelin tutarlı ve detaylı sonuçlar vermeyerek ekonomiyi aktif hale getirmek yerine durağanlaştırdığını savunmaktadır. Bir diğer ortak fikirleri ise bilgi konusunda, tercihlerin oluşmasında sınırlı rasyonellik ve belirsizlik kavramlarından hareketle inançlara da vurgu yapmaktadırlar. Son olarak Neo-klasik iktisadın savunduğu hazcılık kabul edilmemektedir. Kurumalcılara göre bunun yerine bireyin tercihleri ve davranışlarının oluşmasında alışkanlık, gelenek ve sosyal benliğin kazanılması hususunda çalışma azmi önemli görülmektedir (Bakırtaş, 2014: 14).

Genel olarak bakıldığında kurumsal iktisadın temel özellikleri aşağıdaki şekilde açıklanabilir (Bakırtaş, 2014: 17-18; Hayaloğlu, 2012: 39-40; Özveren, 2007:

16-17; Yay, 2018: 24-25):

- Kurumcu yaklaşıma göre ekonomi karmaşık bir yapıya sahip olduğu için bir bütün olarak bakılması gerekmektedir. Ekonomiyi daha iyi anlamak adına küçük parçaların birbirlerinden ayrı birimlermiş gibi analiz edilmesi yerine iktisadi bir olguyu çözebilmek için gelenek, siyaset, hukuk ve sosyoloji gibi bireyleri şekillendiren bilim dalları ile bütünsellik elde edilerek hareket edilmesi gerekmektedir.
- Kurumsal iktisatçılar iktisadi yaşamda kurum kavramına oldukça önem vermektedirler. Kurumlar yalnızca belirli bir amaç doğrultusunda oluşturulmuş bir kuruluş değildir. Kurum kavramı yasalar, düşünce ve yaşam biçimlerini içermekle birlikte, kurumlar aynı zamanda alışkanlıklar, gelenek ve görenekler gibi grup davranış kalıpları olarak da kabul edilmektedir. Kurumculara göre ekonomik hayat kurumlar tarafından düzenlenir, yasalar tarafından düzenlenmez.
- Kurumsal iktisatçılar ekonomik analizlere evrimsel bir bakış açısı ile yaklaşmakta ve toplumsal değişim üzerinde durmaktadır. İktisadi yaşamda denge yerine hareket söz konusudur. Ayrıca kurumcular zaman ve mekân farkını göz ardı ederek sonsuz ekonomik doğrular bulunabileceğini düşünmezler. “Bu Nedir?” sorusu yerine “Buraya nasıl geldik ve nereye gidiyoruz?” sorusunun cevabını ararlar.
- Kurumsal iktisatçılar yaygın olan normal denge kavramını kabul etmeyerek devresel nedensellik veya kümülatif değişim ilkesini benimsemişlerdir. Kurumsalcılar karmaşık ve dinamik sistemleri incelemek için bu ilkeye ait hipotezleri kullanmaktadır ve ekonomik yaşamdaki uyumsuzluklar, normal dengede sapma olarak düşünülmemektedir.
- Kurumsal iktisatçılar, iktisadi yaşamda geleneksel teorisinin ön plana çıkardığı çıkarların uyumu görüşüne katılmazlar. Bunun yerine çıkarlar arası çatışma olduğu düşüncesini kabul etmektedirler. Kurumculara göre insanlar, gruplar şeklinde bir araya gelerek ortak kişisel çıkarlarını grubun ortak çıkarlarına dönüştüren işbirlikçi canlılardır. Bu nedenle devletin görevi toplum içerisinde çıkar çatışmalarından doğan çıkar grupları arasında tarafsız bir şekilde düzenleyici role sahip olmalıdır.

- Kurumsal iktisatçılar toplumsal fayda ve toplumsal maliyet gibi kavramlardan hareketle, servet ve gelirin daha dengeli dağılması konusunda liberal ve demokratik reformların yapılması gerektiğini benimsemişlerdir. Ayrıca “bırakınız yapsınlar” düşüncesini kabul etmeyerek devletin ekonomik ve sosyal konularda daha etken rolünün olması gerektiğini savunmuşlardır.
- Kurumsal iktisatçılar araştırmalarında sistemli teoriler kurmak yerine kurumları incelemektedir. Bu çalışmalarında ise tümden gelim metodu yerine tümevarım metodunu kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu anlamda özellikle gerçeklikten uzak olan Neo-klasiklerin savunduğu soyut teorilerileşme yöntemleri kurumcular tarafından eleştirilmiştir.
- Kurumsal iktisatçılar alışkanlık, gelenek, davranış ve değer yargıları olmadan iktisadi olayların çözülemeyeceğini savunmaktadır. Kurumsalcılara göre araştırma amaç taşıyorsa içinde bir değer bulunur. Bu yüzden bir problemin çözümü için gerekli olan şartlar; olan ve olması gerekeni ayırarak değer teorisini uygulamaktır.
- Kurumsal iktisatçılara göre ekonomik sistem devlet olmadan meydana gelmez. Doğal kaynakların ekonomideki önemi kadar hak ve yetkilerin yapısı ve ekonomik sistemin özelliğini belirleyen temel ekonomik kurumlar devletin bir fonksiyonudur. Kurumsalcılar, Neo-klasik iktisatçıların devleti bir veri olarak gördükleri için ve devletin ekonomideki yerini göz ardı ettiklerinden dolayı devleti tamamen ihmal eden ve kötüleyen sonuçları ortaya çıkardığını düşünmektedirler.

2.1.3. Kurum Kavramı, Kurumların Özellikleri ve Türleri

Kurumsal iktisat, iktisadın doğası gereği kurumsal olduğunu savunmakla birlikte kurum kavramına da oldukça önem verdikleri belirtilmiştir. Ancak, kurum kavramının birçok iktisatçı tarafından farklı tanımlanması, kurum kavramı üzerinde herhangi bir görüş birliğine varılamamasına neden olmuştur. Bu nedenle kurumsal iktisat, iktisadi düşünürlerin kendi fikirlerince değerlendirildiği bir literatür birikimi olarak düşünülebilmektedir. Günlük dilde kurum kavramı kurum kavramı kuruluş kavramı ile aynı anlamda kullanılsa da kurumsal yönden bakıldığında farklı anlamlarla kullanıldığı görülmektedir. Bu konu üzerine de bazı iktisatçılar tarafından kurum ve kuruluş kavramının ayrımı kesin bir dil ile yapılmıştır (Hayaloğlu, 2012: 42).

Kurum kavramını İtalyan düşünür Giambiatto Vico, 1725 yılında “Yeni Bilim (Scienza Nuova)” adlı çalışmasında; “bireylerin davranışlarının doğruluğunun, yine bireylerin kendileri tarafından yaratılmış, gerçekleştirilmiş faaliyetlerin içinde aranması gerektirdiği” vurgusunu yaparak kurum kavramını ilk kez dolaylı olarak tanımlamıştır (Akın, 2012: 5). Ayrıca Giambiatto Vico kadar olmasa da tarihte bu kavram üzerine çalışma yürüten önemli filozoflar bulunmaktadır. Mesela Platon, hukuk, kanun, toplum ve devlet kurumlarıyla ilgilenmiştir. Benzer şekilde, Hobbes, Marx, İbn Haldun, Makyavelli, Aristoteles, Bacon ve Hegel gibi düşünürler eserlerinde dolaylı bir şekilde kurum kavramını incelemiştir (Yay, 2018: 12). Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde kurum kavramı, “evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren genellikle devletle ilişkisi olan yapı ve birlik müessesesi” olarak tanımlanmaktadır.

Kurumsal iktisadın öncülerinden olan Veblen, kurumları evrimsel bir bakış açısı ile yorumlayarak kurum kavramını, insanların büyük bir çoğunluğuna yerleşmiş olan düşünce alışkanlıkları olarak tanımlamıştır ve kurumların örgütsel bir oluşum yerine düşünce kalıpları olduğunu vurgulamıştır (Veblen, 1919: 239). Veblen’e göre kurumsal yapının gelişip değişmesi grup üyelerinin bu alışkanlıkları neticesinde ve bireysel davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Veblen, 1909: 629).

Kurumsal iktisadın bir diğer öncülerinden olan Commons, “Kurumsal İktisat (Institutional Economics)” isimli eserinde kurumu, bireysel faaliyetlerin genişlemesi, serbestleşmesi ve denetimi ile beraber oluşan kolektif eylem olarak nitelendirmiştir. İktisadi olarak kurum kavramının ortaya çıkış nedenini ise kıtlık olarak düşünmektedir. Kıtlık, insanların ihtiyaçlarını karşılama isteği doğrultusunda ortaya çıkmasına ek olarak kişisel çıkarların da çatışması anlamına gelmektedir. Kıtlık sorununu çözmek için ise insanların ortak bir noktada buluşup hareket etmesi gerekmektedir. Bu ortaklığın oluşturabileceği bilinçli faaliyetler ve kurumların zorlayıcı etkileri sorunların çözülmesinde etkin bir rol alıp faaliyetlerin akışını düzenleyebilecektir (Commons, 1931: 648-650). Commons’un kurum kavramı ile alakalı tanımından hareketle kurumun bir işlevinin daha olduğu ortaya çıkmaktadır. Kurumlar yalnızca oyunda amaca ulaşmak için izlenmesi gereken yolları göstermez aynı zamanda oyunun kurallarına uyulmaması durumunda gerçekleştirecekleri de oyunculara bildirmektedir. Kurumlar, oyun içinde olan bütün kişilerin faaliyetlerini kısıtlayarak herkes için daha kararlı ve güvenli bir yaşam olanağı sunmaktadır (Akın,

2012: 6-7).

Bir diğ er öncü isimlerden Mitchell kurum kavramını, büyük ölçüde kabul gören iyi düzeyde standartlaşmış sosyal alışkanlıklar olarak ifade etmektedir (Mitchell, 1950: 373). Kapp'a göre kurum, geçmişten gelen ve geleceğe kadar devam eden grup alışkanlıklarıdır. Ayrıca davranış kalıplarını da kapsayan sabitleşmiş düşünce alışkanlıkları ve davranış biçimlerini ifade etmektedir (Kapp, 1968: 2-3). Ayres ise kurumu, toplumsal yapının değerleri ile oluşan ve sosyal olarak belirlenmiş birbiri ile ilişkilendirilmiş davranış kalıpları kümesi olarak tanımlanmaktadır (Bush, 1983: 36). Hamilton ise kurumu, devamlılığı olan düşünce ve eylem tarzı olarak tanımlamıştır (Hamilton, 1932: 84).

Yeni kurumsal iktisadın önemli isimlerinden biri olan North'a göre kurumlar, insanlar tarafından oluşturulmuş politik, ekonomik ve sosyal ilişkileri yapılandıran kısıtlar olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda kurumlar gayri resmî (informal) kısıtlamaları ve resmî (formal) kuralları içermektedir (North, 1991: 1). North'un ilerleyen zamanlarda kurumlar üzerine yaptığı daha geniş açıklamaya göre kurum, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren ve insanlar tarafından oluşturulan kısıtlarla birlikte bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır (North, 2002: 9). North, kurum kavramı ve kuruluş kavramı arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir. Kuruluşları, belirli bir amaca ulaşmak gibi ortak bir hedefi olan bireylerin oluşturduğu gruplar şeklinde tanımlamıştır. Kuruluşlar toplumsal, ekonomik, siyasi ve eğitim amaçlı oluşumları içermektedir. Kurumlar ise kuruluşların ortaya çıkmasına olanak sağlayıp teşviklerini sunan yapılardır. Buna göre kurumlar, kuruluşların oluşmasında temel hazırlığı yaparken, kuruluşlar ise kurumsal çerçevenin gelişimini etkilemektedir (North, 2010: 11-12).

Williamson da aynı North gibi kurumları "Oyunun Kuralları" olarak tanımlamakta ve oyundaki oyuncuların bu kurallar doğrultusunda davranışlarını şekillendirdiğini belirtmiştir (Williamson, 2000: 595). Benzer şekilde Olsson da North'un tanımlamasına paralel olarak kurumları, insanlar tarafından oluşturulan kurallar veya insanlar arasındaki etkileşimi belirleyen kısıtlar olarak belirtmiş ve kurumları resmî ve gayri resmî olarak ayırmıştır. Resmî kurumlar arasında mülkiyet hakları, yasalar ve sözleşmeler gibi birimler yer almaktadır. Bu türden resmî kurumlar çoğunluk olarak devlet tarafından oluşturulmaktadır. Ancak bazen de sivil toplumu oluşturan diğ er kesimler ve özel işletmeler veya bireyler tarafından da

oluşturulmaktadır. Gayri resmî kurumlar ise genellikle insan ilişkilerini düzenleyen yazısız gelenekler, ideolojiler ve alışkanlıklar gibi öğelerdir. Resmî olmayan kurumlar sosyalleşme döneminde öğrenilip önemli ölçüde geçmiş kuşakların bakış açılarını yansıtır ve bu kurumlar bir tür bilgi olarak görülmektedir (Olsson, 1999: 2-3). Tiffin'de North'un tanımına benzer biçimde kurumları, bireylerin verimli ve işbirliği içinde hareket etme yeteneklerine olanak sağlayan formel ve informel kısıtlar ve teşvikler bütünü olarak tanımlamıştır (Tiffin, 2006: 5-6).

Bir diğer kurumsal iktisatçılardan Hodgson kurumları, sosyal alandaki en önemli yapı türü olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda kurumlar sosyal yaşamın temelini oluşturmaktadır. Kurumlar toplumsal etkileşimi planlayan, belirlenmiş ve yaygın kurallar sistemi şeklinde tanımlanmaktadır. Hodgson'a göre kurumların olması gereken bazı özellikleri vardır. Bu özelliklerden ilki, kurumlar kendi sınırlarını belirler ve bu sınırların dışında kalan diğer kurum dışı oluşumları fark etmektedirler. Bir diğer özellikleri, sorumlulukların ve görevlerin kurum şemasında kime ait olduğu açık bir şekilde belirtilmelidir. Son özellikleri ise, kurumların yetki ve görev bağlantılarının kurum içi ve dışında kimde olacağını belirtmesidir (Hodgson, 2006: 2-9).

Kasper ve Streit kurum kavramını insan ilişkilerinde muhtemel keyfi ve fırsatçı davranışların meydana gelmesini engelleyen insanlar tarafından oluşturulmuş kurallar şeklinde tanımlamıştır (Kasper ve Streit, 1998: 28). Buna göre kurumlar yaptırımları olmadan anlam ifade etmeyecekleri için çoğunlukla bazı yaptırımları zorla uygulayabilmektedir. Şayet yaptırımlar uygulandığı takdirde insanların davranışları önceden tahmin edilebilecektir. Çeşitli bağlantılı kurallar aralarında tutarlılık gösterirse, bu durum insanların işbirliği konusunda aralarındaki güveni de kolaylaştırabilecektir (Hayaloğlu, 2012: 45).

Kaizer kurumları, insan davranışlarına yön veren kurallar olarak nitelendirmiştir (Kaizer, 2006: 2). Kasper ise kurumu ihlali yaptırımlar gerektiren kurallar olarak tanımlamıştır. Buna göre yaptırımlar resmî ve gayri resmî olabilmektedir. Ayrıca kurumlar belirsizliği azaltarak gelecek hakkında öngörülerini kolaylaştıran yapılar olarak da ifade edilebilmektedir (Kasper, 2007: 53). Rodrik'e göre kurumlar, insanlar arasındaki ilişkiyi şekillendiren ve yöneten davranışsal kuralları bütünüdür (Rodrik, 2000: 4). Greif'e göre kurumlar ise sosyal bir davranış düzenini oluşturmak adına kurallar, inançlar ve normlardan oluşan bir sistemdir

(Greif, 2006: 30). Aktan ve Vural'a göre kurum, bir arada yaşayan insanlar arasındaki gelenek-görenekleri, alışkanlıkları, inançları, davranışları ve eylemleri gibi tanımlayan kurallar bütünü olarak nitelendirilmiştir (Aktan ve Vural, 2006a: 8).

Görüldüğü üzere kurum kavramı üzerine kesin bir tanım olmaması nedeni ile kavramın yapılan tanımlamalar neticesinde yeterince açıklayıcı olduğunu düşünmek mümkün değildir. Yapılan kurum tanımlamalarında göze çarpan ortak nokta ise kurumların insanlar arasındaki etkileşimde belirleyici rol oynamasıdır.

Kurumların özellikleri de aşağıdaki şekilde açıklanmıştır (Ata, 2009: 18; Yay, 2018: 14);

- Kurumlar formal ve informal kuralların tamamıdır.
- Kurumlar bir toplumda yaşayan bireylerin faaliyetleri ve davranışları neticesinde meydana gelmektedir.
- Kurumlar buldukları ülkelerin başarılarını veya başarısızlıklarını biçimlendirmektedirler.
- Her toplumun kendine özgü gelenek-görenekleri, inançları, değerleri ve alışkanlıkları olduğu için kurumlar toplumdan topluma değişiklik göstermektedir.
- Kurumlar sınıfsal, toplumsal ve ekonomik gerçekliklerin ürünleridir.
- Tecrübe, bilgi ve öğrenme kurumların oluşumundan yayılmasına kadar en önemli faktörlerdendir.
- Kurumlar uzun süre var olup, bu süre zarfında da değişiklik göstermektedir.

Neale'ye göre kurumların üç özelliğın olması gerekmektedir. Bunlardan ilki, belirli sayıda insan topluluğunun oluşmasıdır. Diğer özellik, bu topluluktaki insanların faaliyetlerinde istikrar, tekrarlama ve sonucun daha önceden tahmin edilebilir olmasını sağlayacak kuralların var olmasıdır. Son olarak üçüncü özellik ise, faaliyetleri ve kuralları açıklayıp gerçekleştiren ortak bir bakış açısının olmasıdır (Neale, 1987: 1183).

Kurumların türlerini açıklamak adına kurumları sınıflandırmakta tıpkı kurum kavramını açıklarken olduğu gibi karışık ve kesin bir ayrımı bulunmamaktadır. Buna örnek olarak Hodgson, kurumların sınıflandırılmasının mümkün olmayacağını, çünkü

sınıflandırırken kullanılabilir herhangi bir göstergenin bulunmadığını savunmaktadır (Hodgson, 2006: 3). Ancak literatüre bakıldığında kurumlara ait bazı sınıflandırmalar bulunmaktadır. Örneğin Hayek'in öğretisinde kurumların önemli bir yeri olmakla birlikte aynı çerçevede geliştirilmiş kurumlar, formel ve enformel olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Hayek, 1994:59). Olsson da aynı Hayek gibi kurumları formel ve enformel olarak ayırmıştır. Zaten kurumların başka türde ayrılmasının mümkün olmayacağını savunmaktadır (Olsson, 1999: 3).

Enformel kurumlar yani gayri resmî kurumlar, geçmişten gelen tecrübelerin kazandırdığı bilgiler neticesinde ve toplumda sosyal bir ilişkinin sonucunda kendiliğinden meydana gelen kurumlardır. North da enformel kurumları, formel kurumların bir devamlılığı veya değişmiş halleri olarak görmektedir. Ayrıca enformel kurumlar toplumsal olarak kabul edilmiş içsel davranış biçimleri ve davranış normları olarak nitelendirilmiştir (North, 2010: 56). Formel kurumlar ise toplumsal yaşamı biçimlendiren bir otoritenin dışarıdan yasal yollar aracılığı ile kabul ettirdiği yaptırımları tanımlamaktadır (Kasper ve Streit, 1998: 100).

Aktan ve Vural'a göre ise kurumlar, formel ve enformel olarak sınıflandırılmasının yanı sıra genel-özel kurumlar ve temel-yardımcı kurumlar olarak da ayrılmıştır. Bu bağlamda enformel kurumlar sosyal bir ilişkinin sonucunda kendiliğinden ortaya çıkan kurumlardır. Gelenek-görenekler, örf ve adetler enformel kurumlar için örnek olarak gösterilebilmektedir. Ahsan'a göre (2001: 8), kurumlar genellikle sosyal sermaye olarak ifade edilmektedir. Bir toplumda yaşayan tüm insanları ilgilendiren davranışları biçimlendiren kurumlara genel kurumlar denilmektedir. Bir toplumda yaşayan belirli bir insanı ilgilendiren davranışları düzenleyen kurumlara da özel kurumlar denilmektedir. Ayrıca ahlâk, piyasa ve hukuk genel kurumlara, toplumun sadece bir kısmını ilgilendiren inançlar da bu özel kurumlara örnek verilebilmektedir. Diğer taraftan bütün toplumlarda bulunan önemlilik, evrensellik ve zorunluluk gibi ilkeler barındıran kurumlar temel kurumlardır. Temel kurumlar dışında olan kurumlar ise yardımcı kurumlar olarak nitelendirilmektedir. Temel kurumlara ekonomi, siyaset, din, aile ve eğitim örnek gösterilirken, hukuk da yardımcı kurumlara bir örnek olarak gösterilmektedir (Aktan ve Vural, 2006a: 16).

2.1.4. Kurumların Oluşumu ve Önemi

Kurumlar toplum ihtiyaçlarını karşılayan kuralların ve ilişkilerin bütünüdür. Kalıplaşmış, örgütlenmiş ve biçimlenmiş toplumsal etkileşimlerden oluşmuştur. Toplumda insanların kişisel veya sosyal ihtiyaçlarının olması halinde çeşitli ilişkiler ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu ilişkiler zamanla tekrara binerek bazı kuralların oluşumunu tetiklemiştir. Buna bağlı olarak bu kurallar giderek yerleşip ve yapılandığında ise kurumlar ortaya çıkmıştır (Yay, 2018: 17).

Veblen, kurumların oluşum sürecinde düşünce ve içgüdü alışkanlıklarının önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda içgüdüler davranışları şekillendirmekte ve bu davranışlarda toplum içinde tekrarlanarak toplumsal düşünce ve davranış kalıplarının oluşmasına neden olmaktadır. Toplum tarafından kabul edildiği sürece bu düşünce ve davranış kalıpları kurum şekline dönüşmektedir. Genel anlamda Veblen'in söyledikleri ile düşünce ve davranış kalıpları zamanla toplumda tekrarlanarak kurumları ortaya çıkartmaktadır (Erdoğan, 2016: 15).

Kurumların ortaya çıkışını sosyoloji de iki şekilde açıklamaktadır. Bunlardan ilki eylemlerden değerlere ikincisi ise, değerlerden eylemlerdir. Durkheim'in sosyoloji incelemesine göre kurumlar sosyal ve kültürel davranış şekillerini yansıtmaktadır ve toplumda bulunan ihtiyaçların giderilmesi amacıyla meydana gelmektedir. Eylemlerden değerlere olarak isimlendirilen sisteme göre eylemler, alışkanlıkları beraberinde getirmektedir. Alışkanlıklar ise normları ve kurumları, kurumlar da değerleri oluşturmaktadır. Bu duruma göre birey, var olduğundan beri ihtiyaçlarını gidermek için çaba sarf eder ve ihtiyaçlarını karşılama isteği ise davranışları oluşturur. Bu davranışlar tekrar edildikçe yaygınlaşarak alışkanlıkları meydana getirir. Alışkanlıklar ise zamanla bir takım kalıplara dönüşerek kurallaşır ve normlar sahaya çıkar. Son olarak normlar da süreklilik sunan davranış biçimlerine dönüşerek kurumları oluşturur (Ata, 2009: 21).

Modern sosyoloji aynı zamanda değiş-tokuş sürecini savunarak değerlerden eylemlere sistemini de kullanmaktadır. Buna göre değerler, yargıları oluşturmaktadır. Yargılar, normları meydana getirirken normlar da kurumların oluşmasına neden olmaktadır. Son olarak da kurumlar eylemleri tetiklemektedir. Buna göre değerler etkileşim sürecinin devamında belirlenmektedir. Geçmişten gelen değerler yargıları etkilemektedir ve bu değerler, yargılar aracılığı ile normlaşarak beraberinde kurumları

ve eylem kalıplarını meydana getirmektedir (Erdoğan, 2016: 14).

Kurumların önemi konusu politik iktisat çerçevesinin ana noktasını oluşturmaktadır. İktisadın geçmişinde uzunca bir süre Neo-klasikler kurumların önemini küçümseyip göz ardı etmiştir. Fakat kurumların iktisadın merkezinde olmasının temel nedeni olarak neden bazı ülkelerin zengin, bazılarının fakir olduğu sorusunun kurumlara verilen önem ile açıklığa kavuşması olarak görülmektedir. Ayrıca bu durumun da oldukça fazla çalışmalarda çoğu kez ispatlanmış olması kurumları iktisadın merkezine taşımıştır (Yay, 2018: 20).

Kurumlar toplum içinde bulunan insanları birbirine bağlar ve onları bu bağlılığın gerekliliklerine uymaya zorlamaktadır (Demirkasımoğlu, 2015: 144). Geçmiş tarihlere bakıldığında da Roma Hukuku gibi üst düzey bir sistemin temelini de kurallar ve kurumlar oluşturmaktadır. Roma Hukuku'nun yapısını anlamak adına bakılması gereken en mühim kaynak, "Kurumlar (Institutiones)" olmalıdır. Institutiones'ler Roma Hukuku kurumlarının iyi bir şekilde anlaşılıp uygulanması konusunda hem bilgi verici hem de bir başlangıç kitabı olarak nitelendirilmektedir. Avrupa ülkelerinde Medeni ve Borçlar Hukuku'nun temellerini ise Gaius'un Institutiones'leri oluşturmaktadır. Gaius kurumların önemini özellikle belirtmektedir (Yay, 2018: 20).

Kurumsal çerçevenin değişmesi durumunda kurumların ve kurumsal çerçevenin önemi daha fazla artmaktadır. Bu bağlamda Kasper, modern iktisadi büyüme sürecini Kuzeybatı Avrupa'da başlamasının temel sebebi olarak hukukun üstünlüğü, mülkiyet hakkının teminatı, sözleşme ve girişim özgürlüğü gibi kurumsal faktörlerin dikkat çekmesi olarak görmektedir. Ayrıca kurumların iktisadi yaşamdaki önemine vurgu yapmıştır (Kasper, 2007: 21). Ülgener ise kurumları, iktisadi büyüme sürecinin meydana gelmesinde oluşan farklılıklar noktasında önemli rolü olduğunu vurgulamıştır (Ülgener, 2006: 4).

Kurumların etkin çalışması, toplumsal ve iktisadi yaşamda önemli avantajlar kazandırmaktadır. Bu avantajları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Aktan ve Vural, 2008: 190-194; Kasper, 2007: 68-71; North, 2010: 10-12);

- Kurumların etkin çalışması toplumsal uyumsuzlukları ortak bir noktada buluşturarak belirsizlikleri ortadan kaldırır ve beraberinde toplumsal barışa teşvik eder.

- Etkin kurumlar işlem maliyetini azaltır ve bu da iktisadi etkileşimlerin maliyetini düşürür.
- Kurumların varlığı işlem maliyetlerini azaltacağı için ülkelerin uluslararası rekabette gücünü artırır ve maliyet tasarrufunu sağlar. Ayrıca etkin kurumlar girişimciliğin ruhunda olması gereken özgürlük olgusunu teşvik ederek yenilik yapma da etkin olurlar.
- Kurumların etkin çalışması sosyal etkileşimlerde güven sağlar ve iktisadi işleyişte manevi yönden de faydalar katar.
- Etkin kurumlar bilgiye erişimde maliyeti düşürücü bir etki yaratır. Bu bağlamda istikrarlı ve güvenli bir iletişim imkânı tanır. İktisadi aktörlerin iktisadi işlevlerini gerçekleştirmesini kolaylaştırır, araştırma faaliyetleri daha az bir miktarda gerçekleşir. Aksi takdirde bilgiye erişim maliyetli olursa bu durum girişimciliği kötü etkileyecek bir kurumsal yapının doğmasına sebebiyet verir.
- Kurumların etkin olması sosyal ve iktisadi kurumların ileriye dönük belirsizliklerini azaltır ve değiş tokuşlarında sağlıklı gerçekleşmesine olanak verir.
- Kurumların etkin olması demokratik sistemin güçlenmesine ve iktisadi hayatta istikrarın sağlanmasına neden olur. Kurumların etkinliği kişisel özgürlük alanlarını korur, kamunun gücünü kullanmasında sınırlılıklar getirir, otoritenin gereğinden fazla baskı uygulamasını engeller, herkesin kendi özgürlüklerini yaşamalarına olanak sağlar.
- Kurumların etkin olması kıt kaynakların korunmasına ve düzenli kullanımına yol açarak bireylerin ileride bu kaynakları refah ve yüksek seviyede kullanılmasına teşvik eder. Özel mülkiyet kavramının yerleşmesine yardımcı olur. Bu durumda özel mülkiyet olgusunun hem yatırımların gerçekleşmesi konusunda hem de sermaye oluşumunu özendirerek iktisadi büyümeyi gerçekleştirir.

Kurumların işlerlik kazanması bütün toplum için çok önemlidir. Kurumlar etkin çalıştığı takdirde toplumun gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk gibi sorunlarının ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır (Yay, 2018: 21).

2.2. KURUMSAL İKTİSADIN AYRIMI: ESKİ-YENİ KURUMSAL İKTİSAT

İktisadi hayatta kurumsal iktisat oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle iktisadi analizlerde öneme sahip olması beraberinde bu düşüncenin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ancak zamanla bu düşünce farklı görüş açılarının ortaya çıkmasıyla değişmiştir. Bu durum da beraberinde öncü, orijinal, asıl kurumsal iktisat şeklinde anılan “eski kurumsal iktisat” ve “yeni kurumsal iktisat” olarak iki farklı biçime ayrılmasına neden olmuştur. İki farklı görüşte birbirinden oldukça farklıdır ancak ortak noktalarına bakıldığında kurumları, iktisadi yaşamda en önemli faktör olarak görmüş olmalarıdır. Kurumsal iktisatçılar zamanla farklılaşan yeni yaklaşımları meydana getirmişlerdir. Bu durum kurumların sürekli evrim halinde olmasından ve değişim içinde olmasından kaynaklanmıştır (Yay, 2018: 30).

Eski veya öncü olarak isimlendirilen kurumsal iktisat, Veblen, Commons ve Mitchell gibi teorisyenler tarafından temsil edilmektedir. Yeni kurumsal iktisat ise Coase, Hayek, Williamson, North ve Buchanan gibi teorisyenler ile temsil edilmektedir. Eski kurumsal iktisadın en temel yanı tündengeli, devlet müdahalesinin minimum olması gerektiğini ve soyutlayıcılığı savunan Neo-klasiklere karşı muhalefet bir durum sergilemiş olmalarıdır. Eski kurumsal iktisat yirminci yüzyılda Amerika’da gelişmiş ve iki dünya savaşı arasında en belirgin dönemini yaşamıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda Keynesyen teorilerin literatürde daha sık kabul görülmesi ile etkisini kaybetmeye başlamıştır (Şenalp, 2017: 49).

Yeni kurumsal iktisat ise eski kurumsal iktisadı izleyip tamamlayan bir düşünce ile devam etmemiştir. Coase’nin firma kuramı ile alakalı çalışmaları yeni kurumsal iktisadın literatürde tanınmasına temel atmıştır. Bu temelde Coase; Williamson, Arrow, Davis, Simon ve North gibi önemli kurumcuların katkıları ile yalnız değildir. Bu dönemdeki önemli başlıklar ise sözleşme kuramı, toplu eğilimin önemi, işlem maliyetleri ve dinamik oyun teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Akın, 2012: 13-14).

Genel anlamda bakıldığında, farklı bakış açıları kurumcu düşüncenin iktisat yayınında eski ve yeni kurumsalcılar olarak iki ana hatta ayrılmasına sebep olmuştur. Çalışmanın bu kısmında iki farklı okul hakkında detaylı bilgilere yer verilip daha iyi anlaşılması adına en son da fikirler karşılaştırılacaktır.

2.2.1. Eski Kurumsal İktisat

Eski kurumsal iktisadın temeli Darwinci perspektife uzanan, formel ve enformel düşünce alışkanlıklarına dayanmaktadır. Kurumsal iktisat üzerine araştırmalar yapan kurumcuların algılayış biçimleri farklılık göstermekle birlikte kurumsal düşünce akımı kendi içinde tamamen tutarlı ve homojen olarak görülmemektedir (Özalp, 2018: 33). Entelektüel temelleri Veblen, Commons, Mitchell ve Ayres tarafından atılmıştır ve zamanla geniş kapsamlara ulaşmıştır. Neo-klasik iktisada karşı bir tepki olarak oluşmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik problemler dâhilinde devletin ekonomiye müdahalesini savunarak yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda Neo-klasik iktisada olan güven azalıp eleştirilirken, eski kurumsal iktisada olan güven ve ilgi artmıştır. Ayrıca piyasada bir çözüm önerisi olarak kabul görölme imkânı yakalamıştır (Yay, 2018: 31).

2.2.1.1. Eski Kurumsal İktisadın Doğuşu, Gelişimi ve Temel Özellikleri

Eski kurumsal iktisat Neo-klasik iktisada karşı olarak 20. yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişme yakalamıştır. Özellikle iç savaş ve Birinci Dünya Savaşı'nın arasındaki dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin de içinde bulunduğu ve diğer tüm toplumu etkileyen bu durum zamanla barınma, sosyal güvence, ücret, çalışma hakları, işyerinde sağlık ve güvenlik şartları başta olmak üzere diğer birçok sıkıntının da oluşumuna neden olmuştur. Buna bağlı olarak bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler felsefesinden çoğu iktisatçı uzaklaşmış ve devletin ekonomiye müdahale edilmemesini eleştirmişlerdir. Beraberinde iktisatçılar bu sorunlara çözüm olarak devletin ekonomide düzeltici görevlerinin olması ve birebir piyasaya müdahale etmek yerine sorunların çözümü için kurallar koyup bu kuralların yerine getirilmesi bilincine erişilmesi gerektiğini ortaya atmışlardır (Yay, 2018: 31).

Eski kurumsal iktisadın temel özelliklerini ise aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Aktan ve Vural, 2006c: 12-15);

- Eski kurumsal iktisatçılara göre ekonominin sürekli durağan olması mümkün olmayacaktır, önemli olanın ise ekonomide süreç ve değişim olduğu belirtilmiştir.
- Eski kurumsal iktisatçılara göre kurumlar, iktisadi yaşamın önemli bir konusudur. Buna göre iktisadi hayatı şekillendiren kurumlar gelenek-görenek,

yasa, adet ve alışkanlıklar olarak belirtilmiştir.

- Eski kurumsal iktisatçılar ekonomik sistemin kontrolü ve örgütlenme sistemini benimsemişlerdir. Eski kurumsal iktisatçılar insanı gelenek-görenek, yasal kurallar ve adetler gibi kurumlar tarafından belirlendiğini düşünmüşlerdir.
- Eski kurumsal iktisatçılara göre grup faaliyetleri iktisadi yaşamın yolunu biçimlendirmektedir. Eski kurumsal iktisatçılara göre ekonomik meselelerin temel noktasında kurumların evrimi ve fonksiyonları bulunmaktadır.
- Eski kurumsal iktisatçılara göre gelir ve servet dağılımındaki adaletsizlik demokratik reformlar sayesinde düzeltilmelidir. Eski kurumsal iktisatçılara göre iktisadi davranışlar beraberinde iktisadi faaliyetlerin olduğu kurumsal çevre ile güçlü bir etkileşim içindedir.
- Eski kurumsal iktisatçılara göre bireyin davranışların sürekli değişim içerisinde olduğu için iktisadi genellemeler yer ve zamana göre değişiklik gösterebilmektedir.
- Eski kurumsal iktisatçılara göre iktisat bilimi psikoloji, politika, örf, sosyoloji, inanç, hukuk ve tecrübe gibi beşeri bilim dalları ile doğrudan bağlantılıdır.
- Eski kurumsal iktisatçılara göre evrimsel değişim vardır. Eski kurumsal iktisatçılara göre toplumun içinde önemli olan insan ve grup arasındaki çatışmadır.

Eski kurumsal iktisat Neo-klasik iktisada karşı ortaya çıkmış bir akımdır. Bu akıma göre iktisat bilimi interdisipliner bir bilimdir. Ayrıca iktisadi meseleler araştırılırken sosyoloji, tarih, psikoloji gibi sosyal bilim dallarından faydalanılmalıdır. Bu akıma göre kurumların önemi had safhadadır. Buna bağlı olarak ekonomik ilerlemeler de piyasa yapısı ve mülkiyet gibi kurumlar oldukça önem atfetmektedir. Neo-klasiklerin aksine istikrarlı bir ekonomik düzen için devletin aktif müdahalesi şarttır. Bu yolla gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve birçok iktisadi problemler çözüme kavuşabilir (Aktan ve Vural, 2000: 52-53).

2.2.1.2. Eski Kurumsal İktisadın Temelleri

Eski kurumsal iktisadın temellerine bakıldığında ilk olarak tarihçi okul karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra James tarafından öne sürülen pragmatist felsefe ve Veblen'in de en önemli teorik temellerinden olan Darwin'in evrimsel görüşü

gelmektedir. Tarihsel okul araştırıldığında önce İngiliz tarihçi okulu daha sonra Alman tarihçi okulu ele alınacaktır. Kurumsal iktisatta somut ekonomiler incelenirken tarihçi okulun görüşlerinden faydalanılması gerekmektedir. Tarihçi okul genel olarak ekonomiyi tarihsel gelişim yolu ile açıklamayı hedef kılmış bir okuldur. Tarihçi okula göre toplumsal yapının dayanağını kurumlar oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak kurumların zamanla değişimlerinin aslında evrimsel nitelik taşıdığı düşüncesi ile etkileşimi öncü kurumsalcılığın yapı taşını oluşturmaktadır (Yıldırım, 2009: 9).

2.2.1.2.1. İngiliz Tarihçi Okulu

İngiliz tarihçi okulun öncüleri Richard Jones, Kells Ingram ve Jhon Neville Keynes'dir. Jones'e göre Ricardo'nun teorisi gerçekçi olmadığı için rantlar ve üretim organizasyonlarının biçimlerinin şekillenmesinde ekonomik gelişmeyi ciddiye almadığı için eleştirilmiştir. İngiliz tarihçilere göre iktisadi varsayımlar tarihsel olarak doğrulanmalıdır. Bu nedenle Ricardocu teorinin öne sürdüğü tündengelim yolu doğru değildir. Walter Bagehot ise bu okulun diğer önemli isimlerindedir. Bagehot araştırdığı konuları tarihsel olarak ele almış Ricardo'nun soyutlayıcı yaklaşımını tümenden reddetmiştir. Ayrıca toplumda bulunan kurumsal yapılara önem vermiştir. Her ülkenin kendine ait farklı yapıları olduğu için Ricardo'nun teorilerinin diğer ülkelerde uygulanmasının mümkün olmayacağını savunmuşlardır. Bakıldığında bu yorumları ile Bagehot, tarihte ilk kurumsalcı olarak bizleri düşündürmektedir (Yıldırım, 2009: 12).

Bu okuldaki diğer önemli isimlerden bir tanesi ise Richard Jones'in izcilerinden olan Thomas Cliff Leslie'dir. Leslie'ye göre insan; toplumsal şartların, arzu, azim ve zayıflıkların şekillendirdiği bir varlıktır. Leslie politik iktisat konusunu da "belli bir tarihin sonucunda meydana gelen doktrinler ve spekülasyonların toplamı" olduğunu düşünmektedir. Diğer önemli bir isim olan J.E. Thorold Rogers, çoğu iktisatçının doğal olan şeylerin gerçekte yapay olmasından dolayı politik iktisadın itibarında zedelenmeler yaşadığını savunmuştur. Buna ek olarak Rogers, Ricardo'nun rant teorisini tarihsel gerçeklere dayanmadığı için uyumlu olmadığını söylemiştir (Savaş, 2000: 491-498).

Başka isimlerden olan William Ashley ve William Cunningham da 19. yüzyılın sonlarına doğru yazdıkları ilk iktisat tarihi kitabının yazarları olmaları ve 1923 yılında İktisat Tarihi Derneği'nin kurulması gibi nedenlerle bu akımın öncü isimleri olmuşlardır. Cunningham'a göre geçmiş ile bugün arasındaki bağ koparılsa

kalitesiz bir gözlem olması nedeni ile Alfred Marshall'a eleştiri getirmiştir. Marshall'ın olgularına karşılık kendisi ekonomik gelişmelerin tarihi hakkında araştırmalara dâhil olmuştur (Oğuz, 2017: 114).

İngiliz tarihçi okulun bazı özelliklerini sunmak aşağıdaki şekilde mümkündür (Yay, 2018: 34);

- İngiliz tarihçi okul klasik iktisadın bütün düşüncelerini reddedip evrensel olma çabasına karşı çıkmıştır.
- İngiliz tarihçi okul iktisadi hayatı toplumsal, dini, siyasi ve ahlaki değerlerden ayrı tek başına bir obje olarak görmeyi reddetmiştir.
- İngiliz tarihçi okul İktisat bilimi ve diğer bilimlerde tümevarım yönteminin kullanılması gerektiğini savunmuştur.
- İngiliz tarihçi okul iktisat teorilerini, her ülkenin kendine ait özelliklerinin olması nedeni ile gerçekten uzak ve soyut olarak görmüştür.

İngiliz tarihçi ekol, döneminin klasik yaklaşımına bir tepki gösterdikleri görülmektedir. Bu okuldaki önemli isimler çoğunlukla Ricardo'nun teorilerini eleştirmektedir. Bu teoriler yerine tarihsel gözlemin temel alınarak genel kurallara bu şekilde erişilebileceğini savunmuşlardır. İngiliz tarihçi okul 1870-1880 yılları arasında en zirve dönemini yaşamıştır (Oğuz, 2017: 114).

2.2.1.2.2. Alman Tarihçi Okulu

Alman tarihçi okul 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra klasik iktisadın yöntemlerine ve liberal düşünceye karşı çıkmıştır. Bu okulun temel düşüncesi iktisat teorisinin gerçekle örtüşmediği sürece hayal olarak kalmaktan kurtulamayacağı üzerinedir. Tarihçi okul genel anlamda ekonomiyi, toplumsal etkileşimlerin tarih içindeki gelişimi metoduyla araştırmayı hedef kılmış bir okuldur. Bu ekole göre toplumsal yapının temel dayanağı kurumlardır. Kurumların ise zamanla değişen yapısı aslında evrimsel niteliği meydana getirdiği için öncü kurumsalcılığın temelini oluşturmaktadır (Doğan, 2015: 80).

Tarihçi okul klasik iktisadın tümdengelimci ve soyutlayıcı görüşlerine karşı çıkmıştır. Bu görüşe göre tarihin içindeki süreçler her toplumda farklılık göstereceği için genel bir iktisat teorisi kurmak mümkün değildir. Tarihçi okulun bu görüşleri İngiltere ve Almanya'da destek bulmuştur. İngiliz ve Alman tarihçi okulun arasında

herhangi bir düşünce akışı olmamasına rağmen her iki okulda ana akım iktisadi düşüncenin karşısında eleştirel bir tavırla durmuşlardır. Yine de literatüre bakıldığında İngiliz tarihçi okulu, Alman tarihçi okul kadar yankı uyandıramamıştır. Bunun sebebi ise, Almaya'daki iktisat eğitimleri hukuk eğitimi ile desteklenerek sağlam bir temele dayandırılmış olmasıdır. Buna bağlı olarak İngiliz tarihçi okulun etkileri ve araştırmaları marjinal olarak kalıp literatüre katkı sağlayamazken, Alman tarihçi okulu dönem üniversitelerinde önemli bir saha olarak inceleme alanı içerisinde bulunmuştur (Tribe, 2003: 2017).

Alman tarihçi okulu Wilhelm Roscher, Karl Knies ve Bruno Hildebrand'ın çalışmaları ile başlayan Eski tarihçi okul ve Gustov Schmoller'ın başı çektiği Genç tarihçi okul olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Hayaloğlu, 2012: 54). Roscher, Hildebrand ve Knies Alman tarihçi okulun kurucuları olarak kabul edilmektedir. Eski Alman tarihçi okulun kuruluşu Roscher'in 1843 yayınladığı "Tarihçi Metoda Göre İktisat Politikası Dersleri (Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirtschaft nach geschichtlicher Methode)" isimli çalışması ile başlamıştır (Yıldırım, 2009: 10). Roscher, Hildebrand ve Knies, iktisat biliminin genel geçer bir kanuna bağlı olamayacağını, kendi içerisinde düzenli tekrarlar içerebileceğini, toplumbilim ve tarihin bireylerin gelişmesinde iktisadi açıdan bütüncü fikirler kapsayacağını savunmaktadırlar (Kazgan, 1999: 173).

Klasik teoriyi Hildebrand, Roscher'den farklı olarak tarihi verilerle tekrardan araştırmanın aksine, direkt sosyalist ve klasik teorilerle eleştirmiştir. Hildebrand'a göre ekonomik faaliyetlerin üzerinde gelenek-görenekler, adetler, din ve ahlaki değerler önemli bir etkiye sahiptir. Diğer Eski tarihçi okulun öncülerinden olan Knies ise olayların aynı kalmasının yerine benzerlik ilişkisinin kurulabileceğini, net ve kesin nedensellik belirten kanunların da bu nedenler ile olamayacağını düşünmüştür (Savaş, 2000: 502-503).

Tarihçi okul bakıldığında tüm ülkelerde geçerli bir iktisadi yasaların olmayacağını düşünse de bu okula mensup bazı iktisatçılar teorisinin karşısında olan düşünceleri azda olsa indirgemişlerdir. Mesela Spiethoff teorileri tamamen reddetmemekte, ancak her toplumunda kendine ait iktisadi teorisi olduğunu savunmaktadır. Schmoller ise iktisadi yasaların belirlenmesinde klasik varsayımların yetersiz kalacağını düşünmüştür (Kazgan, 1999: 173-174).

Gustov Von Schmoller, Yeni tarihçi okulun önde gelen isimlerindedir. Diğer isimler ise Karl Bücher, Georg Friedrich Knapp, Etienne Laspeyres ve Adolp Wagner olarak gösterilebilmektedir. Yeni tarihçi okulun öncüsü olan Schmoller, ekonomik davranış ve kararlarda ahlaki yasaların önemini vurgulamıştır (Haller, 2004: 6-8). Aynı zamanda tarih boyunca bütün kuruluşların temelinde aile kurumunun olduğunu savunmuştur. Köy-Şehir-Ulus sisteminde de bu yapının özelliklerinin değişmesinin ve ya bütünleşmesinin etkisi olmuştur. Buna bağlı olarak sosyal yapıların insan özelliklerine göre daha aşağıda kalmadığını vurgulamıştır. Schmoller, “Politik İktisadın İlkeleri” isimli kitabında organizasyonel ve kurumsal yapıların kullanılması gerekliliğinden bahsetmiştir. Ayrıca insan vücudunu analiz ederken nasıl ki anatomi bilgisine başvuruluyorsa, sosyal yapılarında kurumsal özelliklere sahip olduğunu açıklamıştır (Chavance, 2009: 3-5).

Eski ve Yeni Alman tarihçi okul arasında karşılaştırma yapıldığında, eski okulun belirli bir disiplin ve hedefe sahip olduğu ama istedikleri vizyonları gerçekleştiremediği görülmüştür. Yeni Alman tarihçi okulun ise hedeflerini gerçekleştirdiği, ancak bunu sağlarken vizyonlarını kaybettiği görülmüştür (Tribe, 2002: 9).

Alman tarihçi okulun özelleri ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Economakis ve Millios, 2001: 686; Saligman, 1925: 15-16);

- Alman tarihçi okula göre iktisadi davranışların düzenleyicisi olan çıkarıcılık varsayımı kabul değildir. Ayrıca bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler görüşü de reddedilmiştir.
- Alman tarihçi okul, tümevarım yöntemine ek olarak tarihi inceleme metodu ve istatistiki incelemelere yer vermiştir.
- Alman tarihçi okul, iktisat bilimi ve diğer sosyal bilimlerin kendi aralarında bütünleşmesi gerektiğini savunmuştur.
- Alman tarihçi okul kurumların ve teorilerin kendi aralarında etkileşim içerisinde olduklarını, teorik olarak meydana gelen iktisadi yasaları dışlayarak her ülkenin farklı sistemleri olduğunu düşünmüşlerdir.

Bu okul, diğer iktisadi okulların dikkate almadığı çıkar çatışması, gelenek-görenek ve mülkiyet gibi olguların iktisat bilimine kazandırılmasına olanak

sağlamıştır. Ayrıca iktisat bilimine hak ve haksızlık gibi önemli kavramlara dikkat çeken kurumsal ve etik okulların oluşumuna da önderlik yapmıştır (Hulten, 2005: 173). Diğer taraftan ise günümüzde ekonometriye dayalı analizlerin önemli bir kısmı Alman tarihçi okulun modellerini geliştirmek amacıyla faydalandıkları tarihsel verilere kadar uzanmaktadır (Senn, 2005: 193).

2.2.1.2.3. Pragmatizm

Pragmatizm, 19. yüzyılın sonlarına doğru Amerika'da ortaya çıkan bir felsefi akımdır. Kurumsal iktisadın felsefi olarak dayanağı pragmatizme uzanmaktadır. Bu akımın öncüleri Jhon Dewey, Charles Sanders Peirce ve William James'tir. Bu felsefi görüşe göre bir fikrin doğruluğu onun pratik sonucunun ölçülebilirliğine bağlı olup pratik fayda sağlayan her bilgi doğru kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak yaşantımızda elverişli olan bilgi elverişli olduğu sürece doğrudur (Hayaloğlu, 2012: 55).

Pragmatizm görüşü uygulama ve bilginin iki ayrı küme olduğunu kabul etmeyip inceleme ve sorgulamanın yalnızca organizmanın etrafını algıladıkları araçlara dayalı olduğunu savunmuştur. Ayrıca bireyin organik özelliklerini de dikkate almışlardır. Buna göre bireyin algılama da sahip olduğu yetenekler, deneyimlerinden kazandığı düşünce alışkanlıklarına bağlıdır. Bu nedenle kurumsal iktisat, pragmatizmi felsefi temeli olarak kabul etmekte bir zorluk yaşamamıştır (Yıldırım, 2009: 16).

Kurumsal iktisadın pragmatizm felsefesinden etkilendiği veya düşüncelerinin ve yöntemlerinin örtüştüğü yönleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Şenalp, 2007: 52-54; Yılmaz, 2007: 108-109);

- Bilgi felsefesi kapsamında birim kabulü birey yerine kurumdur. Buna göre araştırmalara kurumdan başlanmalıdır. Aksi takdirde kurumlar, bireylerin etrafında olan ve diğer bireylerle etkileşimlerini biçimlendiren yasaları içinde bulunduracaktır.
- Genel ekonomi teorilerinin olamayacağı yönündeki inançları, devlet müdahalesi ve planlamaya bağlı görüşlerini pekiştirmiştir.
- Ekonominin bilgi alışverişi ve öğrenme süreci olduğunu kabul etmişlerdir. Buna göre ekonomi bilimi, deneme ve yanılma yoluyla öğrenme, danışma ve koordinasyon sürecidir.

- İnceleme birimlerine yönelik eleştirel bakış açısı vardır. Pragmatik felsefe geleneği de Tarihçi okul gibi doğal yasalara inanmayıp çalışmalarını gelenek-görenekler, kurumlar ve davranışlara bağlayıp, bu inceleme ve analizlerin de bilimsel olarak eleştirel boyutları olduğunu savunmuştur.
- İktisat biliminde akılcılık kavramının belirleyicileri kültür ve toplum olarak görülmektedir. Bu bağlamda bireylerin şartlandırıldığı etmenler de güdüler, alışkanlıklar ve geleneklerdir.

İktisat bilimi bu görüşe göre, bir varsayıma dayanmayıp soyut olarak kabul edilmemektedir. Buna karşılık gerçek durumlara cevap verebilen kavramlara dayalı geliştirilmiştir (Demir, 1996: 145). Pragmatizm sadece akılla doğrulama metodunun gerçekçi olmadığını belirtirken, duyu ve olguların varlığını da reddetmektedir. Buna bağlı olarak bilimin bir süreç olduğunu, bu sürecin analizi için geçmiş verilerin önemi akıllara gelmektedir. Sosyal bilimlerde ise bu metod tarihsel bir yol seyredilerek gerçekleştirilmektedir. Pragmatizm düşüncesinde diğer önemli konu da her bireyin kendi toplumuna ait algı ve gözlem dünyasının olduğudur. Herkesi kapsayan ortak değerler sisteminin var olamayacağı düşünülmektedir (Doğan, 2015: 86).

2.2.1.2.4. Evrimci Yaklaşım

Evrim kavramı türlerin zamanla değişim yaşayarak yeni türleri oluşturduğu süreci ifade etmektedir. 19. yüzyılda Charles Darwin tarafından ortaya koyulan “Evrim Teorisi” sayesinde bilime yeni bir yaklaşım gelmiştir ve buna bağlı olarak birçok bilim dalının şekillenmesine izin vermiştir. Evrim teorisi biyoloji biliminde ortaya çıkmasına rağmen sosyal bilimlerin diğer birçok dalında da etkili olmuştur (Hayaloğlu, 2012: 58). 1859 yılında Charles Darwin tarafından yayınlanan “Türlerin Kökeni (The Origin of Species)” isimli çalışma da, evrim teorisinin iki önemli özelliği göz önüne serilmiştir. Ayrıca en güzel uyumu sağlayanın ayakta kalacağı, değişimin ise basitten karmaşıklığa doğru gideceği yönündeki sava dikkat çekilmiştir. Ancak Darwin, en iyi uyumu sağlayanın en güçlü olarak kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. İşbirliğine dayalı çevrede en iyi uyumun en iyi işbirliği sayesinde gerçekleştiğini savunmuştur. Darwin, evrimi değişim ve gelişim süreci olarak kabul etmiştir. Ona göre evrimdeki en önemli güç doğal seçimdir (Burcu, 1998: 176-177).

Kurumsal iktisadın kurucularından olan Veblen’in de, Darwin’den etkilendiği literatüre yansımıştır. Keza iktisat teorisinin evrimci bir yolda ilerlemesine yardımcı

olmuştur. Ayrıca diğer kurumsal iktisatçılar da iktisadi analizlerini gerçekleştirme de evrimci yaklaşımı benimsemişlerdir. Buna ek olarak yer ve zamandan bağımsız bir şekilde dışsal iktisadi gerçeklerin meydana gelmesini mümkün görmemişlerdir. Onlara göre toplumsal yaşam sürekli hareket içerisinde olduğu için statik bir yaklaşım geçersizdir (Demir, 1996: 147). Evrim düşüncesine göre her olay ve durum zamanla değişim yaşamaktadır. Kurumsal iktisatta bu görüşe dayanarak iktisadi durumların ve olayların evrimci bir yönü olduğunu düşünmüştür (Demir, 1996: 94). Birinci Dünya Savaşı esnaslarında Öncü kurumsal iktisatçılar Darwinci prensipleri uygulamayı terk edip evrimsel biyolojik düşüncelerin kullanımını yanlış bulmuştur (Hodgson, 2003: 91). Günümüzün kurumsal iktisatçılarından olan Hodgson, kurumsal iktisata birtakım eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerden bir tanesi Darwinci evrimselliğin göz ardı edilmiş olmasıdır. Hodgson da kendi çalışmalarında ise Veblen'den etkilenmiştir (Yılmaz, 2007: 114-116). Kurumsal iktisadın şekillenmesinde evrimci görüşün önemi oldukça fazladır. İnsan alışkanlıklarının kurumları, kurumlarında beraberinde toplumun içerisinde birikmiş nedensellikleri oluşturduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda birikimli nedensellik, içinde bulunulan toplumun bütün varlık sahası ve düşünce anlayışı kapsamında meydana getirdiği ekonomik ve sosyal işlemler olarak tanımlanabilmektedir. Sonuç olarak toplumun evrimsel değişimini, kurallarını, alışkanlıklarını ve kurumsal yapısını incelemek gereklidir (Hodgson, 1998: 6).

2.2.1.3. Eski Kurumsal İktisadın Öncüleri

Kurumsal iktisat yaklaşımının teorik ve metodolojik ilkelerinin Veblen, Mitchell ve Commons tarafından atıldığı kabul edilmektedir. Buna ek olarak üç kurucu arasında keskin görüş farklılıkları da mevcuttur. Örneğin Veblen, Neo-klasik iktisadın teorilerini eleştiririp teknoloji ve maddi kurumlar arasında evrimsel yaklaşımı benimsemiştir. Mitchell, iş çevrimleri ile nicel yöntemler ile alakalı detaylı incelemeler yapmıştır. Commons ise, emek ve kamu düzeni üzerine analizler yaparak yasal kurumlarda evrim konusunu öne çıkartan çalışmalarda bulunmuştur (Rutherford, 2000).

Eski kurumsal iktisadın ortaya çıkışındaki önemli etkenlere değindikten sonra aşağıda başta Veblen olmak üzere, eski kurumsal iktisadın öncüleri Commons, Mitchell, Ayres, Schumpeter, Clark ve Galbraith hakkında kısa bilgilendirmelere yer verilmiştir. Ayrıca bu düşünürlerin kurumsal iktisada olan katkılarına da değinilmiştir.

2.2.1.3.1. Thorstein Bundy Veblen (1857-1929)

Veblen, Amerika Winconsin’de Norveçli bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Lisans eğitimini Carleton College’inde derece ile bitirmiştir. Devamında yüksek lisans çalışmalarını Yale ve Jhon Carleton Üniversitelerinde tamamlamıştır. Doktora tezini ise felsefe alanında Kant ve Spencer karşılaştırması üzerine yapmıştır. Beraberinde sosyalizm üzerine Chicago Üniversitesi’nde ders anlatmaya başlamıştır (Yay, 2018: 42). Politik İktisat dergisinde editörlük yapıp 11 kitap yazarak dünyaca üne kavuşmuştur, ancak ana akım iktisat geleneğini eleştirdiği için profesör unvanına sahip olamamıştır (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2018: 167).

Veblen Kaliforniya’da 1929 yılında vefat etmiştir. Felsefe bilimine eğilimli olduğu için, çalışmalarında genellikle yerleşik iktisat kuramının düşünsel temellerine dikkat çekmiştir. Bu temeller ise klasik iktisadın doğal düzen ve görünmez el gibi varsayımlarını içermektedir. Veblen’e göre iktisadi düşünce 5 başlığı kapsamaktadır. Bunlar; Aylak Sınıfının Teorisi, Neo-klasik İktisada Eleştiriler, Çalışma İçgüdüsü, Krediler ve Konjonktür Dalgaları ve Teknisyenler Kurulu olarak bilinmektedir. Bunlar arasında en dikkat çekici başlık ise Aylak Sınıfının Teorisi olarak söylenebilmektedir (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2018: 168).

Veblen tarafından yazılan “Aylak Sınıfın Teorisi (The Theory of the Leisure Class)” isimli kitap hiçbir dipnot kullanılmadan hazırlandığı için o dönemde kısa sürede üne kavuşmayı hak etmiştir. 14 bölümden oluşa bu kitapta Veblen, iktisat yayınına gösterişçi aylak, gösterişçi tüketim, maddiyat kültürü gibi daha birçok kavramın tanıtılmasını sağlamıştır (Veblen, 2015: 5-9).

Ekonominin evrimsel bir bilim olduğuna inanan Veblen, iktisadi faaliyetler üzerinde kurumsal yapının etkilerini incelemiştir. Veblen buna ek olarak kurumların temeline ve gelişimine değinip insan davranışlarının şekillenmesinde kurumsal yapının önemini dikkatle vurgulamıştır (Kazgan, 2002: 188). Yaşadığı dönem içerisinde bulunan birçok iktisat okuluna eleştiri yapmıştır ve iktisadın temel konusu da “kurumsal yapının gelişimini incelemek” olarak belirtmiştir (Savaş, 200: 649).

Veblen’in iktisadi incelemelerini oluşturan ve en önemli kavram kurum kavramıdır. Veblen kurum kavramını, “belirli bir dönemde yaygın bir şekilde kabul edilmiş davranış ve düşünce alışkanlıkları” şeklinde tanımlamaktadır (Veblen, 2014: 82). Ancak bu tek taraflı bir ilişki değildir. Yani kurumlar bireyleri etkilerken,

bireylerde kurumları etkilemektedir. Kurumların büyüüp gelişmesi bireylerin davranışlarına bağlıdır. Çünkü kurumlar, bireylerin tecrübelerine bağlı ortaya çıkar ve bu tecrübelerden kaynaklı kurumlar da amaçlarını ve davranışlarını yönetmek ve belirtmek için çaba göstermektedir (Veblen, 1909: 629). Veblen iktisadi faaliyetler üzerinde kurumsal yapının etkisini detaylı inceleyip sosyal kurumların temelini ve gelişimine önem vermiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi insan davranışlarının şekillenmesinde kurumsal yapının önemini vurgulamış ve bireysel davranış güdüsü olarak da kişisel çıkarların ön plana çıkmasını doğru bulmamıştır (Doğan, 2015: 90).

Veblen, insan davranışlarının arkasında düşünce alışkanlıklarının yer aldığını, düşünce alışkanlıkların gerisinde de içgüdülerin bulunduğunu ifade etmektedir. Düşünce alışkanlıklarından kastı ise kurumlardır. Ona göre bireyin davranışlarını kurumlar yönetmektedir. Bu sarmal da kurumların gerisinde de içgüdüler yer almaktadır. İçgüdüler üçe ayrıldığında bunlardan ilki, üretme ve çalışma duygularını tanımlayan ustalık içgüdüdür. Diğer içgüdü ise ebeveynliktir. Ebeveynlik içgüdüğü isminden de anlaşılacağı gibi gelecek nesillerin karşılıksız korunmasını amaçlamaktadır. Son olarak üçüncü içgüdü, merak içgüdüğüdür. Bu içgüdüye göre, insanda var olan merak duygusu yeni bilgilerin peşinden gitmeyi ve ustalık içgüdüğü ile birleşerek yeni teoriler bulmayı teşvik edici yöndedir (Demir, 1996: 95). Veblen'in 19. yüzyılın başında ve 20. yüzyılında sonuna doğru içgüdü, alışkanlıklar, kurumlar ve davranışlar gibi Neo-klasik iktisatta bulunmayan kavramları ortaya çıkarması beraberinde arkasından gelen araştırmacıların bu kavramları anlamalarına ve bu yol neticesinde yeni fikirler üretmelerine imkân sağlamıştır (Doğan, 2015: 92).

Veblen'e göre teknolojik değişimler, toplumların evriminin tüm aşamalarını belirleyen unsurdur. Teknolojinin değişmesi kurumları da beraberinde değiştirmektedir. Sürekli değişen teknoloji diğer etmenlerle beraber ekonominin yapısında dönüşüm yaratmaktadır. Makine çağına girilmesi, bu değişimin diğer kültürel, sosyal ve siyasi yapıyı da değiştirerek bugün var olan toplumsal sistemlerin oluşturulmasına neden olduğu savunulmaktadır (Bilgehan Yavuz, 2015: 20).

Veblen, kapitalizmin değiştirdiği insan ilişkileri ile de ilgilenmiştir. Bu durumda kapitalizmin meydana gelişine farklı bir bakış açısı geliştirmiş ve kapitalizmin çağdaş olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır (Yay, 2018: 44). Genel olarak bakıldığında Veblen'in analizinde bireyin davranışları alışkanlıkların şekillendirdiği kurumsal yapılar tarafından belirlenmektedir. Aynı zamanda birey davranışları ile

kurumsal yapıları da biçimlendirmektedir. Buna bağlı olarak kurumlar toplumsal faaliyetlerin gelecek nesillere geçmesine izin verip toplumun maddi şartlarında belirleyici unsur olan teknolojik ilerlemenin alt yapısını oluşturmaktadır (Dinar, 2013: 52). Veblen, Neo-klasik iktisadın savunduğu tam rekabet koşullarının hiçbir zaman mümkün olamayacağını, tam rekabet piyasalarının hayalî olduğunu belirtmiştir (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2018: 168).

2.2.1.3.2. Jhon Rogers Commons (1862-1945)

Kurumsal iktisadın öncülerinden olan Commans, Veblen'den sonra ilk akla gelen iktisatçılardandır. Tool'a göre, 20. yüzyılda Jhon Rogers Commons kadar hiçbir kurumsal iktisatçı Amerikan ekonomisini etkileyememiştir (Tool, 200: 122). Commons, Hollansburg'da 1862 yılında dünyaya gelmiştir. Ailesinden kalan miras sayesinde hayatına yön veren hocası Ely ile çalışmak için Hopkins Üniversitesi'ne girmiştir. Alman tarihçi okuldan etkilenen Ely, Commons'ın doktora danışmanlığını yaparken, Commons doktorasını yarım bırakmıştır. Hocası sayesinde Alman tarihçi okuldan etkilenen Commons aynı zamanda Marks'ın da etkisinde kalmıştır. Buna bağlı olarak 1890 yılında Wesleyan Üniversitesi'nde sosyoloji ve iktisat derslerini anlatmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda hocası Ely tarafından davet ile Wisconsin Üniversitesi'nde akademik yaşantısını sürdürmüş ve 1934 yılında kurumsal iktisadın çok önemli eserlerinden olan "Kurumsal İktisat (Institutional Economics)" simli kitabını yayınlamıştır. Bu kitap hem iktisat hem de kurumsal iktisat literatürüne büyük katkılarda bulunmuştur (Demir, 1996: 105-107).

Commons 20. yüzyıla ekonomi teorisi, sosyal bilimler, iş mevzuatı ve iş güvenliği konularında kendi fikirleri ile önemli katkılar sağlamıştır. Bu katkıları neticesinde kendisinden sonraki araştırmacılar da etkilemeyi başarmıştır (Barbash, 2005: 44). Commons işçi yasaları ve çalışma ekonomisi alanlarında yaptığı çalışmalarla ünlüdür. Ayrıca akademik çalışmalarının yanı sıra sendika, siyasi ve partiler ve hükümetler için yaptığı çalışmalar da Commons'ın tanınmasında etkili olmuştur. Beraberinde sahip olduğu politik bilgi ve beceriler sayesinde kurumsal iktisada politika alanında yeni bir boyut kazandırmıştır (Doğan, 2015: 93). Ancak Commons, iktisadi teori konusunda politika yapıcılığı kadar başarı yakalayamamıştır. Commons'ın çalışmalarının temelinde ekonomik gerçeklerin deneyimi sayesinde zenginleşmiş bir yaşamın oluşturduğu teorik olmayan derin ve karmaşık sezgiler yer almaktadır. Bu tanımlamaya göre Commons teorik çalışma yapmadı demek yerine,

net tanımlar ve tutarlı bir teori oluşturamamış demek daha doğru olacaktır.

Commons'a göre kurum, bireysel eylemlerin kontrolünde olan toplumsal eylem olarak tanımlanabilmektedir. Veblen'in Kurumsal iktisat çalışmalarında Darwinci evrim yasasını eklediği gibi Commons da davranışsal iktisat psikolojisinden hareketle davranışsal ekonomi kavramını eklemiştir (Hodgson, 1998: 167). Commons, Veblen ve diğer kurumsal iktisatçılar gibi bireysel eylemlerin kurumlar tarafından şekillendirildiğine inanmaktadır. Ancak Commons, bireylerin içinde yer aldığı durumlar tarafından ne şekilde şekillendirildiğini ve bunun arka planında psikolojik sistemi ve nedensellik sürecini inceleyerek Veblen'in tersine bir çalışma yürütmüştür (Yıldırım, 2009: 25).

Amerikalı ruh bilimci Burrhus Frederic Skinner sayesinde Davranışsal Psikoloji ön plana çıkmıştır. Buna göre organizmaların yaptığı her şey davranış olarak kabul edilip bu psikoloji görüşüne göre zihin varsayımsal bir yapı olarak görülmektedir. Bireyin içsel olarak gözlemlendiği olgular ile dışsal olarak gözlemlenebilen olgular arasında fark yoktur. Commons bu görüşten etkilenerek alışkanlıkları, davranışların devamlı tekrarı olarak ifade etmiştir. Ayrıca Veblen'in evrimsel metodolojisini de alışkanlığı farklı nitelendirdiğinden dolayı kavrayamamıştır. Bu nedenle Commons, birikimli sürecin bireyden topluma "yukarı doğru nedensellik" tarafını algılamadığı için evrimsel metodolojiden uzaklaşarak kullanmamıştır (Commans, 1965: 3-4). Bu bağlamda pragmatizmden uzaklaşarak pozitivistliğe ilgi göstermiştir. Ayrıca Veblen'in alışkanlığı, zihinsel düşünce kalıpları olarak ifade ettiği tanımından ayırmıştır. Bu olgunun kurumlar ve bireyleri birikimli bir nedensellik sistemi içerisinde birbirine bağlandığına dikkat çekmiştir (Yıldırım, 2009: 26).

Commons kurumsal iktisadı "kollektif eylemin bireysel eylemi kontrol etmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Ona göre kurumlar, düşünce, davranış ve eylem alışkanlıkları sosyal uyumu etkilemektedir. Kurumlar nesilden nesle geçerek her bir bireyi şekillendiren ortak etkileşimlerin net ve kabul edilmiş biçimleridir (Commons, 1934: 49). Commons'a göre ekonomik işlemler, özel mülkiyetin, bireylerin ve yasaların durumuna göre kurumsal yapıyı incelememize olanak sağlamaktadır. Bu durum, işlem, çalışma kuralları ve var olan kurumlar arasında sözleşmeye dayalı bir etkileşimin olduğu anlamına gelmektedir. Buna göre bütün ekonomik işlemler bu üç yapıya bağlı şekillenmektedir. Bu yapılarda oluşan rutinlerdeki ve alışkanlıklardaki

iyileşmeler sosyal eylemin daha doğru ve güzel yapılmasına imkân vermektedir. Bahsi geçen üç alanda oluşan yenilikler beraberinde toplumun gelirinin artmasına ve bölüşüm konusunda ilerlemeye yol açmaktadır (Ollila, 2009: 13).

Commans işlem kavramını açıklarken üç farklı biçim kullanmıştır. Bunlardan ilki pazarlık işlemleri (bargaining transactions), diğeri yönetim işlemleri (managerial transactions) ve son olarak tayınlama işlemleri (rationing transactions) olarak ifade edilmiştir. Pazarlık işlemleri, bir mal veya hizmette oluşan hukuki hakkın devri olarak tanımlanabilmektedir. Zorlama olmadan eşit güçler arasında hukuki hakkın geçişidir. Bu tanıma bakılarak hukuki eşitlik ekonomik güçteki eşitlik şeklinde bir sonuca varılmamalıdır. Yönetim işlemleri ise as ve üst ilişki içindeki işlemler olarak tanımlanabilmektedir. Ancak yönetim işlemleri tayınlama ve pazarlık işlemlerinden sonra gelen üretimle alakalı işlemlerdir. Tayınlama işlemi ise hukuki hakkın geçişini kapsar ama iki eşit hukuki güç arasında olmamaktadır. Tayınlama işlemi ast ve üst ilişkisine bağlı hukuki üst ve hukuki ast arasındaki otoriteye göre kıt kaynakların tekrardan dağılması için araç olarak görülmektedir. Mesela devletin yeni bir vergi koyması, toplum için bir tayınlamadır. Commons'ın adetler ve kurallar olarak tanımladığı çalışma kuralları, tayınlama ve yönetim işlemlerini içermektedir. Commons'ın teorisinde çalışma kuralları üretimi, ticari ilişkileri ve servet dağılımını belirlemektedir. Çalışma kurallarındaki değişiklikler işlemin bir türden diğere türemesine imkân vermektedir (Yıldırım, 2009: 26-27).

Commons'ın üzerinde durduğu bir başka mesele ise kurumsal değişimdir. Kurumsal değişimin arkasında kişilerin yaptıkları bir takım işlemlerin olduğunu söylemiş ve bu işlemlere de “stratejik işlemler (strategic transaction)” ismini vermiştir. Commons'a göre bir toplumda düzenli bir kuralın olmayışı, o toplumda sorunlar yaratabilmektedir. Bu durum da bahsi geçen toplumda mevcut kuralların değişikliğine ve yeni kuralların getirilmesine sebebiyet vermektedir. Bu şekilde yapılan işleme stratejik işlem denilmektedir (Aktan ve Vural, 2006c: 10).

Commans, sosyal hayatta sorunların çözümü için çaba harcamıştır. Yerleşik iktisatçıların evrensel ve soyut kanunları ve tündengelim yöntemi ile ilgilenmemiştir. Kurumsal faktörleri net ve düzgünce ele almayan Ortodoks iktisadi eleştirse de Veblen ve diğere eski kurumsal iktisatçılar gibi yerleşik iktisada karşı keskin bir duruş sergileyememiştir. Buna karşılık daha uzlaştırıcı bir yaklaşımda bulunmuştur (Yılmaz, 2007: 100).

Commons, işlemleri detaylı bir şekilde incelemeye tabii tutmuştur. Bu incelemeler neticesinde meydana gelen sistematik süreci “kolektif eylem” olarak isimlendirmiş ve kolektif eylemi kurumlar ile aynı anlamda kullanmıştır (Yay, 2018: 47).

2.2.1.3.3. Wesley Clair Mitchell (1874-1948)

Eski kurumsal iktisat alanında bir diğer önemli iktisatçı Wesley Clair Mitchell'dir. Rushville'de 1874 yılında dünyaya gelmiştir. Eğitimini Chicago Üniversitesi'nde görmüştür. Mitchell, Chicago Üniversitesi'nde Veblen ve Dewey'in öğrencisi olma şansına sahip olmuştur. Bu sayede iki düşünürün fikirlerinden de faydalanabilmiştir. Doktora eğitimini 1899 yılında yapmıştır. Beraberinde 1910 yılında “Ekonomik Aktivitenin Rasyonelitesi (Rationality of Economic Activity)” isimli makaleyi yayınlamıştır. İki bölümlük bu makale sayesinde eski kurumsal iktisat okulunun önemli üyesi olmayı başarmıştır. 1920 yılında ise, Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli kuruluşlarının önde gelen “Ekonomik Araştırma Ulusal Bürosu (National Bureau of Economic Research, NBER)” nu kurmuştur (Aktan ve Vural, 2006c: 11).

Bu kuruluşun temel amacı, ekonomideki dalgalanmadan dolayı istatistiki olarak veriler biriktirip geliştirmek olmuştur. İlerleyen zamanda bu kuruluş araştırma havzasını büyütse de araştırmalarında değişiklik olmadan deneysel bir yaklaşım benimsenmeye devam etmiştir (Yıldırım, 2009: 28).

Mitchell, insan davranışının açıklanmasında kullanılan rasyonel insan terimini de kabul etmemiştir. Bunun yerine alışkanlık ve içgüdü kavramını tercih etmiştir. Mitchell, iktisadi insan davranışlarını analiz eden bilim dalı olarak kabul etmiştir (Haney, 1949: 725). Mitchell, bilim insanlarının psikoloji, tarih ve etnoloji alanlarında çalışmaları gerektiğini vurgulayarak mevcut ekonomik kurumlar ve insan doğasının anlaşılmasına önem vermiştir (Mitchell, 1910: 202).

Mitchell'e göre sosyal kurumların temeli, sosyal kavramlardan oluşmaktadır. Normlar ve alışkanlıklar zamanla sosyal kavramları meydana getirmektedir. Bir toplumun kurumunun güçlü olması, meydana getirdiği kültüre bağlıdır. Unutulmamalıdır ki insan doğası, aynı olaylara aynı tepkiler vermek için en doğruyu, güzeli ve iyiyi oluşturmak üzerinedir (Hodgson, 2000: 324).

Mithcell, para ekonomisi konularına da ağırlık vermiştir. Feodalizmin çöküşü,

para kullanımının evrimi, bankacılık sisteminin gelişmesi, iş organizasyonlarının yükselişi, para kullanımının artışı, iktisadi gerçeklik arasındaki ilişki, hane yapısının dönüşümü, ekonomik ve sosyal kurumlarda etkileri ve gelişmiş parasal kurumlar gibi konular arasındaki etkileşimler ile alakalı fikirlerini ön plana çıkarmıştır (Mitchell ve Rutherford, 1995:664).

Mitchell'in para ve makroekonomi üzerine yaptığı araştırmalar sayesinde milli gelirin hesaplanması anlaşılır hale gelmiştir. Ulusal gelir hesaplamaları ile ilgili yaptığı çalışmalar Keynes'i de etkilemiştir. Buna bağlı olarak Post Keynesyen ve makroekonomi arasında benzerlikler görülmektedir. Ancak Mitchell, makroekonominin mikro temeli olduğu düşüncesinin yerine, mikroekonominin makro temelini olduğunu savunmuştur (Hodgson, 1998: 172).

Mitchell'e göre kurum, yaygın kabul gören yüksek düzeyde standartlaşmış sosyal alışkanlıklardır. Ayrıca Mitchell, her konjonktür dönemin kendine göre belirgin özelliklerinin olduğunu kanıtlayarak kriz ve konjonktür dalgalanmaların istatistiksel analizi ile yakından alakadar olmuştur. Yaptığı analizleri ise teorik ve tarihsel sonuçlara dayandırmıştır (Doğan, 2015: 95).

Mitchell, iktisadi düşünce tarihi ile ilgili yaptığı analizler neticesinde iktisatçıların ne söylediklerinden ziyade neden bazı soruları dikkate alıp bazılarını görmezden geldiklerini düşünmüştür. Aynı zamanda iktisatçıların yine bazı varsayımları hiç araştırmadan kabul ettiklerini ve arkasından gelenlerinde onları sorgulamadan çıkan sonuçları neden kabul ettiğini araştırmıştır (Savaş, 2000: 660-661).

Mitchell'in kurumsal iktisada katkıları ise aşağıdaki şekilde açıklanabilmektedir (Aktan ve Eker, 1997: 62);

- Mitchell'in "konjonktür modeli" iktisada gerek anlamda katkı sağlamıştır. Bu modelde kapitalizmin kantitatif değişimlerini algılayabilmek için dönemsel ve uzun dönemli iktisadi hareketleri incelemiştir.
- Belirli bir düzenle tekrar eden konjonktür dalgalanmalardan hareketle kamu harcamalarını dengeleyici bir unsur olarak, banka reformunun kullanılabilmesine dikkat çekmiştir. Ayrıca iktisadi planlamanın önemli olduğunu vurgulayarak devlet müdahaleciliğine yoğunlaşmıştır.

- Parayı yalnızca değişim aracı olarak gören Liberalizmi eleştirmiştir. İhtiyat güdöleri ve spekülasyonlarını Keynes'den daha önce söylemiştir.
- Klasik teorinin, depresyonlara karşı ücret indirimi gereklidir savını reddetmiştir. Aksine ücret indirimlerinin depresyonu önlemek yerine refahı da geciktireceğini yine Keynes'den daha önce belirtmiştir.
- Mitchell'in yaptığı istatistiki çalışmalar kendisinden sonra gelen ekonometri alanında tekniklere yol göstericilik yapmıştır.
- Wesley Clair Mitchell, kurumsalcılığa deneysel yaklaşımı kazandırmıştır.

2.2.1.3.4. Clarence Edwin Ayres (1891-1972)

İkinci Dünya Savaşı ve 1929 Ekonomik Buhranı sonrasında Veblen, Commons ve Mitchell gibi önemli kurumsal iktisatçılardan sonra bazı kurumsal iktisatçılar “neokurumsal iktisat” yaklaşımını iktisat yayınına kazandırmışlardır. Bu yaklaşım savaş sonrası dönemde yetersiz kalıp etkin olamamıştır. Ancak, bu yaklaşımın eski kurumsal iktisat yaklaşımına oldukça fazla katkıları olmuştur (Özçelik ve Özveren, 2015: 28). Neokurumsal iktisat yaklaşımının önemli isimlerinden birisi de Ayres'dir.

Ayres 1891 yılında Lowell'de dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimi Harvard ve Brown Üniversitelerinde görmüştür. "Etik ve Ekonomi Arasında İlişkinin Doğası (The Nature of the Relationship between Ethics and Economics)" isimli tezi ile birlikte doktorasını da Chicago Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Ayres din ve gelenek kurumlarını, ilerlemede engel faktör olarak görmüştür. Hatta bu nedenle akademik hayatını sürdürdüğü Texas Üniversitesi'nde işten çıkarılmaya sorunu ile karşılaşmıştır (Yıldırım, 2009: 30-31). Ayres 1944 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru “The Theory of Economic Progress” isimli makalesi ile kurumsal iktisat yaklaşımının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur (Yay, 2018: 51). Ayres bu makalesinde kültürel değişim konusunu da incelemiştir. Soyut birey üzerinden ekonomik teorinin yürütülemeyeceğini savunan Ayres, insanın doğası gereği zaten sosyal bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda ekonomik kalkınmanın, doğal kıtlık ve insan ihtiyaçları bakımından, uygulamadaki sosyal otoriteler açısından değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ekonomik çalışmaların da kurumlar ve teknoloji ilişkisine dikkat çekmiştir (Milonakis ve Fine, 2009: 186). Ayres, 1966 yılında kurduğu “Evrimsel İktisat Birliği (Association for Evolutionary Economics, AFEE)” ile de

kurumsal iktisada önemli faydalar sağlamıştır (Yıldırım, 2009: 30-31).

Ayres, Veblen'in Darwinci evrim düşüncesini benimsemeyip alışkanlıkları başka bir bakış açısı ile değerlendirmiştir. Ayrıca Ayres, ekonomide içgüdülerin etkisi olmadığını savunmuştur (Ayres, 1921: 565). Ayres davranışsal yaklaşımda bilim yerine deneyci tutumu ve mühendisliği ilerlemenin ve gelişmenin temel yapı taşı olduğunu belirtmiştir. İlk çalışmalarında bilime karşı zıt bir tutum sergileyen Ayres, bilimi modern teknolojik kültürün bir icadı olarak görmüştür. İlerleyen zamanlar da ise bilime karşı daha ılımlı bir bakış açısı sergilemiştir. "Evrimsellik" kavramını Veblen'den farklı kullanan Ayres, bu kavramı genel olarak "gelişim" anlamında ve biyolojik anlamlarında kullanmıştır. Ayres'in bu tutumunda, Darwinci görüşlerin savaş sonrası dönemde popülaritelerini kaybetmiş olmasının etkisi de bulunmaktadır (Yıldırım, 2009: 31-32).

Ayres ve Veblen'in ortak fikirleri ise iktisadı anlamak adına diğer disiplinlerden yararlanılması gerekliliğidir. Bundan dolayı Ayres çalışmalarında sosyoloji, bilim tarihi, antropoloji, felsefi tarih ve teknoloji tarihinden faydalanmıştır (Hamilton, 1981: 429).

Ayres'in ekonomik açıdan ilerlemenin odağı teknolojik gelişmelerdir. Kurumlar değişime karşı direnç gösterdiği için gelişim, bu ilerleyici ve engelleyici güçlerin görece kuvvetlerinin bir işlevi olmaktadır. Ayrıca toplumlar kültürler ve toplumlar arası gelişmişlik farklılıklarının temelinde açıklayıcısı durumundadır (Özalp, 2018: 42).

2.2.1.3.5. Joseph Alois Schumpeter (1883-1950)

Joseph Alois Schumpeter 1883 yılında Triesch Morovya'da dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimini Viyana Üniversitesi'nde ekonomi ve hukuk alanında bitirmiştir. 1906 yılında hukuk doktoru unvanını alan Schumpeter, bu üniversitedeki eğitimi esnasında Böhm Bawerkin öğrencisi olmuştur. Daha sonra 1909 yılında Czernowitz Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. 1911 yılında ise Graz Üniversitesi'ne profesör olarak atanmıştır. Graz Üniversitesi'nde çalışırken "Ekonomik Gelişim Teorisi (Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung)" isimli kitabını yayınlamıştır (Yıldırım, 2009: 34).

Schumpeter, maliye bakanı olarak Avusturya hükümetinde görev yapmıştır. Ancak dönemin devlet politikalarına karşı bir tutum sergilediği için kısa sürede görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Schumpeter 1930 yılında Hitler'in

saldırısından kaçmak için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiştir. Taşındıktan sonra ilk önemli eseri olan “Ekonomik Gelişim Teorisi” çalışmasını İngilizce diline çevirip yayınlamıştır. Daha sonra 1939 yılında “Konjonktür Dalgalanmaları: Kapitalist Sürecin Teorik, Tarihsel ve İstatistiksel Bir Analizi (Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of Capitalist Process)” isimli çalışmasını yayınlamıştır. Buna ek olarak Ekonometri Topluluğunun başkanlığını da yapmıştır. Schumpeter, her ne kadar üçüncü nesil Avusturya ekolü üyesi olarak görülsede, bu okulun çoğunlukla görüşlerini reddetmiştir. Weber, Marx ve Walras'ın düşüncelerini, içinde bulunduğu Avusturya ekolünün fikirleri ile harmanlayıp kendine özgü yeni bir görüş meydana getirmiştir (Yıldırım, 2009: 34).

Schumpeter, kendisini kurumsal iktisatçı olarak nitelendirmeyip, kurumsal iktisada karşı “Amerikan bilimsel atmosferindeki kara bir leke” diyerek ağır eleştirilerde bulunmuştur (Schumpeter, 1991: 292). Ancak Özveren'e göre, Schumpeter kendisini kurumsal iktisatçı olarak görmeyip eski kurumsalcıları eleştirse dahi kurumsal iktisatçıların yapamadığı birçok şeyi kendisi başarabilmiştir (Özveren, 2007: 30).

Schumpeter'e göre girişimci önemli bir kurumsal faktördür. Girişimciyi, organizasyonu kuran, yöneten ve risk alan olarak tanımlamıştır. Ancak farklı bir yaklaşımdan hareketle girişimi inovasyon temelli kullanmayı tercih etmiştir. Schumpeter'e göre girişimci risk taşıyıcı değil, bunun yerine risk taşıyan sermayedardır. Bu tanımlamardan hareketle sermayedar ile girişimci arasında önemli bir fark olduğunu bize göstermiştir. Ona göre sermayedar, girişimcilere yenilik oluşturmaları için kredi veren bir nevi banka olarak nitelendirilebilir (Schumpeter, 1961: 137). Schumpeter, girişimcinin sermayedarlık ve yöneticilik gibi işlevleri omuzlanıp temel görevinin de inovasyon yapmak olduğunu vurgulamıştır (Yıldırım, 2009: 35).

Schumpeter, bir iktisatçının istatistik, tarih ve sosyoloji gibi alanlarda bilgi sahibi olması gerektiğini savunarak kendisi de bu alanlar ile yakından ilgilenmiştir (Schumpeter, 1954: 12). Schumpeter, kapitalist ekonominin gelişiminde dinamik unsurların ve bunların işleyişlerinin sistemini iktisadi model üzerinden anlatmaya özen göstermiştir. Bu süreci ise ekonomik hayatın kendi kendine işleyişinden türeyen niteliksek bir değişim olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte de üç önemli başlığa dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki, tüketici seçimlerindeki değişimlerdir. Diğerleri ise, üretim

faktörlerinin miktarındaki değişimlerdir ve son olarak üçüncüsü de malların sunum yöntemlerindeki değişimler olarak sıralanabilmektedir (Gürkan, 2007: 252-253).

Schumpeter organizasyonları teknoloji ve kurumların ortak evrimine dikkat vererek büyük bir evrimsel görüş açısı geliştirmiştir. Teorik çalışmalarda tarihsel analizlerin birleştirilmesi gerektiğini savunan Schumpeter, teknolojinin ekonomik evrimi ne ölçüde şekillendirdiği ile alakalı bir anlayış geliştirerek dönemine büyük katkı sağlamıştır (Fagerberg, 2003: 135).

Schumpeter'in konjonktür analizinin temeli de inovasyon ve girişimci üzerinedir. "Schumpeter'in rekabet gerektiren bir ekonomide değişim amaçlı aktif yer alan girişimciye vurgusu, firmanın hükümet politikalarının makroekonomi ve firmanın mikroekonomi arasında köprü sağlar" (Ekelund ve Hebert, 1997: 518). Bir ekonomideki dalgalanmalar inovasyonların hızına ve girişimcilerin bir sorunu çözümedeki becerilerine göre değişiklik göstermektedir. Sermayedar ve girişimcinin ayrı olması, inovasyonların artmasına ve beraberinde kredi artışının oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda inovasyonların meydana gelirken yarattıkları hız artışı fiyatların, kredilerin ve faizlerin yükselmesine sebebiyet vermektedir. Bu durumun sonlanması ise, dengenin bozulmasının maliyetler, fiyatlar ve miktarlar arasında olan etkileşimi bozmasıyla birlikte gelecekte gerçekçi planların formüle edilmesinin zorlaşmasına bağlı olmaktadır (Kuznets, 1940: 259). Bu durumdan sonra ise ekonomi bir tekrar düzenleme dönemine girmektedir. Bu döngü boyunca inovasyon hızının düşük olması daralmaları yaratmaktadır. Tekrardan genişleme dönemi de ekonominin düzene girdikten sonra yine inovasyonların artmasına bağlı gerçekleşmektedir (Yıldırım, 2009: 38-39).

2.2.1.3.6. Jhon Maurice Clark (1884-1963)

Jhon Maurice Clark 1884 yılında Jhon Bates Clark'ın oğlu olarak Northampton Massachusettes'de dünyaya gelmiştir. Clark, üniversitesi eğitimini Amherst College'de görmüştür. 1910 yılında Columbia Üniversitesi'nde doktora derecesi alan Clark, "Yerel Nakliye Farklılaştırmasında Makullük Standartları (Standards of Reasonableness in Local Freight Discriminations)" isimli doktora tezini ise babası Jhon Bates Clark'ın yönetiminde tamamlamıştır. Babası dâhil olmak üzere Veblen, Commons, Hobson ve Mitchell gibi önemli iktisatçılardan etkilenmiştir. Clark, Amherst College de beş yıl kadar çalıştıktan sonra Chicago Üniversitesine

geçiş yapmıştır. Bu üniversitede de Frank Knight ve Jacop Viner gibi önemli kişilerle tanışma fırsatı yakalayıp ilerleyen zaman 1923 yılında ise “Studies in Economics of Overhead Costs” isimli eserini yayınlamıştır. Clark bu eserinde makineleşmiş endüstrinin modern ekonomilerde olması gerektiğini savunmuştur. Ancak maliyetlerin basitçe sabit ve değişken olarak ayrılamayacağını vurgulamıştır. Son olarak bu eserinde hızlandıran prensibini geliştirmiştir (Yıldırım, 2009: 38).

Clark 1926 yılında Colombia Üniversitesi'ne dönüş yaparak emekliliğine kadar buradan ayrılmamıştır. Emekli olduktan sonra 1961 yılında “Dinamik Bir Süreç Olarak Rekabet (Competition as Dynamic Process)” isimli eserini yayınlamıştır. Bu yayınında potansiyel rekabeti, ekonomik sistemin esnekliğini ve piyasa gücünü ele almıştır. Clark, diğer kurumsalcıların tersine yerleşik iktisadi eleştirerek kabul etmemiştir. Ancak babasından dolayı deneyimlediği yerleşik iktisadi görüşleri benimsemek durumunda kalmıştır (Yıldırım, 2009: 38-39).

Eski kurumsal iktisat ile yerleşik kurumsal iktisat arasında ortalama bir seyir izleyen Clark, kurumların ekonomik etkilerini önemle incelemiştir. Clark, Veblen'in fikirlerini beğenerek şaşkırtıcı bir tutum sergilemiştir. Bu durumun temel nedeni olarak, Veblen'in Neo-klasik iktisadın varsayımlarını çok sert eleştirmesi ve Clark'ın da Neo-klasik iktisadi tamamen reddetmemesi gösterilebilmektedir (Yay, 2018: 54-55).

2.2.1.3.7. Jhon Kenneth Galbraith (1908-2006)

Jhon Kenneth Galbraith 1908 yılında Ontario'da dünyaya gelmiştir. Son zamanların Veblen'i olarak bilinen Galbraith, akademik eğitimini Toronto Üniversitesi'nde iktisat bilimleri okuyarak gerçekleştirmiştir. Doktorasını ise 1934 yılında Kaliforniya Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Yine 1934 yılında Harvard Üniversitesi'nde akademisyen olarak göreve başlamış ve 1952 yılında da "Amerikan Kapitalizmi: Ekonomik Kuvvetlerin Denkleşmesi (American Capitalism: The Concept of Countervailing Power)" isimli eserini yayınlamıştır (Yay, 2018: 55-56).

Veblenin yolundan giden Galbraith, 1958 yılında yayınladığı "Refah Toplumu (The Affluent Society)" eseri sayesinde büyük bir üne kavuşmuştur. Bu eserini oluştururken Veblen'in Aylak Sınıfın Teorisi isimli eserinden etkilenmiştir. Galbraith bu eserinde özel sektör ve kamu sektöründe ayrıma gidip, kamu hizmetlerinin özel tüketimi karşılayamadığını vurgulamıştır (Galbraith, 1958: 257).

Galbraith, Amerika ekonomisinin bireysel anlamda zenginleşmesine rağmen okul ve yol gibi sosyal hizmetleri içeren toplum ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersiz kalınmasını eleştirmiştir. Diğer meslektaşları gibi Amerikan hayatında halkın yaşadığı toplum ve ekonomik sıkıntıları göz ardı etmemiştir. Bu nedenle 20. yüzyılda iktisat tarihine büyük bir iktisatçı olarak geçmiştir. Buna ek olarak ekonomiyi yalnızca rakamlarla değil aynı zamanda kültürün ve toplumun bir parçası olarak nitelendirmiştir (Ulusoy, 2010: 71).

Galbraith'in kurumsal iktisada katkılarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Aktan ve Eker, 1997: 62-63);

- Ücret ve fiyatların kontrol altında tutulmasının istikrarı amacı ile ücret ve fiyat artışların da devletin müdahaleciliğini benimsemiştir.
- Kurumsal iktisatta işlev görmeyen toplumsal denge ve güç gibi olguları iktisada kazandırmıştır.
- Kapitalist toplumun devlet müdahalesi sayesinde işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi tüm sorunları halledebileceğini düşünmüştür.

Genel olarak bakıldığında Galbraith'in eski kurumsal iktisat okuluna üye olduğu, daha çok piyasa ile ilgili çalışmalarıyla ön plana çıktığı düşünülmektedir. Bu bağlamda hem yerleşik iktisadi eleştirmiş hem de yeni düşünceler meydana getirmiştir. Galbraith, ekonomiyi yalnızca rakamlarla uğraşılacak bir alan olarak görmeyip iktisadın asıl kültürle alakalı olduğunu savunmuştur. Demokratik sanayi toplumunun gelişmesi ve bireyin hayat standartlarının yükselmesi için önerilerde bulunmuştur. Kapitalizmden doğan eşitsizliğin de yalnızca bilinçli devlet müdahalesi ile çözüme kavuşacağını vurgulamıştır. Ayrıca Galbraith, dengeleyici güç ve teknolojik yapı üzerinde durarak bu konuya oldukça önem vermiştir (Ulusoy, 2010: 75-79).

Eski kurumsal iktisat İkinci Dünya Savaşı sonunda etkisini kaybetmiştir. Eski kurumsal iktisadın tekrardan yükselmemesi ve eskisi gibi önemli olmayışının arkasında, iktisat tarihinin göz ardı edilmesi ve kurumsal iktisadın kurumsallıktan kopuk olduğuna dair inanışların olması yatmaktadır. Yine de kurumsal iktisat basite alınmayacak kadar önemli fikirler içerip kurumların önemine vurgu yapmıştır (Yay, 2018: 57).

Hodgson'a göre kurumsal iktisadın önemini kaybetmesinde en önemli etkenlerden bir tanesi kurumsal iktisatta temel oluşturmuş "pragmatizm" görüşünün yerini "pozitivizm" görüşünün almış olmasıdır. Diğer bir neden olarak ise matematiksel iktisatçıların ön plana çıkması ile kurumsal iktisadın ikinci sınıf olarak görülme başlamasıdır (Hodgson, 1998: 168). Şenalp'e göre de, eski kurumsal iktisat döneminde Neo-klasik iktisadın dahi temellerini sarsacak etki yaratmışken kendisi de sarsılmamıştır (Şenalp, 2007: 58).

Eski kurumsal iktisat tüm bu nedenlere rağmen iktisat tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Veblen, Commons, Mitchell ve Ayres gibi eski kurumsal iktisatçılar 20. yüzyılın başlarında etkili olurken, ikinci kuşak eski kurumsal iktisatçıların başında ise Galbraith başta olmak üzere Myrdal ve Perroux gibi önemli isimler kurumsal iktisadın gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Eski kurumsal iktisatın günümüzdeki temsilcileri ise Frank, Samuels, Heilbroner, Adams, Tool, Hodgson, Tilman ve Mayhew taraflarınca sürdürülmektedir. Türkiye de ise eski kurumsal iktisadın tanınmış iktisadi hayatta da kurumların önemini vurgulayan isim Sabri Fehmi Ülgener olmuştur (Yay, 2018: 58).

2.2.2. Yeni Kurumsal İktisat

20. yüzyılın il yarısında farklı disiplinler, kurumsal iktisatla yakından ilgilenmiştir. İktisat, siyaset bilimi, hukuk, işletme ve antropoloji gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarının firma, gelenekler, aile ve din gibi kültürel toplumsal, iktisadi ve politik kurumların araştırılması, kurum kavramının yeni bir bakış açısı ile gündeme gelmesine sebep olmuştur (Yay, 2018: 59).

Yeni kurumsal iktisat düşüncesine sahip olan birçok öncü teorisyeni saymak mümkündür. Bakıldığında yeni kurumsal iktisat terimini ilk kez kullanan isim Oliver Williamson'dur. Daha sonra Ronald Coase ve Douglas North gelmektedir. Bu isimlere ek olarak yeni kurumsal iktisat ekolüne mensup Buchanan, Olson, Putnam ve Ostrom gibi diğer ünlü düşünürler de bu yaklaşıma önemli katkılar sağlayarak iktisat literatüründe yerlerini almıştır.

Williamson, kurum kavramını yeni bir bakış açısıyla yorumlanmasının altında eski kurumsal iktisat yaklaşımının yattığını vurgulasa da zamanla fikir çatışmaları ön plana çıkmıştır. Neticede iktisadi süreçlerin analizinde, kurumsal iktisadın varsayımlarında, yöntemlerinde ve tekniklerinde meydana gelen fikir ayrılıkları

beraberinde yeni kurumsal iktisadın oluşumuna neden olmuştur (Williamson, 1985: 16). Son dönemlerde yeni kurumsal iktisadi yaklaşıma olan ilgi giderek artmıştır.

2.2.2.1. Yeni Kurumsal İktisadın Doğuşu, Gelişimi ve Temel Özellikleri

Yeni kurumsal iktisat; ticari, toplumsal ve politik yaşamın kurumlarını tanımlamak adına siyaset bilimi, ekonomi, örgüt teorisi, hukuk, antropoloji ve sosyoloji gibi bilimin çeşitli dallarını bir araya getiren disiplinler arası bir yaklaşım olarak tanımlanabilmektedir. Yeni kurumsal iktisat çoğunca iktisat dilinden faydalanmıştır. Yeni kurumsal iktisat kurumların ne olduğunu, ne şekilde meydana geldiklerini, ne amaçla hizmet verdiklerini ve nasıl değişiklikler yapıldığını açıklamaya çalışmıştır (Klein, 1999: 456).

Williamson'un 1975 yılında yayınladığı "Piyasalar ve Hiyerarşiler: Çözümleme ve Antitröst İçerimler (Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrost Implications)" adlı çalışması, yeni kurumsal iktisadın ilk popülerliğine erişmesini sağlamıştır. Bu düşünce okulunun düşünsel temelleri ise Coase'un 1937 yılında "Firmanın Doğası (The Nature of the Firm)" isimli makalesi ile atılmıştır (Klein, 1999: 457). Coase, yayınladığı bu makalesi sayesinde yeni kurumsal iktisadın, iktisadi analizin içine işlem maliyetini katan giriş bölümü ile başladığını savunmuştur (Coase, 2016: 7).

Yeni kurumsal iktisadın tarihi temelleri; Coase (1937)'un firma analizi kuramı, Hayek (1937, 1945)'in bilgi ile alakalı yazdığı çalışmaları ve Chandler (1962)'in endüstriyel girişimcilik tarihi ile ilgili yazdığı kitaplara kadar dayanmaktadır. Ayrıca Simon (1947), Arrow (1963), Davis ve North (1971), Williamson (1971, 1975, 1985), Alchian ve Demsetz (1972), Macneil (1978), Holmström (1979) ve diğer birçok iktisatçının emekleri ile gelişim sağlamıştır. Bu okulun en tanınan temsilcileri ise, Coase, Williamson ve North olarak bilinmektedir (Klein, 1999: 457).

Yeni kurumsal iktisat aslında eski kurumsal iktisadın izinden giden ve onu tamamlayan bir okul hiçbir zaman olmamıştır. Bilgikuramsal ve siyasal açıdan eski kurumsal iktisat yaklaşımından oldukça uzak kalmış, hatta bazı konularda karşısında bulunmuştur (Şenalp, 2007: 59). Williamson'un yaklaşımı metodolojik olarak Neo-klaik iktisat okulunun görüşlerine benzerlik göstermekte ve eski kurumsal iktisattan oldukça farklıdır. Eski kurumsal iktisat ile ilişkili olmak istemediği için de yaklaşımının ismini yeni kurumsal iktisat olarak belirlemiştir (Groenewegen vd, 2010:

65).

Yeni kurumsal iktisadın yükselmesi beraberinde iktisatçıların araştırma alanlarına tekrardan kurumları dâhil etmelerine olanak sağlamıştır. Yeni kurumsal iktisadın literatürde popülerlik kazanmasının temel nedeni; Neo-klasik teorinin rekabet ve kıtlık gibi olgularını kullanımıyla, tam bilgi ve rasyonalite gibi gerçeğe aykırı varsayımlarını kabul etmeyip, bunun yerine işlem maliyeti, sınırlı rasyonalite, mülkiyet hakları, eksik bilgi ve fırsatçılık gibi farklı metodolojik çevreye sunmayı başarması olarak görülmektedir. Yeni kurumsal iktisat yaklaşımı, Neo-klasik teoriyi tamamen reddetmek yerine bir takım özelliklerini benimsemiştir. Böylece bu özelliği sayesinde eski kurumsal iktisat yaklaşımından da ayrılmaktadır (Çetin, 2012: 44). Yeni kurumsal iktisat okulunun eski kurumsal iktisat okulundan bir diğer farkı da, incelemelerinde bireylerin hedef, plan ve davranışlarını tanımlamakta metodolojik bireyciliği tercih etmeleridir. Metodolojik bireycilikte ise en kolay karar alma sistemi birey olarak tanımlanabilmektedir (Kama, 2011: 190).

Yeni kurumsal iktisadın temel özelliklerini ise aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Aktan ve Vural, 2008: 183-184);

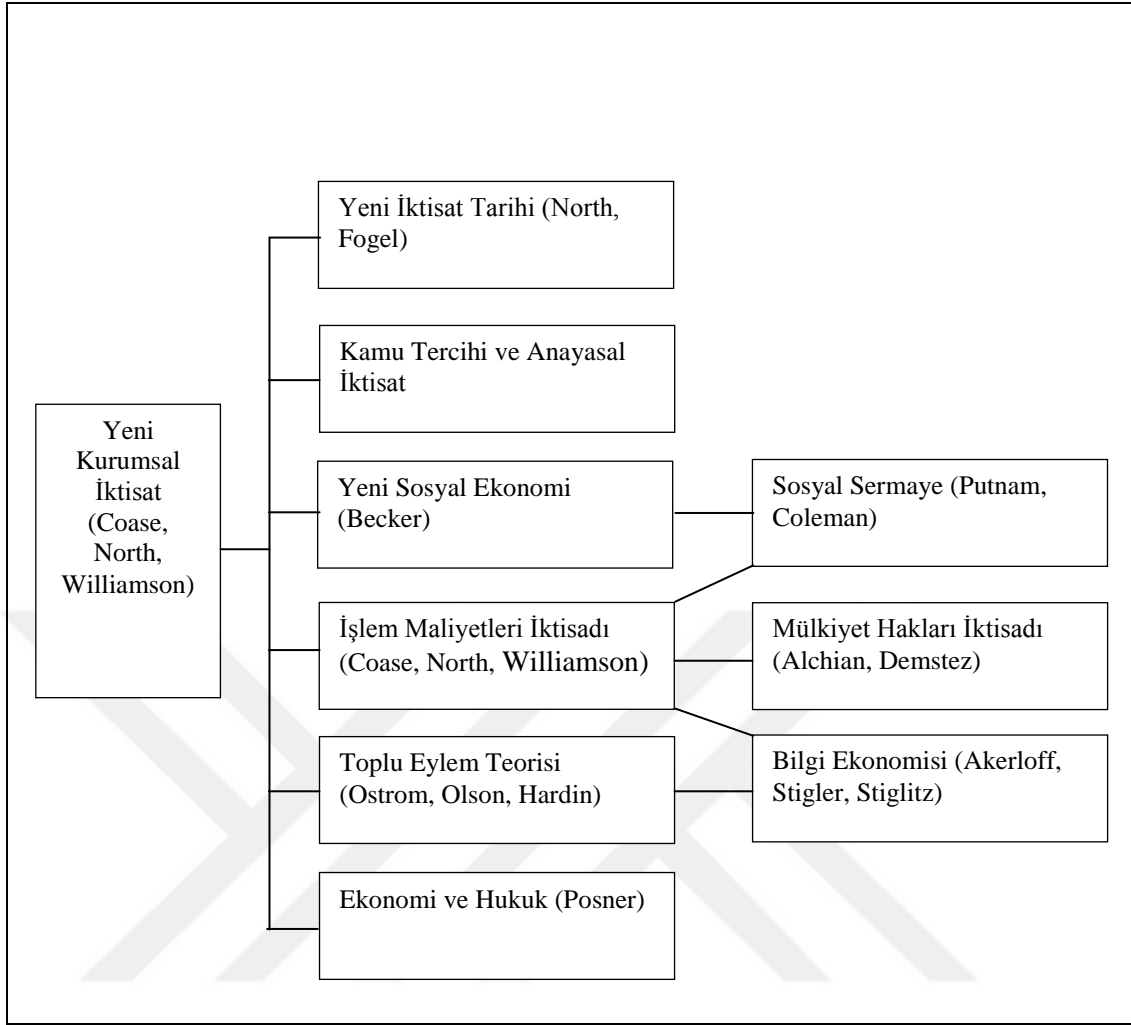
- Yeni kurumsal iktisat yaklaşımı teorilerini geliştirirken kurucu rasyonalizm temelinden faydalanmışlardır. Bireyler, kural ve kurumları sosyal düzeni sağlayarak oluşturmaktadır.
- Yeni kurumsal iktisat yaklaşımı mikro düzeyde kurumsal çevre olgusuna odaklanırken, makro düzeyde de kurumsal düzenlemelere ağırlık vermiştir.
- Yeni kurumsal iktisat; mülkiyet hakları, kamu tercihi ve işlem maliyeti gibi birçok teoriyi içinde barındıran geniş bir düşünce yönteminin ortak ismidir.
- Yeni kurumsal iktisat yaklaşımı çalışmalarında işlem maliyeti, tam bilgi ve mülkiyet hakları gibi varsayımlar ile verilerini oluşturabilmişlerdir. Ayrıca bu varsayımları iktisadın kapsamında detaylı olarak inceleyip analizlere eklemişlerdir.
- Yeni kurumsal iktisat yaklaşımında Galbraith tarafından oluşturulan dengeleyici güç kavramı geliştirilmiştir. Bu bağlamda ekonomik hayatta bir sorun ile karşılaşıldığında, dengeleyici gücün kendi kendine durumu düzelteceği beklenmektedir.

- Yeni kurumsal iktisatçılar iktisadi yaşamı yönlendiren kural ve kurumlara oldukça fazla önem vermişlerdir.
- Yeni kurumsal iktisatta Kamu tercihi ve anayasal iktisat devletin ekonomiye müdahalesini eleştirerek bu müdahalelerin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur.
- Sosyal kurumlar bireylerin durumlarının belirlenmesinde önemli yere sahiptir. Bu kurumlar yalnızca fiyat teorisinin tanımlanmasında kullanılan şartları değil, aynı zamanda kurumların tarihlerinin ve özelliklerinin açıklanmasını da kapsamaktadır.

Son zamanlarda geniş ve karmaşık bir kurumsal dönüşüm meydana gelmektedir. Bu durumu yaşayan ekonomilerde akademik faaliyetlerin kurumları dikkate almaması hâkim Neo-klasik değerler dizisi içindeki noksanlığın bir neticesidir. Bu noksanlık son dönemlerde artan ve kurumları ana değişken olarak analize dâhil eden yeni kurumsal iktisat akımıyla çözülmeye çalışılmaktadır (Güler, 2012: 52).

2.2.2.2. Yeni Kurumsal İktisadın Dalları

Yeni kurumsal iktisat üzerinde faaliyet gösteren araştırmalar neticesinde bir takım alt iktisat okul dallarına ayrıldığı görülmektedir. Yeni İktisat Tarihi (North, Fogel Rutherford), Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat (Buchanan, Olson, Bates), Yeni Sosyal Ekonomi (Becker), İşlem Maliyetleri İktisadı (North, Coase, Williamson), Mülkiyet Hakları Teorisi (Alchian, Demsetz) Bilgi Ekonomisi (Akerlof, Stiglitz, Stigler), Toplu Davranış (Eylem) Teorisi (Olstrom, Olson, Hardin), Hukuk ve Ekonomi (Posner) ve Sosyal Sermaye (Putnam, Coleman) bu alt dalları oluşturan iktisat okullarıdır (Bucak, 2019: 13). Aşağıdaki Şekil 1’de görüldüğü üzere yeni kurumsal iktisat okullarını temsil eden düşünce okulları ve beraberinde teorisyenleri verilmiştir. Yeni kurumsal iktisadın dalları olarak da ifade edilebilen bu iktisat okullarının hepsi yerleşik iktisada karşı zıt bir tutum sergilemektedir (Yay, 2018: 62).

Şekil 1. Yeni Kurumsal İktisadın Dalları (Kirsten ve Kherallah, 2001: 1-38)

Şekil 1’den de anlaşılacağı üzere yeni kurumsal iktisadın birçok dalı ve çalışma alanı bulunmaktadır. Bu nedenle tek bir teoriden bahsetmek imkânsızdır. Ayrıca araştırma yapılan dalların ortak özelliği kurumların iktisadi eylemlerde önemli bir yere sahip olduğu fikridir (Doğan, 2015: 100).

2.2.2.2.1 Yeni İktisat Tarihi

Kliometri olarak da bilinen Yeni iktisat tarihi, iktisat tarihinde istatistikî verilerin ve matematiksel teorilerin toplumsal olayların açıklanmasında yardımcı edebilecek bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Scheiber, 1969: 385). Yeni iktisat tarihi yaklaşımı 1957 yılında “İktisat Tarihi Kurumu (Economic History Association)” ve “Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu (The National Bureau of Economic Research)” tarafından kurulan konferansa Conrad ve Meyer tarafından “İktisat Teorisi, İstatistiksel Çıkarım ve Ekonomik Tarihi (Economic Theory, Statistical Inference and Economic History)” ve “Savaş Öncesi Güneyde Köleci

Ekonomi (The Economics of Slavery in the Antebellum South)” isimli çalışmaların yapılması ile oluşmuştur (North, 1997a: 412).

1964 yılında Gogel’in Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan demiryollarının ekonomik büyümeye etkisini anlatan çalışması, yeni tarihi alanında tartışmaların başını çekmektedir. Sanayi devrimi sonrasında yaşanan buhar makinesi gibi gelişmeleri açıklamada ekonometrik yöntemlerin kullanılması, yeni iktisat tarihi alanına konu olarak girmiştir (Kaymak, 2006: 57). Bu açıdan yeni iktisat tarihi çalışmalarını farklı kılan etken olarak toplumsal faktörleri analizlere ekleyerek kurumsal değişimin dinamiklerini tanımlaya çaba göstermektedir (Grief, 1997: 400).

2.2.2.2.2. Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat

Buchanan ve Tullock’un politik sistemin ve karar mekanizmalarının ekonomik etkisi üzerine yaptıkları çalışma (1962) sayesinde kamu tercihi ve anayasal iktisat ekolü biçimlenmiştir. Beraberinde Olson (1971) ve Bates (1981) çıkar grupları davranışları ve rant arama gibi olgular üzerine incelemeler sağlayarak kamu tercihi ve anayasal iktisat literatüründe önemli etki bırakmışlardır (Doğan, 2015: 105).

Kamu tercihi teorisi, iktisat biliminin kullandığı metot, varsayım ve araçlar doğrultusunda politik süreç kapsamında alınan karar ve uygulamaları açıklamaya çalışan bir disiplindir. Kamu tercihi teorisi, politika biliminin ekonomik analizi olarak da ifade edilebilmektedir. Bu yaklaşımın oluşumunda en önemli isim James McGill Buchanan’a aittir (Aktan, 1994: 131). Buchanan’a göre kamu tercihi teorisi, politika ve iktisat bilimi arasında etkileşim sağlayarak, birçok iktisatçının karar alma sürecinde değişik bakış açısı kullanmaları gerektiğini anlatmaya çalışan ve pozitif yönü vurgulayan paradigma olarak tanımlanmıştır. Kunt Wicksell de modern kamu tercihi teorisini, ilham veren bir kaynak şeklinde görmüştür. Ayrıca Wicksell, 1896 yılında yazdığı doktora tezinde kamu tercihi teorisinin üç önemli unsuru olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki bireyci yöntemcilik, diğeri öz çıkarıcı birey ve son olarak üçüncüsü ise politik faaliyetin mübadele şeklinde incelenmesidir (Yılmaz Genç ve Ekiz, 2018: 174).

Anayasal iktisat yaklaşımının da temellerini kamu tercihi teorisi oluşturmaktadır. Buchanan’a göre kamu tercihlerinin ahlak açısından da müdafaa edilebilir olması adına anayasal çerçeveden faydalanılması gerekmektedir. Bundan dolayı hazır bulunan kurallar neticesinde yapılan kurumsal çözümler yerine,

alternatif kuralların çıkarılmasına dönem verilmektedir (Işık, Sakal ve Meriç, 2010: 4). Kamu tercihi teorisi, oyunun kurallarına karşı sergilenen davranışlar neticesinde meydana gelen politik bozulmalara karşı anayasal iktisat teorisinden faydalanılmasını önermektedir. Kamu tercihi teorisinin aksine, anayasal iktisat yaklaşımı daha dar bir çerçeveden inceleme alanı yaratmıştır (Bucak, 2019: 14).

Kamu tercihi ve anayasal iktisat yaklaşımında yazılı ve yazılı olmayan kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar sayesinde kurumların kendiliğinden meydana gelmesi oldukça önem arz etmektedir. Eğer toplumlarda kurumlar ve kurallar temel yapı taşı olarak görülmezse herhangi bir düzen söz konusu olamayacaktır. İstenilen bir sosyal düzenin içinde adalet, barış, refah ve özgürlüklerle yaşamak hedefleniyorsa, iyi bir sosyal düzenin temel kurumları ve kuralları üzerinde ortak bir noktada anlaşma sağlanmak gerekmektedir (Yay, 2018: 66).

Yeni kurumsal iktisat yaklaşımına göre de kurumların ekonomideki önemi oldukça vurgulanmıştır. Kamu tercihi ve anayasal iktisat yaklaşımında da kurumların önemi göz ardı edilmemiştir. Bu bağlamda devletin sınırlarının çizilmesi gerektiği konusunda istekler ortaya çıkmıştır. Çünkü iyi bir sosyal düzenin olması için bulunan kurallar ve kurumların bireyin tercihlerine göre birey tarafından oluşturulması gerekmektedir (Hill, 1999: 2).

2.2.2.2.3. Yeni Sosyal Ekonomi

Yeni sosyal ekonomi, Gary Becker tarafından incelenen ev ekonomisi kapsamında, hanedeki bireyler ile birlikte ortaklaşa alınan kararları araştıran bir yaklaşım olarak bilinmektedir (Doğan ve Kurt, 2016: 119). Yeni sosyal ekonominin oluşmasında temel olarak, bireyin karar verme sürecinde diğer bireylerin tercihlerinden etkilenmesi yer almaktadır. Böylece hane halkının tercihleri değişmeyecektir. Bu nedenle ekonomik analizlerde de hane halkının tercihleri dikkate alınmalıdır. 1992 yılında Gary Beckere'e, sosyal alandaki karmaşık durumların iktisat biliminde yer almasına önemli katkılar sağladığından dolayı Nobel Ekonomi Ödülü takdim edilmiştir (Yay, 2018: 66).

Becker, bireyler arasındaki ilişkileri kapsayan çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalarında hane halkını detayıyla incelemiştir. Analizlerinin temelinde ailenin kararları bulunmaktadır. Becker bu konu ile alakalı olarak 1981 yılında "Aile Üzerine Bir İnceleme (A Treatise on The Family)" isimli kitabını yayınlamıştır (Bilen ve

Yumuşak, 2008: 8). Becker incelemelerinde aileyi küçük bir fabrika olarak nitelendirmektedir. Bu fabrika modelinde bireylerin eş seçme, evlenme, boşanma veya çocuk dünyaya getirme konularında karar verme kısımlarını ele almıştır. Ayrıca bireylerin tasarruflarını emeklilikte çocuklarına bırakma veya harcama arasında karşılıklı davranışlarını araştırmıştır. Bu kararlarda ise, bireylerin kendi faydalarını maksimize etme çabasının ön plana çıktığını görmüştür (Yay, 2018: 66).

Bakıldığında toplumun en önemli zenginliği elinde bulunan zamandır. Eğer zaman doğru kullanılmazsa toplumların büyüme ve kalkınma sorunlarını çözmesi zorlaşacaktır. Bu zamanın ise en iyi şekilde değerlendirilmesi hane halkının iş gücü temini, yatırım ve tüketim konularını en düzgün şekilde gidermelerinden geçmektedir. Hane halkları toplumu en güzel şekilde yansıtan sosyal, kültürel ve ekonomik kurumsal oluşumlardır. Bundan dolayı yeni sosyal ekonomi hane halkının kararlarını daha detaylı şekilde analiz etmelidir (Doğan, 2015: 107).

2.2.2.2.4. İşlem Maliyetleri İktisadı

İşlem maliyetleri iktisadı son zamanlarda iktisat literatüründe en sık kullanım alanı bulan konulardandır. İşlem maliyetleri iktisadı, mülkiyet transferi, korunması ve elde edilmesi ile ilgili maliyetleri kapsayan disiplin olarak ifade edilmektedir. Ekonomik faaliyetler içinde üç farklı şekilde görülmektedir. Bunlar sırasıyla, arama ve bilgi maliyetleri, pazarlık maliyetleri ve gözetme ve uygulama maliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Arama ve pazarlık maliyetleri piyasadaki malların fiyatı ile ilişkilidir. Gözetme ve uygulama maliyetleri ile de işlem maliyetleri ve devlet ilişkisi ifade edilmektedir. Kısaca işlem maliyetleri, değiş-tokuş maliyetleri olarak tanımlanabilmektedir (Yay, 2018: 67).

İktisat yayınına bakıldığında “işlem” kavramı aslında ilk kez Commons tarafından kullanılmıştır. Commons 1931 yılında “Kurumsal İktisat (Institutional Economics)” isimli çalışmasında, işlemin kurumsal iktisatta en küçük birim olarak alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun ise ürünlerin değişimi ile değil, mülkiyet hakları ve özgürlüğün devredilmesi ve kazanılması ile olacağını düşünmüştür. Bu işlemlerin ise daha önce belirtildiği üzere pazarlık işlemleri, yönetsel işlemler ve tayinleme işlemleri olarak incelemiştir (Commons, 1931: 652).

İşlem maliyetleri kavramı iktisat yayınında, 1937 yılında Coase'nin “The Nature of the Firm (Firmanın Doğası)” isimli çalışmasına uzanmaktadır. Coase bu

çalışmasında, etkin bir ekonomide fiyat mekanizması çalışırken “firmaya neden ihtiyaç vardı” sorusunu sormaktadır. Ayrıca firmanın ortaya çıkma nedenlerini tanımlamaya çalışmaktadır (Coase, 1937: 388). Coase firmanın varoluşunu ve sınırlarını, üretimin direkt piyasa veya firmalar aracılığı ile yapılmasında meydana gelen işlem maliyetleri arasındaki farka dayanarak belirtmiştir. Bireyler, piyasa işlemlerinde işlem maliyetleri çıktıktan sonra oluşan kazançları, firmayı kullanma halindeki organizasyon maliyetleri çıktıktan sonraki kazançlarından daha fazlaysa piyasayı tercih ederler. Aksi takdirde firma meydana gelecektir. Firmanın genişlemesi de organizasyon maliyetleri az olan firmanın gerçekleştirdiği organizasyon maliyetlerini geçtiği duruma kadar sürecektir. Bu anlayış biçimi daha sonra Oliver Williamson ve diğer kurumsal iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir (Benkler, 2002: 372).

Coase’ye göre işlem maliyetlerinin azaltılmaya çalışılması beraberinde firma ölçeğinde gruplaşmaların meydana gelmesine neden olmaktadır. İşlem maliyetleri ise, denetim ve yaptırım, araştırma ve bilgi, pazarlık ve karar masrafları gibi piyasanın tüm işleyişiyle alakalı olan faaliyetlerden doğan maliyetlerdir. Yatırım kararlarında da etkin olan işlem maliyeti analizinin bir ekonominin gelişmesinde ne kadar büyük öneme sahip olduğu vurgulanmıştır (Voight ve Engerer, 2001: 131).

İşlem maliyetleri iktisadının en önemli temsilcileri Coase, Williamson ve North olarak karşımıza çıkmaktadır. 1991 yılında Coase’ye, 1993 yılında North ve Fogel’e, 2009 yılında ise Williamson ve Ostroma’a Nobel Ekonomi Ödülü verilmiştir. Williamson işlem maliyetleri kavramını, sözleşmelerdeki pazarlık süreci ve uygulama kısmındaki önemli bilginin elde edilebilmesi için yapılan çaba, maliyet ve zaman gibi olgulara dolaylı maliyet yaratan unsurları da ekleyerek açıklamıştır. İşlem maliyetlerinin belirleyicilerini ise fırsatçılık, belirsizlik ve sınırlı rasyonalite olarak belirtmiştir (Williamson, 1985: 18-19).

İşlem maliyeti iktisadi yaklaşımının diğer önemli isimlerinden olan North ise işlem maliyetini, değiş-tokuş edilen unsurun özelliklerini ölçmenin maliyeti ile hakları korumanın ve sözleşmeleri yürürlüğe dâhil etmenin ve denetlemenin maliyedir olarak ifade etmiştir (North, 2010: 39). Arrow ise işlem maliyetlerini, iktisadi sistemin işleyiş maliyeti olarak tanımlamıştır (Arrow, 1969: 48). Bir başka tanıma göre de işlem maliyetleri, mübadele edilen unsurun özelliklerini belirlemenin bedeline ek olarak hakları korumanın, anlaşmaları yürürlüğe koymanın ve yürütülmesini

sağlamının kıymetidir (Gökalp ve Baldemir, 2006: 215).

2.2.2.2.5. Mülkiyet Hakları Teorisi

Mülkiyet hakları iktisadi iktisat literatüründe çok eskiden yer alan bir kavram olarak bulunmaktadır. Ancak yerleşik iktisat mülkiyet haklarını yalnızca veri olarak ele alıp iktisadi analizlerde göz ardı etmiştir. Commons'ın da ilgi alanına giren bu yaklaşım yeni kurumsal iktisat ekolü ile farklı bir görüş açısı ve teorik altyapı ile iktisadi analizlere eklenmiştir (Yay, 2018: 71).

Mülkiyet hakları iktisadının yeni kurumsal iktisat kapsamında gelişmesi ve ön plana çıkmasında, Demsetz'in 1967 yılında yayınladığı "Mülkiyet Hakları Teorisine Doğru (Toward a Theory of Property Rights)" isimli çalışması, Alchian'ın 1977 yılında yayınladığı "Mülkiyet Haklarının Ekonomisi (Some Economics of Property Rights)" adlı çalışması ve hem Demsetz'in hem de Alchian'ın 1973 yılında birlikte yazdıkları "Mülkiyet Hakları Paradigması (The Property Right Paradigm)" isimli çalışmalar oldukça büyük öneme sahiptir (Dura, 2006: 226).

Mülkiyet hakları iktisadi ve işlem maliyeti kavramı Neo-klasik iktisadın firma teorisine karşı bir tutum olarak ortaya çıkmıştır. Bu karşı duruşun yeni kurumsal iktisadın verimliliğini yükseltebilmek ve firmayı daha net bir duruma getirebilmek adına kullanılmıştır (Kim ve Mahoney, 2005: 225). Yeni kurumsal iktisat düşünürleri mülkiyet haklarının en iyi şekilde organize edilip korunduğu toplumlarda, ekonomik verimliliği sağlamaya doğru bir süreç başlayacağını vurgulamaktadırlar. Mülkiyet hakları dikkatli bir şekilde korunduğu takdirde firmanın kurumsal kimliği ortaya çıkabilecektir (Libecap, 1999: 4).

2.2.2.2.6. Bilgi Ekonomisi

İktisat literatüründe bilgi ekonomisi, mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri ile iç içe geçmiş haldedir. Bilgi ekonomisi akımının öncüleri ise Akerlof, Stiglitz ve Stigler'dir. Bu öncüler 1960'lı yıllarda yaptıkları çalışmaları ile bilgi ekonomisinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Doğan ve Kurt, 2016: 122). Bilgi ekonomisi bu bağlamda mülkiyet hakları ile güçlendirilip işlem maliyetlerini en aza indirmeyi amaçlamaktadır (Stiglitz, 1999: 3). Mülkiyet haklarının meydana gelmesinde ekonomide oluşan asimetric bilginin piyasa dengesini bozduğunu ve bilginin oluşumunda maliyetli olduğu gösterilmektedir. Stigler'e göre bilginin sağlanması hususunda mülkiyet haklarının garanti altında olmasını kurumsal yapının

varlığı ile ilişkilendirilmektedir (Stigler, 1967: 288). Akerlof ise bilgi asimetresini “limon teorisi” görüşü ile desteklemektedir. Akerlof bilgi asimetresinin, piyasada meydana gelen alıcı ve satıcı arasındaki bilgi farklılıklarından kaynaklanan yanlış seçimler olduğunu ileri sürmüştür (Akerlof, 1970: 488). Sonuç olarak bilgi ekonomisi, piyasada meydana gelen asimetrik bilgi sistemi piyasada yanlış tercihler alınabileceğini vurgulamaktadır. Önerdiği çözüm yolları ile birlikte mülkiyet haklarının kurumsal yapı ile birlikte garanti altına alınarak piyasa etkinliğini sağladığı düşünülmektedir (Bucak, 2019: 16).

2.2.2.2.7. Toplu Davranış Teorisi

Toplu davranış teorisi, bireylerin toplu olarak nasıl davrandıklarını araştıran bir alandır. Bu teori, Olson’un çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Bireyler başka amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek ortak bir noktada buluşmak durumunda kalabilirler. Bu nokta toplu davranış teorisi, toplu tüketilen mallar ve kamu mallarının kullanımında meydana gelen dışsallıkları araştırmaktadır. Ayrıca bu dışsallıklara karşı bireylerin ne şekilde davrandığını da incelemektedir (Kristen ve Kherallah, 2001: 10). Toplu davranış teorisi bireyin katıldığı bir toplumda herkesin faydası adına bir faaliyetin olup olmadığını araştıran ve bu durumu nelerin etkilediğini ilgilenen bir yaklaşım türüdür (Yıldırım, 2009: 58).

1965 yılında Olson, “Kolektif Faaliyetin Mantığı (Logic of Collective Action)” adlı çalışmasında toplu eylem teorisinin nasıl başarıya erişeceğini kaleme almıştır. Bu çalışmasına göre teorinin başarıya ulaşması grubun homojen olmasına, grubun büyük olmasına ve grubun amacına göre şekillenmektedir. Bireyler büyük gruplarda çıkarlarının aynı ortak nokta da birleşemeyeceğini düşünerek sorun olacağını düşünebilmektedir. Bu bağlamda bireylerin çıkarlarının örtüşmediği durumlarda grup çıkarlarına göre davranmamalarına neden olacağını düşünmüştür. Bundan dolayı büyük gruplarda çıkarların uyumlaştırılmasının, kamusal mallarda, ekonomide, siyasette ve çıkar gruplarında karşı karşıya gelinen bir problemin çözülmesini sağlayacağını ifade etmiştir (Olson, 1965: 2).

Diğer bir iktisatçılardan olan Hardin ise, toplu davranış teorisine “Ortak Malların Trajedisi (Tragedy of the Commons)” isimli çalışması ile değinmiştir. Hardin, kamu mallarının kullanımında toplu davranışların nasıl bir tutum sergilediğini incelemiştir. Kamu mallarının kullanımında başka çıkar gruplarının kullanımı söz

konusu olduğu için, kamu mallarının kullanımında kurumsal düzenlemelerin getirilmesi gerektiğini savunmuştur (Hardin, 1968: 1244).

Olson 1984 yılında yayınladığı bir başka eseri olan “Milletlerin Yükselişi ve Düşüşü (The Rise and Decline of Nations)” adlı çalışmasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında mağlup olan ve çok büyük yıkıma uğrayan Almanya ve Japonya’nın İngiltere’den daha fazla ve daha hızlı ekonomik büyüme ve kalkınma düzeyine sahip olmasının altında yatan nedeni “kurumsal skleroz” seviyesinin yüksek olması olarak görmüştür (Aktan vd, 2007: 221).

2.2.2.2.8. Hukuk ve İktisat

Hukuk ve iktisat yaklaşımı, hukuki kurum ve kavramların iktisadi araçlardan yararlanarak açıklanması olarak ifade edilmektedir. Hukuk ve iktisat yaklaşımı bağlamında, hukuki olarak alınan bir kararın daha sonra meydana getireceği ekonomik sonuçlar göz önüne alınmalıdır. Alınmadığı takdirde ise hukuka uygun, ancak ekonomik açıdan etkin olmayan bir sonuç ile karşılaşılacaktır (Aktan ve Vural, 2007: 57).

Hukuk ve iktisat yaklaşımının en önemli temsilcileri Calabresi ve Posner olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım Smith ve Marx’ın çalışmalarına kadar uzansa bile, Calabresi’nin 1961 yılında “Risk Dağılımı ve Tazminat Davası üzerine bazı Düşünceler (Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts)” isimli makalesini yayınladıktan sonra bir bilim dalı olarak kabul görülmüştür (Calabresi, 1961: 499-553). Posner ise 1973 yılında yayınladığı “Hukukun Ekonomik Analizi (Economic Analysis of Law)” adlı çalışmasıyla hukuk ve iktisat yaklaşımına önemli getiriler sağlamıştır. Posner hukuk ve iktisat yaklaşımında ekonomi teorisinden faydalanarak, yasal yönetmeliklerin, kararların ve düzenlemelerin araştırılabileceğini savunmuştur. Hukuk sisteminde bulunan aktörler getirisini en yüksek seviyeye getirmeye çalışan rasyonel bireyler olarak ele alınmalı ve bu doğrultu da uygun karar alınmalıdır (Posner, 2003: 3).

2.2.2.2.9. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye son dönemlerde sık sık üzerinde durulan ve farklı birçok araştırma sahalarında kullanılan bir olgudur. Sosyal sermayenin konu olarak kapsadığı başlıca alanlar aile, işgücü piyasası, yaratıcılık, ekonomik kalkınma, göç, demokrasi, girişimcilik, sağlık, sosyal dışlanma ve sosyal hareketler olarak bilinmektedir. Sosyal

sermayenin anlaşılmasında zorluk çekilmesinin temel nedeni, sosyal yapı olarak düşünülen birçok alandan değerlendirilebildiği ve makro, birey ve topluluk gibi farklı seviyelerde ele alınması olarak düşünülmektedir (Seçer, 2009: 104). Bu anlam karmaşıklığına rağmen, sosyal sermaye toplumların siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkilerini etkileyip yön veren özelliğinden dolayı büyük bir öneme sahiptir. Sosyal sermaye bir toplumda var olan siyasi, ekonomik ve sosyal kapasitesi ve şartlarını anlatan, girişimci ilişkisinden çalışma ilişkisine, gelenek ve kültürden özgürlükler ve siyasi seçimlere kadar topluma ait olan ilişkileri anlatan bir kavram olarak ifade edilmektedir. Sosyal sermaye fiziki ve beşeri sermayeyi kapsayan ve bu iki sermaye arasındaki etkileşimi meydana getiren çerçeve, üst yapı veya kurum olarak düşünülmektedir (Bexley, 2007: 19).

Sosyal sermaye kavramı Pierre Bourdieu, James Coleman ve Robert Putnam'ın çalışmaları neticesinde ön plana çıkarak gelişme göstermiştir. Bourdieu, bir toplumun neden dönüştürülemediğini ve egemen sınıfların nasıl egemen kalabildiklerini araştırmıştır. Bu durumun yalnızca ekonomik şartları ele alarak açıklanamayacağını belirtmiştir. Bundan dolayı açıklamayı yapabilmek adına toplumun kültürel sermayesine ve bu sermayenin hiyerarşik düzeni ele alınmalıdır. Bourdieu, sosyal sermayeyi açıklarken sosyal ilişkilerden meydana gelen ve birçok avantaj sağlayan fırsatları vurgulamıştır (Bourdieu, 1986: 249).

Sosyal sermaye yaklaşımında diğer önemli öncülerden olan Coleman'a göre sosyal sermaye, bir kültürün karşılıklı bağlılığı sonucunda tamamıyla toplumun içinde oluşan topluma ait bir kavramdır. Coleman'a göre sosyal sermaye, beşeri ve fiziki sermayenin üstünde, bütün topluma ait ve olup toplumun belirli bir kısmına fayda veren bir unsur değil, toplumda bulunan herkese fayda verecek niteliktedir. Sosyal sermaye bütün toplum için iyi olanı meydana getirir (Coleman, 1988: 98).

Sosyal sermaye yaklaşımının bir başka öncüsü olan Putnam'a göre ise sosyal sermaye üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; ahlaki yükümlülükler, kurallar ve sosyal değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Putnam'ın düşüncelerinin temel yapısını, düzgün olarak işleyen ekonomik sistem, en iyi seviyede toplumla bütünleşmiş politik sistem, karşılıklı güven ve bilgi ağları oluşturmaktadır. Putnam'ın sosyal sermaye kavramında temel olarak güven unsuruna dikkat çekmiştir (Putnam, 1993: 123).

Bir ülkede sosyal sermayenin varlığından söz edilebilmesi için toplumun her

kesimi birbirine bağılı olup güven duyması, ekonomik ve siyasi süreçler düzgün bir şekilde organize olması, hukuki yaptırımlar ve sistemlerin hızlı olup adil yaptırımlar uygulaması gerekmektedir. İşsizlik, büyüme, yoksulluk ve kalkına gibi sorunların çözümünde sosyal yapının varlığı çok önemlidir (Siisiainen, 2000: 5). Sosyal sermaye toplumsal düzenin içinde yer alan eşitsizlikler ve fırsatlardan doğan avantajlı ve dezavantajlı grupların üstünde etili olmaktadır. Bu bağlamda bireylerin birbirleri ile kurdukları sosyal ilişkiler bağlantısı ile oluşan sınıfsal bir ayrımcılık olarak da karşımıza çıkmaktadır (Bucak, 2019: 18).

2.2.3. Eski ve Yeni Kurumsal İktisadın Ayrımı

Eski ve yeni kurumsal iktisadın en temel ayırım noktaları, Neo-klasik iktisada bakış açıları olmuştur. Eski kurumsal iktisatçılardan olan Karl Marx, Thorstein Veblen, Wesley Mitchell, Clarence Ayres, Joseph Alois Schumpeter, Jhon Maurice Clark ve Jhon Kenneth Galbraith'in yaptıkları çalışmalarda Neo-klasik iktisada önemli eleştirilerde bulunmuşlardır. Neo-klasik iktisadın tümdengelim ve soyutlayıcı bakış açısına karşı çıkmışlardır. Eski kurumsal iktisat yaklaşımı, bireyin ait olduğu çevre içinde değerlendirilmesini belirterek bütünlükçü bir bakış açısı kullanmışlardır. Bundan dolayı Neo-klasik iktisadın insan davranışlarını içinde bulunduğu zamanın şartlarından ve mekândan soyutlayan görüşü kabul etmemiştir. Eski kurumsal iktisatçılara göre Neo-klasik iktisadın getirdiği çözüm önerileri gerçeklikten uzak olduğu için yok sayılmıştır (Demir, 1996: 203). Yeni kurumsal iktisat ise, Neo-klasik iktisadın görüşleri tamamen reddetmek yerine bazı kısımlarını düzeltme çabası içine girmiştir (Keizer, 2007: 5).

Eski ve yeni kurumsal iktisat ekollerinde diğer önemli ayırım ise kurum ve bireye bakış açılarıdır. Hem eski hem de yeni kurumsal iktisat ekolleri kendi içlerinde kurum kavramını başka şekilde tanımlamış olsalar da genel olarak bu konuya bakış açıları bu kavramlara yansımıştır. Fakat kurumların çalışmalarda kullanım şekli farklılık göstermektedir. Eski kurumsal iktisat ekolünde kurumların sınırlarının çizilmesinin güç olduğu noktasına dayanarak analize dâhil edilirken, yeni kurumsal iktisat ekolünde kurumlar geleneksel bir bakış açısı ile analizlere veri olarak dâhil edilmiştir. Bu bağlamda bireyin tanımlanması kurumsal iktisatta farklılık göstermiştir. Eski kurumsal iktisatta birey, kurumsal çevrenin etkisi altında kalan varlıklar olarak nitelendirilirken yeni kurumsal iktisatta birey, tarihsel, iktisadi ve hukuki kurumları açıklamaktadır (Rutherford, 2001: 187).

Eski kurumsal iktisat yaklaşımı sosyal bilimlere olan yakınlığı nedeni ile insanlığı kültürün bir parçası olarak kabul etmektedir. Yeni kurumsal iktisat ise insanlığı rasyonel seçimci olarak kabul etmektedir. 20. yüzyılın başlarında toplumsal değişim sürecinde kültürün belirleyici olarak görülmesi ve antropoloji biliminin yaygın olması, eski kurumsal iktisat yaklaşımındaki önemini nedenini açıklar nitelikte olmuştur (Mayhew, 1989: 319-322).

Yeni kurumsal iktisat yaklaşımının tercih ettikleri yöntemlerin seçimindeki esneklikleri iki okul arasındaki farklılaşmayı gündeme getirmiştir (Parada, 2002: 44). Yeni kurumsal iktisat okulun ekonomik sorunlara getirdikleri çözüm genellikle mikro bakış açısını içermektedir. Ancak gerekli olması halinde makro bakış açısını da benimsemişlerdir (Akin, 2012: 16).

Eski kurumsal iktisadın belirli bir biçimselliğe sahip olmaması, simge dili ve soyut matematik kullanması, teorisi veri ve anlatılardan oluşması, kurumsal bir çerçeveye sahip olmaması gibi eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Bu durum ise yeni kurumsal iktisadın uzun süre varlığını sürdürmesini açıklar nitelikte olmuştur. Ancak bu, eski kurumsal iktisadın sözel akıl yürütme yeteneğini görmezden gelmemize neden olmamalıdır (Özalp, 2018: 53).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL YAPININ ÖLÇÜLMESİ KURUMSAL YAPI VE EKONOMİK PERFORMANS

Çalışmanın bu bölümünde kurumsal yapının ekonomik büyümeyi nasıl ve hangi yollarla etkilediği incelenecektir. Bu doğrultuda ilk olarak kurumsal yapının ölçülmesine dair geliştirilmiş olan endeksler açıklanıp detaylı bilgilendirmelere yer verilecektir. Daha sonra kurumsal yapı ve iktisadi büyüme ilişkisine de değinilecektir.

3.1. KURUMSAL YAPININ ÖLÇÜLMESİ

Kurumların ekonomik performans üzerindeki etkisi onay gördüğünde kurumsal faktörlerin neleri içerdiği ve ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği sorusu akıllara gelmiştir. Kurumsal yapının tanımlanmasının güç olması ve bu konudaki verilerin elde edilmesinin zorluğu kurumların ekonomi üzerindeki etkisinin ekonometrik olarak analiz edilmesini güçleştirmiştir. Kurumsal yapı ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi analiz eden birçok araştırmacı kurumsal yapıyı tanımlamak adına farklı göstergelerden yararlanmışlardır. Buna ek olarak iktisat yayınında kurumları ölçmek için genellikle çeşitli değişkenler kümesine odaklanıldığı dikkat çekmiştir. Bu değişkenler genellikle birden fazla bileşeni kapsayan tek bir endeks olarak karşımıza çıkmaktadır (Hayaloğlu, 2012: 81).

Kurumsal kalitenin ölçülmesindeki zorluk, kurumların iktisadi analizlere dâhil edilmesinin istenilmemesine neden olarak gösterilebilmektedir. Günümüzde kurumsal kalite hakkında fikir verebilecek farklı veriler bulunmaktadır. Bunlar arasında en önde gelen endeksler olarak; Heritage Foundation ekonomik özgürlükler endeksi, Freedom House endeksi, Yolsuzluk Algılama Endeks (CPI: Corruption Perception Index), Uluslararası Ülke Riski Rehberi (ICRG: International Country Risk Guide) ekdeksi, Dünya Yönetişim Göstergeleri (WGI: The Worldwide Governance Indicators) endeksi ve Polity endeksi gösterilebilmektedir. Bunlara ek olarak daha küçük veri setleri de bulunmaktadır. Mesela Polity IV'in rejim karakteristikleri verileri, Economist Intelligence Unit'in demokrasi endeksi ve Business Environment Risk Intelligence'in yatırım riskleri göstergeleri ve benzeri gösterilebilmektedir. Ancak bu veri setleri genellikle anketlere dayalı olduğu için öznellik, içsellik ve yanlılık gibi sorunları içerebilmektedir (Uğur, 2011: 39).

Öznellik sorunu hale etkisiyle, içsellik sorunu da çift yönlü nedensellikte tarif

edilebilmektedir. Hale etkisi, anketi yanıtlayanların anketin gerçekleştirildiği yıldaki ekonomik durumun etkisinde altında kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda ekonomik performans ve kurumsal kalite arasındaki istatistiki bir ilişki saptanır, ancak bu saptama da yanıltıcı olabilmektedir. İşsellik sorunu da başka sebeple buna benzer bir sonucu doğurabilmektedir. Refah ülkelerin kurumsal kaliteyi yükseltmek adına yatırım yapma kapasitesi yoksul ülkelere göre daha fazladır. Bu durum yine kurumsal kalite ve ekonomik performans arasında istatistiki bir ilişki yaratmaktadır. Ancak bu ilişki tavuk ve yumurta ikilemi gibidir. Kurumsal kalitenin mi ekonomik performansı belirlediği, ya da ekonomik performansın mı kurumsal kaliteyi belirlediği sorusunu ön plana çıkarmaktadır. Yanlılık sorunu ise, kurumsal kalite ölçekleri genel anlamda bu tür bilgiye ihtiyaç duyan yatırımcıların ihtiyaçlarına mı cevaplamakta veya anketler bu tür aktörler tarafından cevaplanmaktadır. Yine de tüm bu sorunların, kurumsal kalite verilerinin kullanılabilirliğini ortadan kaldırmamalıdır (Uğur, 2011: 39-40).

3.1.1. EFW Endeksi

Ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi sanıldığı kadar basit olmamaktadır. Özgürlük nicelikten daha çok nitelik olarak ifade edilmektedir. Bundan dolayı ölçümü her anlamda subjektif ve belirsizlik taşımaktadır. Bu bağlamda ülkelerin, miktarların sayısal ölçümünden ziyade ekonomik özgürlük puanlarına göre sıralanması daha gerçekçi sonuçlar içerebilmektedir. Ekonomik açıdan özgürlükler, “kardinal” ölçümlerden ziyade “ordinal” ölçümlere dayanmaktadır (Hanke ve Walter, 1997: 4).

Economic Freedom Index of The World, Fraser Institute tarafından yıllık olarak raporlar şeklinde hazırlanmaktadır. Bu endeksin kökenleri Fraser Institute ve Michael A. Walker ile Milton Friedmanın başı çektiği, 1986 ve 1994 yılında kadar uzanmaktadır. Ayrıca bu endeks, ülkelerin politik ve kurumsal bakımlardan ekonomik özgürlüklerinin ne şekilde ölçüleceğine dikkat çekmiş bir dizi konferansa dayanmaktadır (Gwartney, 2006: 5). Bu konferans dizisine Douglass North, Gordon Tullock, Williamson Niskanen ve Gary Becker gibi dünyada önde gelen birçok ekonomist dâhil olmuştur. Bu rapor düzenli olarak yayınlanmaktadır. Ayrıca dünya çapında yedi bine yakın düşünce kuruluşlarınca yayınlanan raporlar arasında en önemli beşinci rapor olarak karşımıza çıkmaktadır. Nobel ödülüne sahip olan Douglass North da bu raporların etkin piyasaların belirlenmesini, işlevselliğini ve kullanılışlılığını sağlayan niteliklere dikkat çekmiştir (Dura, 2018: 117).

Dünya ekonomik özgürlükler endeksi, belirli metodolojik amaçlar üzerine kurulmuştur. Metodolojik açıda endeksin olabildiğince geniş bir zaman serisi üzerinde çok sayıda ülkeyi kapsayacak şekilde oluşturulması şarttır. Bu bağlamda ekonomik özgürlük kapsamında birçok farklı ama kendine ait ülkesel veya dönemsel özellikler endekse eklenmemektedir. Endeks oranlarının oluşturulmasında ise kullanılan bütün verileri Dünya Bankası, Dünya Ekonomik Forumu ve IMF gibi uluslararası kaynaklardan faydalanılmaktadır. Direkt olarak bir ülkeye ait olan tek bir kaynaktan veri toplanması ise çok az başvurulan bir yöntem olarak belirtilmektedir. Son olarak veri kaynaklarının oldukça şeffaf olarak oluşturulması temel hedeflerdendir (Taşar, 2007: 152).

Endeks, ekonomik özgürlüğün derecesini ölçmede beş ana başlıktan yararlanmaktadır. Bunlar, devletin büyüklüğü, yasal yapı ve mülkiyet haklarının korunması, güçlü paraya geçiş, dış ticaret özgürlüğü ve kredi, emek ve iş çevrimleri düzenlemeleridir. Saydığımız bu beş ana bileşenin kendine ait alt bileşenleri de bulunmaktadır. En düşük puan olarak 0, ekonomik özgürlüklerin en az değerini gösterirken, 10 puan ise en yüksek ekonomik özgürlük seviyesini tanımlamaktadır (Dura, 2018: 117-118). EFW Endeksini oluşturan bu beş ana bileşen ve alt bileşenleri aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 1: Fraser Ekonomik Özgürlük Endeksi Bileşenleri

1. Devletin Büyüklüğü: Harcamalar, Vergiler ve Girişimler
<ul style="list-style-type: none"> • Hükümet tüketim harcaması (% toplam tüketim) • Transferler ve sübvansiyonlar (%GDP) • Kamu yatırım ve girişimleri • Marjinal vergi oranları • Gelir vergisi oranı • Gelir ve servet vergisi oranı
2. Yasal Yapı ve Mülkiyet Haklarının Korunması
<ul style="list-style-type: none"> • Yargının bağımsızlığı • Tarafsız mahkemeler • Mülkiyet haklarının korunması • Yasal ve siyasi yapıya askeri müdahale • Yasal sistemin bütünlüğü • Sözleşmelerin yasal yaptırımı • Mülkiyet satışında düzenleyici kısıtlar
3. Güçlü Paraya Geçiş
<ul style="list-style-type: none"> • Parasal büyüme • Enflasyon oranının standart sapması • Enflasyon oranları • Bankalarda döviz hesabı açma özgürlüğü
4. Dış Ticaret Özgürlüğü
<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası ticaret üzerinde uygulanan vergiler <ul style="list-style-type: none"> ✓ Uluslararası ticaretten elde edilen vergi gelirleri (ticaret sektöründeki payı) ✓ Ortalama tarife oranları

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tarife oranlarının standart sapması • Düzenleyici ticaret engelleri <ul style="list-style-type: none"> ✓ Tarife dışı engeller ✓ İthalat ve ihracatın maliyeti   • Ticaret sektörünün beklenen ve mevcut büyüklüğü • Karaborsa döviz kurları • Uluslararası sermaye piyasası kontrolleri <ul style="list-style-type: none"> ✓ Yabancı sahipli/yatırım kısıtlamaları ✓ Sermaye kontrolleri
<p>5. Kredi, Emek ve İş Çevrimi Düzenlemeleri</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kredi piyasası düzenlemeleri <ul style="list-style-type: none"> ✓ Bankaların sahipliği ✓ Yabancı bankalarla rekabet ✓ Özel sektör kredileri ✓ Faiz oranı kontrolleri/ negatif reel faiz oranları   • Emek piyasası düzenlemeleri <ul style="list-style-type: none"> ✓ Asgari ücret ✓ İşe alma ve işten çıkarma düzenlemeleri ✓ Merkezi kolektif pazarlama ✓ İşe alma maliyetleri   • İş çevrimi düzenlemeleri <ul style="list-style-type: none"> ✓ Fiyat kontrolleri ✓ İdari gereksinimler ✓ Bürokrasinin maliyeti ✓ İşe başlama ✓ Ekstra ödemeler ✓ Lisans engelleri ✓ Vergi uyum maliyetleri

Kaynak: The Fraser Institute, Economic Freedom of the World 2008 Annual Report, Fraser Institute Yayınları, 2008, s.5, Kanada.

Bir bileşen kendi içinde farklı alt bileşenleri içeriyorsa, bu alt bileşenlerin ortalaması ana bileşenin ortalamasını vermektedir. Beş ana başlığın bileşenlerinin ortalamaları elde edilerek her bir başlık için derecelendirme yapılmaktadır. Bu beş alanın ortalaması da her ülke için özet/genel derecelendirmeyi oluşturmaktadır (Gwartney vd., 2014: 3). Genel EFW Endeksinin oluşturulmasında bu beş alan kullanılmaktadır ve hangi alanın endeksteği özgül ağırlığının ne ölçüde olduğu veya hangi bileşenin endeksi daha fazla etkilediği konusunda ilgili beş alan birbirinden farklı değerlendirilemeyeceğinden dolayı herhangi bir tespit yapılamamaktadır. Ayrıca Gwartney vd. tarafından başka ekonomistleri de bu sürece ekleyerek yapılan çalışmalar söz konusu alanların ağırlıklandırılmasında bir sonuca ulaşamamıştır. Genel EFW endeksinin alt bileşenlerinin ağırlıklandırılmasına uygun olmadığı neticesine varılmıştır (Gwartney vd, 2014: 7).

3.1.2. Heritage Foundation Ekonomik Özgürlük Endeksi

The Heritage Foundation, 1973 yılında kurulan bir araştırma, eğitim kurumu ve düşünce kuruluşudur. Bu kuruluşun amacı, bireysel özgürlükler, güçlü ulusal savunma, serbest girişimcilik prensipleri ve geleneksel Amerikan değerleri temeline

oturtulmuştur. The Heritage Foundation kuruluşu, Amerika'nın kurucu fikir ve ilkelerinin korunup yenilenmesine itimat etmektedir. Vizyonları ise refahın, özgürlüklerin, sivil toplumun ve fırsatların geliştiği bir Amerika kurmaktır (Miller vd, 2018).

The Heritage Foundation kuruluşu, The Index of Economic Freedom'u amaçlarına ulaşma yolunda bir araç olarak kullandığı önemli araştırma projesi şeklinde görmektedir. Bu çalışma 1994 yılından beri düzenli olarak "The Heritage Foundation" tarafından yayınlanmaktadır. Bu çalışma; kuruluşun ekonomik özgürlükler adına küresel mücadele amacı kapsamında dikkat çekici bir araçtır (Dura, 2018: 109-110).

Heritage Vakfı'nın 2008 yılında hazırladığı Dünya Ekonomik Özgürlük Raporu, 2007 raporunun daha kapsamlı ve bilimsel metodolojisi ile yenilenmiş halidir. Metodolojideki farklılıklar, 2000, 2002, 2004, 2006 ve 2007 yılında endeksi oluşturan faktörlerin bazılarının tutarlılığını güçlendirmek için yapılmıştır. Her defasında zaman serileri ve skorların daha tutarlı olması için en düzgün şekilde düzenlemeler yapılmaktadır. Buradaki amaç endeksi, kullanışlı, güvenilir ve dünyadaki değişimler dâhilinde yeni veri ve bilgi birikimi ile uyumlu bir kaynak haline yükseltmektir (Yenipazarlı, 2009: 38). Heritage Vakfı'nın 2008 Raporu 162 ülkede 10 faktörü kapsamaktadır. Bu faktörler 0 ile 100 değeri arasında değişen puanlarla ölçülmüştür. Puanlama 100 değerine yaklaştıkça devletin ekonomiye müdahalesin azaldığı ifade edilebilmektedir (Heritage, 2008 Raporu). Bu raporda oluşturulan endeks 10 faktör ile nitelendirilmiştir. Heritage Ekonomik Özgürlük endeksi bileşenleri aşağıdaki şekilde açıklanabilmektedir (Yenipazarlı, 2009: 38);

- İş Özgürlüğü: İş kurma, çalışma ve bir iş yerinin hızlı ve kolay açılıp kapabilme yeteneğinin bir göstergesidir. Düzenleyici kurallar bu özgürlüğü sınırlandırmaktadır.
- Ticari Özgürlük: Tarife ve tarife dışında engellerin olmamasının bir ölçütüdür. Bu sınırlamalar ihracat ve ithalatı etkilemektedir.
- Mali Özgürlük: devletin gelir politikasının bir ölçütüdür. Vergiler, gelir vergisi ve vergi gelirlerinin GSYH içindeki payı ile değerlendirilmeye alınmaktadır.
- Devletin Büyüklüğü: bütün kamu harcamalarını transfer ve tüketimlerle birlikte kapsamaktadır. Olması gerekeni, devletin en az harcama yaparak

sadece kamu mallarını sağlamakla sorumlu olmasıdır.

- Parasal Özgürlük: Fiyat istikrarının bir ölçütüdür. Enflasyon ve fiyat kontrolleri ekonomi faaliyetlerine zarar verici etkenler olarak bilinmektedir. Mikro ekonomik müdahale olmadan kazanılan fiyat istikrarı serbest piyasa için mutlak devlet şeklini yansıtmaktadır.
- Yatırım Özgürlüğü: Sermayenin serbest dolaşımının bir ölçütüdür.
- Finansal Özgürlük: Bankaların devletten bağımsızlığının ve güvenliğinin bir ölçütüdür. Devlete ait diğer finansal kurum ve bankalar verimsizliği gösterirken, siyasi kayırmacılığın serbest bir sermaye piyasasında yeri bulunmamaktadır.
- Mülkiyet Hakları: Bireylerin özel mülkiyet biriktirme kabiliyetinin bir göstergesidir. Devlet tarafından yasalar ile güvence altına alınması gerekmektedir.
- Yolsuzluktan Özgürlük: İş dünyasından elde edilen yolsuzluk verileri ile devletin yasal, idari ve yargısal yolsuzluk verileri ile oluşturulmuştur.
- Emek Özgürlüğü: devlet sınırlandırması olmadan işçi ve işverenlerin faaliyet gösterebilme kabiliyetinin bir ölçütüdür.

Açıklamaları yapılan endeks bileşenleri, aşağıda verilen göstergeler dâhilinde ölçülmeye çalışılmıştır (Yenipazarlı, 2009: 39);

- İş Özgürlüğü
- ✓ İşe Başlayan Firma Sayısı
- ✓ İşe Başlama Süresi(gün)
- ✓ İşe Başlama Maliyeti
- ✓ İşe Başlayan Firmanın Sermayesi(% kişi başına gelir)
- ✓ Lisans Sahibi Firma Sayısı
- ✓ Lisans Alma Süresi(gün)
- ✓ Lisans Alma Maliyeti
- ✓ İş Kapatma Süresi(yıl)

- ✓ İş Kapatma Maliyeti (% emlak)
- Ticari Özgürlük
- ✓ Ortalama Tarife Oranları
- ✓ Tarife Dışı Engeller
- Mali Özgürlük
- ✓ Gelir Vergisi
- ✓ Şirketler Vergisi
- ✓ Vergi Gelirleri
- Devletin Büyüklüğü
- ✓ Kamu Harcamaları
- ✓ Tüketim
- ✓ Transfer Harcamaları
- Parasal Özgürlük
- ✓ Ağırlık Ortalama Enflasyon Oranı (Son 3 yıl)
- ✓ Fiyat Kontrolleri
- Yatırım Özgürlüğü
- ✓ Doğrudan Yabancı Sermaye Akımları
- Finansal Özgürlük
- ✓ Finansal Hizmetlerde Kamu Düzenlemeleri
- ✓ Banka ve Diğer Finans Kuruluşlarına Devlet Müdahalesi
- ✓ Yerli ve Yabancı Yatırımcıya Finans Şirketi Açma ve Çalıştırma Güçlüğü
- ✓ Kredi Dağılımlarında Hükümet Etkisi
- Mülkiyet Hakları
- ✓ Bireysel Mülkiyet Haklarının Devlet Tarafından Korunması ve Güvence Altına Alınması
- Yolsuzluktan Özgürlük

- ✓ Uluslararası Yolsuzluk Endeksi (CPI) verileri
- Emek Özgürlüğü
- ✓ Asgari Ücret
- ✓ Çalışma Saatleri
- ✓ İşçi Çıkarma Engelleri
- ✓ İşçi Çıkarmanın Maliyeti

Heritage Vakfı'nın hazırladığı ekonomik özgürlük endeksi bileşenleri on başlıkta toplanmış ve Fraser ekonomik özgürlük endekesine göre farklılık taşımaktadır. Heritage Foundation Endeksi oluşturulurken belirli ağırlıklandırma yöntemleri kullanılmamıştır. Buna ek olarak subjektif skorlar elde edilmiştir (Yenipazarlı, 2009: 40-42). Endeks temel aldığı on alt başlıkta her bir alan için 0 değeri ile 100 değeri arasında derecelendirme yapmaktadır. Ekonomik Özgürlük Endeksinde her bir bileşen eşit olarak ağırlıklandırılmaktadır. Derecelendirmeye göre özgürlükler açısından en kötü değer 0 iken, özgürlükler açısından en iyi değer 100 ile temsil edilmektedir. Bu derecelendirmeler her ülke için hesaplanmakta ve Ekonomik Özgürlük Endeksinin temelini oluşturmaktadır. Çıkan sonuç doğrultusunda ülkeler beş ayrı gruba sınıflandırılmaktadır. 80 ve 100 arası derecelendirilmiş ülkeler “Özgür”, 70 ve 79.9 arası derecelendirilmiş ülkeler “Orta Seviyede Özgür”, 50 ve 59.9 arası derecelendirilmiş ülkeler “Genellikle Özgür Değil”, 0 ve 49.9 arası derecelendirilmiş ülkeler ise “Baskı Altında” gruplarına karşılık gelmektedir (Kim, 2011: 35-36).

3.1.3. Freedom House Endeksi

Freedom House Endeksi, 1941 yılında New York'ta sivil toplum kuruluşu olarak kurulan “Freedom House”tan ismini almıştır. Freedom House, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Franklin D. Roosevelt'in kapalı desteği ile teşvik almıştır. Freedom House, daha önceden oluşmuş iki grubun tek bir çatı altında bütünleşmesinin sonucudur. Amerika Birleşik Devletleri'nde İkinci Dünya Savaşı esnasında tarafsız kalınması yönünde düşünce aşılması yapan cephenin artışı devam ederken İkinci Dünya Savaşı'na Amerika toplumunun desteğini artırmak amacını taşımıştır. Farklı sosyal ve mesleki grupları içeren Freedom House'un öncelikli amacı Nazi akımına karşı mücadele etmek olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru şimdiki ismi ile “Kominizm” olarak anılan rejime karşı mücadele sistemi kurgulamıştır. Freedom

House, kurulduğu günden beri temel yapı taşı olarak özgürlük kavramını benimseyip ırkçılığa karşı mücadele eden kurumların başında gelmektedir. Ayrıca içerisinde birçok özgürlükçü barındırmıştır. Freedom House, 1970’li yıllarda gelişmekte olan ülkelere eğilim gösterip kriz bölgelerinde yönetime silah zoru ile el koyan kuruluşlara, militarist yönetimlere ve Marksist rejimlere karşı bir takım araştırma, analiz ve savunma içeren programlarla temel özgürlükler alanını genişletmeyi hedeflemiştir (Erdoğan, 2016: 39-40).

1978 yılında ilk kez Dünyada Özgürlük ismi ile kitap halinde yayınlanmıştır. Bu kuruluşun temelini ise Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi oluşturmaktadır. Genel amacı ise dünya çapında medeni ve siyasi hakların durumunu değerlendirmeye almaktır. Medeni haklar toplumsal barış, basın, bireysel özgürlükler ve inan özgürlükleri sahaları içermektedir. Siyasi haklar da seçme ve seçilme özgürlüğünü kapsamaktadır. Bu rapora göre yönetim yapısından daha çok direkt olarak bireyin ve toplumun özgürlük hallerine dikkat verilmektedir. 25 gösterge üzerinden yapılan inceleme neticesinde, her ülke 1 ile 7 puan arasında değerlendirilmektedir. 1.0 ile 2.5 arasında olan ülkeler “özgür”, 3.0 ile 5.0 arasında olan ülkeler “kısmen özgür” ve 5.5 ile 7.0 arasında olan ülkeler “özgür değil” olarak nitelendirilmektedir. Bu analiz, politikacılar ve araştırmacılar için küresel konjonktürü değerlendirme ve ülke yönetim anlayışlarına göre kıyas yapma fırsatı oluşturmaktadır (Freedom House, 2019: 2; Keşap, 2019: 26).

3.1.4. Yolsuzluk Algılama Endeksi

Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI Endeksi), 1993 yılında Peter Eigen ve dokuz arkadaşı tarafından kurulan Uluslararası Şeffaflık Derneği tarafınca yayınlanmaktadır. 1990’lı yılların başında çalışmalarda sık sık gündeme gelen yolsuzluk olgusunu küresel çapta ölçmek ve yolsuzluğu önleyici çalışmalar yürütmek için Berlin’de kurulmuştur (Erdoğan, 2016: 50). Endeksin temel amacı kamu sektöründe meydana gelen yolsuzlukları ölçmektir. Bundan dolayı yolsuzluk serisini içeren birçok farklı endeks ve veri setinden faydalanılmaktadır. Bu açıdan endeks, yerel halk, risk analistleri ve iş insanlarının fikirlerini belirten yolsuzluk anketlerinin tekrardan ağırlıklandırılması ve ortalama bir değer meydana getirilmesi ile hesaplanmaktadır (Akçay, 2006: 36).

Yolsuzluk Algılama Endeksinde ülkeler 0 değeri ile 100 değeri arasında

puanlamaya tabii tutulmaktadır. Değerin düşük olması yolsuzluk algısının yüksek olduğu belirtirken, değer yüksek olması yolsuzluk algısının düşük olduğunu ifade etmektedir (Marcos vd, 2018: 6). Yolsuzluk Algılama Endeksi, yolsuzluk ile alakalı diğer anket sonuçlarını da değerlendirmeye almaktadır. Bu bağlamda çıkan sonuçlar daha çok öznel ve algısal olabilmektedir. İşte bu yüzden endeksin adı yolsuzluk endeksi yerine yolsuzluk algısı endeksidir (Keşap, 2019: 25). Yeni ülkeler endekse dâhil oldukça sıralamalar farklılaşmaktadır. Dolayısıyla bir önceki veya daha önceki yıllar ile endeks sıralamalarının birbiri ile kıyaslanması mantıklı değildir. Buna ek olarak endeksin elde edildiği kaynak verilerdeki metodoloji değişimleri, yeni alt endekslerin sisteme katılıp, eski alt endekslerin çıkarılması nedeni ile devamlılık, tutarlılık ve karşılaştıra bilirlilik açısından sorun yaratabilmektedir. Bundan dolayıdır ki bazı ülkelerdeki yolsuzluk algılamasının zaman boyutundaki değişimini göz önüne almak daha mantıklıdır (Çelen, 2007: 81). Son olarak yolsuzluk algısı endeksi, direkt olarak yolsuzluğu ölçmek yerine ülkenin kurumsal yapısının kalitesine dikkat çekmektedir (De Maria, 2008: 782).

3.1.5. ICRG Endeksi

ICRG Endeksi, 1979 yılında kurulan PRS Group tarafından yayınlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri temelli PRS Group, birçok bölge ve ülkeyi politik riskler ve ülke riskleri açısından derecelendiren bir kuruluştur. Aylık olarak yayınlanması ilk kez 1980 yılına tekabül etmekte ve 1984 yılından bu zamana kadar süren farklı zaman ölçeklerinde değerlendirme yapmaktadır (Erdoğan, 2016: 42). Söz konusu endeks politik, ekonomik ve finansal riskler olmak üzere üç alt kategoriyi ilgilendiren 22 bileşen kapsamaktadır. Burada politik riskler için derecelendirmeler 100 puan üzerinden yapılmaktadır. Ekonomik ve finansal riskler açısından derecelendirmeler ise 50 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Beraberinde bu üç bileşenden ICRG Endeksi doğmaktadır. Bu üç alt kategorinin toplanarak elde edilen sonuçları neticesinde değerler 0 ile 100 arasında olmaktadır. Burada 50 puanın altında kalan ülkeler riskli ülke konumunda yer almaktadır (Howell, 2011). 1980 yılından beri yayınlanan bu rehberde, her seri için yüksek puanlar düşük riski teşkil ederken, düşük puanlar ise yüksek riski teşkil etmektedir (Keşap, 2019: 22). Politik risk endeksinde yolsuzluk düzeyi 0 ve 6 puan arasında derecelendirilmektedir. Derecelendirme de 6 değeri yolsuzluğun hiç olmadığını, 0 değeri ise yolsuzluğun çok yaygın olduğunu belirtmektedir (Çelen, 2007: 92). Aşağıda Tablo 2’de uluslararası ülke risk rehberinde

politik risk bileşenleri kategorisinde yer alan 12 bileşen gösterilmiştir. Tablo 3’te ise uluslararası ülke risk rehberinde ekonomik ve finansal risk kategorisine ait 10 bileşen gösterilmiştir.

Tablo 2: Uluslararası Ülke Risk Rehberi Politik Risk Bileşenleri

Politik Risk Bileşenleri	
Hükümet İstikrari (12 Puan)	Siyasette Ordu (6 Puan)
Sosyo Ekonomik Koşullar (12 Puan)	Dini Gerilimler (6 Puan)
Yatırım Profili (12 Puan)	Hukuk ve Düzen (6 Puan)
İç Çatışma (12 Puan)	Etnik Gerilimler (6 Puan)
Dış Çatışma (12 Puan)	Demokratik Hesap Verilebilirlik (6 Puan)
Yolsuzluk (6 Puan)	Bürokratik Kalite (4 Puan)

Kaynak: D. Howell, International Country Risk Guide Methodology, PRS Group, 2011’ den uyarlanmıştır.

Tablo 3: Uluslararası Ülke Risk Rehberi Ekonomik ve Finansal Risk Bileşenleri

Ekonomik Risk Bileşenleri	Finansal Risk Bileşenleri
Kişi Başına Düşen GSYİH	Dış Borç (%GSYİH Olarak)
Reel GSYİH Büyümesi	Dış Borç Servisi (%Mal ve Hizmet İhracatı Olarak)
Yıllık Enflasyon Oranı	Cari Denge (%Mal ve Hizmet İhracatı Olarak)
Bütçe Dengesi (%GSYİH Olarak)	İthalatı Kapsayan Aylarda Net Uluslararası Likidite
Cari Denge (%GSYİH Olarak)	Döviz Kuru İstikrarı

Kaynak: PRS Group, International Country Risk Guide (ICRG), 2015, s.8-14.

3.1.6. WGI Endeksi

WGI Endeksi Dünya Bankası tarafından oluşturulmuştur. Bu endeks ülkelerin yönetim kalitesini en kapsamlı şekilde ölçmektedir. 1996 yılından günümüze kadar yayınlanmakta ve 200’den fazla ülkeyi bünyesinde barındırmaktadır. WGI endeksi ülkelerin yönetim düzeylerini ölçen altı birleşik göstergeden meydana gelmektedir (Keşap, 2019: 23). Söz konusu göstergeler aşağıdaki Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Dünya Yönetişim Göstergeleri

Çok Seslilik ve Hesap Verilebilirlik
Politik İstikrar ve Şiddet/Terörizmin Yokluğu
Yönetim Etkinliği
Düzenleme Kalitesi
Hukukun Üstünlüğü
Yolsuzluk Kontrolü

Kaynak: D. Kaufmann vd, The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues, Hague Journal on the Rule of Law, 2011, s.223.

WGI, -2.5 değeri ile +2.5 değeri arasında ağırlıklandırılmaktadır. Bu durumda yüksek değerler iyi yönetişimi gösterirken, düşük değerler de kötü yönetişimi ifade etmektedir. Bu endeksin hazırlanmasında 31 farklı veri kaynağından yararlanılmaktadır (Kaufmann vd, 2011: 232). Ayrıca diğer kurum endeksleri gibi WGI endeksi de hesaplanırken öznel değerlendirmelere tabii kalmıştır.

Dünya Bankası söz konusu göstergeleri her yıl yayınlamakta ve ülkelerin yönetişim performanslarını ölçmektedir. Bu bağlamda birden fazla ülke için hukukun üstünlüğü, şeffaflık, yolsuzlukla mücadele ve hesap verilebilirlik gibi alanlarda iyileşme kazanıp kazanmadığını belirlemektedir (Hayaloğlu, 2012: 91). Ekonomik performans ve kurumsal kaliteyi inceleyen araştırmacılar ise WGI endeksinden yararlanarak çalışmalarını ortaya koyabilmektedir.

Dünya Yönetişim Göstergeleri, seriler arasında karşılıklı ve karışık nedensel ilişkilerin olduğunu ve bundan dolayı her bir serinin tanımı ve kapsamı hususunda yetersizliklerin bulunduğu konusunda eleştirilmektedir. Bazı serilerin hangi teoriler temel alınarak yönetişim hesabı konusunda değerlendirildiğinin bilinmediği, kullanılan kaynakların taraflı olunması ve ülkelerin zamana bağlı yönetişim hallerinin karşılaştırılmasındaki zorluklar gibi sorunlarda Dünya Yönetişim Göstergelerinin eleştirilmesine neden olmaktadır (Langbein ve Knack, 2010: 351; Thomas, 2010: 31). Bundan dolayı WGI'nın kullanılması hususunda metodolojik sıkıntılar göz önüne alınarak davranılması gerekmektedir.

3.1.7. Polity Endeksi

Polity Endeksi, 1997 yılında The Center for Systemic Peace tarafından yayınlanmaktadır. The Center for Systemic Peace ise, dinamik küresel sistemin

yapısal bağlamında mevcut politik şiddet hakkında ve küresel sistem üzerinde yenilikçi araştırma ve analiz yapmak adına kurulmuştur. Kurumun temel çalışma alanı insan ilişkileri ve toplumsal kalkınma döneminde oluşan temel şiddet başlıklarıdır. Bu başlıklar altında birçok niceleyici analiz ve bilimsel çalışmayı teşvik edici fonksiyonlar bulunmaktadır (Erdoğan, 2016: 52).

Bu endeks 1800'lü yıllardan bu yana ülkelerin sahip oldukları yönetim biçimlerini incelemektedir. Bu analizlerde ise demokrasiden otokraziye kadar birçok farklı yönetim biçimleri üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Her alt değişkende demokrasi ve otokrazi için farklı puanlar verilmektedir. Daha sonra bu puanlar toplulaştırılarak ülkelerin yönetim koşulları belirlenmektedir. Puanlar neticesinde tam otokrazi -10, tam demokrasi ise +10 değeri arasında değişiklik göstermektedir. Burada yönetim biçimlerinin önemi, toplumsal ve siyasi etkilenmelerin yanında güçlü ekonomik etkilerden de kaynaklanmaktadır (Marshall vd, 2017: 14).

Mesela Anderlini vd. (2013), iki yasal sistemi katı ve esnek olmak üzere ayrı ayrı analiz etmektedir. İki sistemin de hem avantajları hem de dezavantajları bulunmaktadır. Katı sistem, bağlayıcılık açısından etkilidir ancak yalnızca bir yasanın seçilmesine imkân vermektedir. Esnek sistem ise, değişimlere ayak uydurma bilirliliği açısından yararlıdır ancak kararlılıktan çok uzaktır (Anderlini vd, 2013: 946).

Demokratik kurumlar, devletlerin gücünü kontrol altına alabilmektedir. Bundan dolayı çıkar gruplarının refahı ele geçirip siyasilerin popülist politikalar uygulama eylemlerini indirgeyebilmektedir. Fakat bazı politikalar ekonomik büyümeyi teşvik edebilirken aynı zamanda popülerlik elde edeceği için ekonomik büyüme ve demokrasi arasında bulunan ilişkinin mutlak anlamda olumsuz olabileceği dikkate alınmalıdır (Barro, 1997: 51).

3.2. KURUMSAL YAPI VE EKONOMİK PERFORMANS

Kurumlar genel bir ifade ile insanlar arasındaki ilişkileri belirleyen teşvikler ve kısıtlar bütünü olarak söylenebilir. Kurumlar bu özelliği ile bireyler arasındaki ilişkilere yön vermektedir. Ayrıca ekonomide tasarruf, teknoloji, yatırım, üretim ve tüketim gibi kararlarda etki yaratarak ekonomik performans üzerinde etkili olabilmektedir. Kurumcu düşünce, kurumların yaptığı teşvikler nihayetinde bu kararların oluştuğunu savunmaktadır. Bu bağlamda kurumların etkin olması, bulunduğu ekonomide güvenli bir ortam yaratır, kaynak israfının önüne geçer,

belirsizliği en aza indirip işlem maliyetlerini dūřurecektir. Bu durumda girişimcileri yatırımlara teşvik ederek uzun dōnemli bir ekonomik bŸyŸmeyi sağlayabilmektedir. Genel olarak kurumsal iktisat ağısından kurumların, birey ve toplumları farklı kanallardan uyarıp teşvik ederek ekonomik faaliyetlerin gelişiminde çok ˆnemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bilgiler işığında, kurumsal yapı farklılıklarından dolayı bazı Ÿlkelerin zengin, bazılarının ise neden fakir olduğu sorusu akıllara gelmiştir (Artan ve Hayalođlu, 2013: 33).

Kasper'a gˆre, iktisadi bŸyŸmeyi, yatırım için tŸketimden vazgeçilmesine, eğitim ve yetiştirme metodu ile yeni kabiliyetlerin ˆđrenilmesine, teknolojik gelişmeye ve doğal kaynakların daha etkin kullanılması gibi birçok unsurlara dayatan gˆrŸřlere karşı, kurumcu dŸřŸnce sayılan faktˆrlerin ˆnemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca analizin şu soruyu akıllara getirdiğini vurgulamaktadır: Neden Avrupalılar 18. , 19. Ve 20. yŸzyılın başlarında ˆrneđin Çinlilere gˆre doğal kaynaklarını daha gŸzel geliştirmişler, daha fazla yatırım yapmışlar, neden daha yenilikçi girişimlere sahipti ve neden daha fazla bilgi birikimi vardı? Yazara gˆre bu soruların tek bir cevabı vardır. Bu cevap ise kurumsal yapıdaki farklılıklar olarak ifade edilmiştir (Kasper, 2007: 11).

GŸnŸmŸzde kurumsal iktisatçıların ˆnde gelen isimlerinden olan Daron Acemoğlu, çalışmalarında iktisadi bŸyŸmenin açıklanmasında kurumların ˆnemine dikkat çekmiş ve ˆnemli deliller bulmuştur. Acemoğlu (2009), Ÿlkelerin bŸyŸme hususunda denge seçimine dayanan şans hipotezini anlamsız bulmuştur. Ayrıca Kuzey ve GŸney Kore ˆrneđini vererek kŸltŸr ve coğrafya hipotezlerine de eleştiri getirmiştir. Sˆz konusu bu iki Ÿlkenin 1950 yılından sonra tamamen farklı bir bŸyŸme yˆntemini tanımlamak adına tek bir mantıklı açıklama yapmıştır. Bu açıklaması, farklı kurumsal yapıların farklı ekonomik sonuçları doğurduğu Ÿzerinedir. Bu açıdan Kuzey ve GŸney Kore yalnızca aynı coğrafyayı paylaşmıyor aynı zamanda aynı kŸltŸre de sahip iki Ÿlkedir. Bu yŸzden iki Ÿlkenin birbirinden farklı bŸyŸme sŸreleri, kŸltŸrel ve coğrafi farklılıklar ile bağlantılı değildir (Artan e Hayaloğlu, 2013: 34).

Kurumsal yapının iktisadi yaşamdaki ˆnemi yadsınamayacak derecede ˆnemlidir. Yukarıda da belirtildiği Ÿzere kurumsal yapı, toplumdaki ekonomik uyarı ve teşvikleri etkileyip bireysel ihtiyaçları, gereksinimleri ve tercihleri belirleyici konumdadır. Bu bağlamda birey, kurumsal yapı tarafından yˆnlendirilmekte ve iktisadi davranışlarını da bu doğrultu da şekillendirerek ekonomik yapının

oluşmasında önemli rol oynamaktadır (Nee, 2003: 339). Mesela, mülkiyet haklarından yoksun bir kurumsal yapıda insanlar, yeni teknolojik yatırımlar ve yeni fiziksel sermaye biriktirmek için fazla bir isteğe sahip olamamaktadır. Bu durum ise ekonomik performans üzerinde kötü bir etki bırakabilmektedir. Bakıldığında ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasında bir ilişkinin varlığı açıkça görülebilmektedir. Ekonomik kurumlar sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda ekonomideki kaynakların dağılımını da etkilemektedir. İktisadi kurumsal yapı ya da ekonomik kurumlar, aynı dönemi kapsayan ekonomik performansı etkilemekte ve bir sonraki dönemde kaynakların dağılımını biçimlendirmektedir (Acemoğlu vd, 2004: 4-5).

Yeni kurumsal iktisadın öncülerinden olan North'a göre, kurumsal yapı ve ekonomik yapı arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda ekonomik performansın temelinde, politik ve ekonomik kurumlar, toplumun teşviklerini ve dürtülerini şekillendiren, dogmalar, dinler ve mitler önemli bir etkiye sahiptir. North'a göre, her şeyden önce, ekonomik performans yazılı ve yazılı olmayan kurumların bir karışımından meydana gelmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar ise kurumsal yapının ülkeler arasında farklılık teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Yine North'a göre, ekonomik kurumları tanımlayan ve güçleştiren politikalar, ekonomik performans üzerinde anlamlı bir etki yaratmaktadır. Ayrıca uzun dönemli bir büyümenin temel yapı taşının, dağılım etkinliği yerine uyum etkinliği olduğunu vurgulamıştır. Başarılı ekonomik ve politik sistemler değişmelere ve şoklara dayanıklı esnek kurumsal yapıları bünyesinde bulunduran sistemlerdir (Güvel, 1998a: 264-266).

İyi bir kurumsal yapıya sahip toplumların ekonomik performanslarının da olumlu sonuçlar verdiği gelişmiş ülke örneklerine bakılarak anlaşılabilir. İyi bir kurumsal yapıya sahip ülkelerde üretkenlik ve verimlilik giderek artmaktadır. Kısacası kurumlar toplumu ve bireyleri etkileyerek ekonomik hayatta yankı uyandırmaktadır. Bundan dolayı kurumsal yapılar, ekonomik büyüme, gelişme ve verimlilik gibi iktisadi sonuçlar üzerinde etkili olan unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır (Kheralland ve Kirsten, 2001: 11).

Bu bölümle ilgili olarak şunlar ifade edilebilir. Kurumlar her toplumun kendine özgü kurumsal yapısına bağlı olarak şekillenmekte ve bu durum aynı zamanda sürekli bir değişim süreci yaşamaktadır. Kurumlar, bireyler ve toplumların davranış şekillerini belirler ve ekonomik hayatta etkin bir role sahip olmaktadır.

Kurumların oluşumu, gelişimi ve değişimi toplumlar arasında ciddi farklılıklar yaratmaktadır. Bu durum ise toplumların iktisadi performanslarında farklılık yaşamalarına neden olmaktadır.

Yukarıda anlatılanlara ek olarak kurumsal yapının ekonomik performans üzerinde etkili olabilmesi için bazı kanallara sahip olması gerekmektedir. Bu kanalların başında ise öncelikle kurumsal kalite (mülkiyet haklarının uygulanabilirliği), siyasi istikrarsızlık (darbeler, ayaklanmalar), siyasi rejimlerin özellikleri (seçimler, yasama ve yürütme gücü), sosyal sermaye (sivil organizasyonların ve faaliyetlerin gücü) ve sosyal özellikler (kültürel, tarihsel, dinsel ve gelir düzeyindeki farklılıklar) gibi göstergeler gelmektedir. Bu göstergeler sayesinde kurumsal yapının ekonomik performans üzerindeki etkisi araştırılabilmektedir (Aron, 2000: 100).

3.2.1. Kurumsal Kalite

Kurumların ekonomik performans üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların büyük bir kısmı, sürdürülebilir büyüme için kurumsal kalitenin önemine dikkat çekmiş ve kurumlar ile pozitif büyüme arasında önemli bulgulara ulaşmıştır. North ve Thomas “Rise of the Werstern World” isimli çalışmalarında, mülkiyet haklarının güvence altına alınmasındaki noksanlıkların iktisadi büyümenin temel belirleyicileri olan beşeri ve fiziki sermaye yatırımlarını engellediğini savunmuşlardır (Herman, 1975: 237-239). Aynı şekilde Daron Acemoğlu, Simon Johnson ve James Robinson yaptıkları çalışmada, kurumsal kalitenin iktisadi büyümeyi olumlu etkilediği, makroekonomik istikrarsızlığın ve krizleri engelleyici etkilerinin bulunduğu neticesine varmışlardır (Acemoğlu vd, 2001: 1395).

Dani Rodrik de “Where Did All The Growth” isimli çalışmasında birçok sahra altı ülkesi üzerinde kurumların yasallaştırıcı ve istikrar sağlayıcı fonksiyonları ile ilgili bir takım bulgular bulmuştur. Sağlam bir kurumsal yapının kurulmuş olması, politika uygulamalarındaki olumsuzlukların daha az maliyetle karşılanmasına imkân sağlayıp ekonomik şokun artmasını da engellemektedir (Rodrik, 1999: 3-7).

Bir başka kurumcu düşünürlerden olan Olson, ülkeler arasındaki ulusal sınırların farklı ekonomik politika sınırlarını belirlediğini ileri sürmüştür. Bunda dolayı ülkeler arasındaki ekonomik performans farklılıklarını, ülkeler arası ulusal politika ve kurumların kalitesindeki farklılıklardan kaynakladığına dikkat çekmiştir.

Olson, ulusal sınırların, kişi başına düşen etkin kaynakların sınırlarını ve kamu politikaları ve kurumlardaki farklılıkların sınırlarını belirlediğini düşünmüştür. Bu bağlamda iyi bir kurum ve politikalara sahip olan ülkelerin, sahip oldukları potansiyellerinin önemli bir kısmında başarı elde ederken, daha kötü kurum ve politikalara sahip olan ülkelerin de sahip oldukları potansiyelin altında kaldıklarını ifade etmiştir. Olson, kurumların ekonomik performansı teşvik eden bir yapı olduğu kabul edip kısa dönem ekonomik politikalara değil, uzun dönem kurumsal düzenlemelere bağlı olduğu belirtmiştir (Olson, 1996: 5-6). Nitekim Olson'un çalışmasında da görüldüğü gibi, ülkeler arası gelir farklılıkları ülkelerin ekonomik politikaları ve kurumları arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı yönünde bir ortak düşünce söz konusudur.

3.2.2. Siyasi İstikrarsızlık

Siyasi istikrarsızlık kavramı, ayaklanma, sivil savaş, darbe, rejimin sürekliliği ve yönetimlerdeki değişim sıklığı anlamına gelmektedir. Aron, siyasi istikrarsızlığın yatırım yolu ile ekonomik büyümeyi etkilediğini savunmaktadır. Aron'a göre, siyasi istikrarsızlık yatırım hacmi ve etkinliğini azaltmaktadır. Bu durum ise ekonomik büyümeyi kötü yönde etkilemektedir. Ayrıca kişi başına düşen gelirdeki azalışın da politik istikrarsızlığı yükselttiği savını ileri sürmektedir (Aron, 2000: 103).

Geleceğe yönelik belirsizlik, yönetimdeki politikacıların da geleceğe yönelik beklentilerinde belirsizlik yaratacaktır. Bu durum da politikacılar tarafından uygulanacak olan ekonomi politikalarını doğrudan etkileyebilecektir. Bir sonraki dönemde tekrardan iktidarda kalıp kalamayacağını kestiremeyen politikacılar, içinde buldukları dönemde daha çok getirim sağlama davranışlarına girişirlerken, diğer yandan tekrar seçilebilmek adına popülist politikalar uygulayabilmektedir. Aslında, politik istikrarsızlık seçim zamanlarında hükümetlerin uzun vadeli etkin yatırımlar yapmak yerine, kısa vadeli ve verimli olmayan fakat oy toplama gücü fazla olan harcamaları tercih etmelerine neden olmaktadır. Bu durum ise kaynakların etkin bir şekilde kullanılmamasına ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini ön plana çıkarmaktadır. Politik istikrarsızlık dönemlerinde kamu harcamalarında meydana gelen artışlar, özel sektör yatırımlarını dışlamakta ve büyüme oranlarını düşürmektedir. Başka bir bakış açısı ile düşünüldüğünde ise, politik istikrarsızlık dönemlerinde kamu borçlanmasının ortalama vadesi azalırken faizi ve maliyeti yükseltebilmektedir. Dolayısıyla bütçeden borç ödemelerine ayrılan payın artması,

büyüme oranının azalmasına sebebiyet vermektedir (Şanlısoy ve Kök, 2010: 106).

3.2.3. Siyasi Rejimlerin Özellikleri

Kurumsal yapıyı etkileyen bir başka faktör ise, siyasi rejimlerin özellikleridir. Bir ülkede geçerli olan seçim sistemi, yürütme ve anayasa gücü siyasi rejimlerin özellikleri olarak sayılabilmektedir. Seçim sisteminin, siyasi partilerin karşılıklı rekabet edebileceği bir sistem olması açısından önemli bir unsurdur. Buna ek olarak, seçim sistemi ile alakalı kuralların ve yasaların anayasaya uygun olarak konulması ve güncellenmesi gerekmektedir. Diğer yandan, bir rejimin demokratik olabilmesi için yönetimin direkt veya dolaylı olarak genel bir seçim sayesinde iktidara gelmesi gerekmektedir (Alvarez ve Cheibub, 1996: 3). Genel olarak siyasi rejimlerin içerdikleri özellikler, bir ülkenin ekonomik performansını belirleyici bir unsurdur ve demokratik bir kurumsal yapının temel belirleyicilerinden sayılmaktadır (Arslan ve Doğan, 2014: 9).

3.2.4. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye kavramı, toplumsal problemlerin çözülmesi ve uluslararası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi üzerine durulan bir olgudur. Sosyal sermaye kavramı, son dönemlerde araştırmacıların çalışma sahalarına dâhil olmakla birlikte popüler bir konu haline almıştır. Sosyal sermayeye göre, topluluk, kurum ve bireylerin arasındaki etkileşimlere bağlı ortaya çıkan ilişkileri önemsemektedir. Ayrıca iktisadi faaliyetler bakımından da belirleyici bir amaca sahip olmuştur (Dura, 2018: 93).

Sosyal sermaye kavramı ilk kez 1916 yılında L.J Hanifan tarafından kullanılmıştır. Hanifan, sosyal sermaye kavramını bireyler ve toplum arasında karşılıklı anlayış, iyi niyet, arkadaşlık ve güçlü sosyal ilişkiler olarak ifade etmiştir. Söz konusu yazara göre sosyal sermaye de sağlanabildiği takdirde toplumsal olarak ilerleme mümkün olabilmektedir. Bireyler kendi adlarına ne kadar fazla şey yaparsa, toplum için sosyal sermaye de o denli büyük olacaktır. Dolayısıyla toplumsal yatırımın kârlılığı o derecede fazla olacaktır (Hanifan, 1916).

Sosyal sermaye kavramını iktisadi olarak ele alan ilk yazar ise Coleman'dır. Coleman'a göre sosyal sermaye, iki veya daha fazla bireyler arasında güvenle oluşturulmuş ilişki ve kuralların paylaşımı olarak ifade edilebilmektedir (Blomkvist, 2002: 3). Sosyal sermaye, kurumsal yapının ve bu bağlamda ekonomik performansın belirlenmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İtalya'da 1960 ve

1970 yılları arasında Helliwell ve Putnam, bölgeler arası gelir farklılıklarını tanımlamak adına yaptıkları çalışmada, sosyal sermayenin yüksek olduğu bölgelerde yakınsamanın hızlı olduğunu saptamışlardır. Ayrıca yine bu bölgelerde gelir düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Helliwell ve Putnam, 1995: 295-307).

3.2.5. Sosyal Özellikler

Dani Rodrik “Total Factor Productivity Growth Controversies Institution, and Economic Performance” isimli çalışmasında eğitim, gelir, etnik ve dinsel ayrılıklarla söz konusu endeksleri birleştirmiştir. Kurumsal kalite, gelir ve eğitim ile birlikte artış gösterirken etnik ve dinsel ayrılıklar yüzünden düşebilmektedir. Daha genel bir anlatımla gelir dağılımında artış bozuklukları, etnik ve dinsel bölünmeler, sosyal bölünmelere neden olmaktadır. Bu durum ise toplumlarda kaliteli kurumsal yapıların oluşturulmasını engellemektedir (North, 1997: 3).

İktisadi büyüme açısından sosyal özelliklerin etkisini araştıran çalışmalarda, sosyal özelliği ölçmek için daha çok kültürel, dini, etnik ve tarihsel faktörlere ağırlık verilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında bulunan temel sonuç, etnik ve dinsel farklılıklar gibi sosyal bölünmelere sebebiyet veren her türlü sosyal farklılık ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durumun temel nedeni ise sosyal bölünmelerin toplumsal birlikteliği düşürerek iktisadi faaliyetler üzerinde olumsuz etkilerde bulunması şeklinde gösterilmektedir. Buna ek olarak ülkelerin sosyal ve tarihi kültürel geçmişleri ile günümüzdeki iyi kurumlar arasında bir ilişki olduğunu düşünen çalışmalarda söz konusudur (Hayaloğlu, 2012: 114-115).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL YAPI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRK CUMHURİYETLERİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR PANEL VERİ ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri panel veri analizi ile test edilmiştir. Bu açıdan 6 ülke kapsamında 2002-2018 dönemleri analize dâhil edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için yürütülen bu çalışmada ilk olarak konu ile alakalı literatür taramasına yer verilmiştir. Daha sonra veri seti ve ekonometrik yöntem çeşitlerini kapsayan testlere ilişkin bilgilendirmeler yapılmıştır. Son olarak ampirik bulgular neticesinde gerekli testler uygulanıp çıkan sonuçlar bağlamında yorumlamalar yapılmıştır.

4.1. LİTERATÜR TARAMASI

Kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Adam Smith dönemine kadar uzanmaktadır. Adam Smith'in ekonominin devlet müdahalesinden bağımsız olması gerektiği varsayımından yola çıkarak, klasik iktisatçıların bu paradigmayı benimseyip sürdürmesi ile süren süreç Douglas North ve Robert. P. Thomas'ın ekonomik büyüme ve kurumlar arasındaki ilişki üzerine yaptıkları çalışmalarıyla, kurum olgusu ekonomik büyüme teorisinde önemli bir yer edinmiştir (Dawson, 2007: 1). Bakıldığında son çeyrek yüzyılda iktisat yayınında kurumların önemi tekrardan gündeme gelmiştir. Bu bağlamda istatistiki anlamda veri bulmanın kolaylaşması, kurumların ekonomi üzerindeki etkisine dair ampirik analizlerin gerçekleşmesine imkan vermiştir (Yıldırım, 2009: 171). Kurumsal yapı ve iktisadi büyüme ilişkisine dair yapılan çalışmalar incelendiğinde, araştırmaların veriler ve hipotezlerin ulaşılabilirliği açısından farklı veri setlerinden yararlanarak, farklı dönem ve ülkeleri içerecek şekilde hazırladıkları görülmektedir. Analiz tekniği ise genel olarak panel veri yöntemi ile yapılmıştır. Kurumsal yapı ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmalar detaylı olarak incelenmiş ve aşağıda verilen Tablo 5'te kronolojik sıralama ile gösterilmiştir.

Tablo 5: Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Çalışmalar

Yazar	Ülke Sayısı ve Dönem	Yöntem	Kurumsal Gösterge	Sonuç
Barro (1991)	98 Ülke 1960-1985	Panel Veri Analizi	Politik İstikrarsızlık	Politik istikrarsızlığın büyüme üzerinde negatif etki bıraktığı bulunmuştur.
Abrams ve Lewis (1993)	90 Ülke 1968-1987	3 Aşamalı EKK Yöntemi	Bireysel ve Ekonomik Özgürlükler	Bireysel ve ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerinde pozitif etkisine saptanmıştır.
De Haan ve Siermann (1995)	Farklı Ülke Grupları 1961-1992	Duyarlılık Analizi	Demokrasi	Demokrasinin büyüme ile arasında güçlü bir ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Haan ve Clemens (1995)	97 Ülke 1960-1988	Cross-Country Growth Regressions	Politik Haklar	Demokrasi ve büyüme arasında güçlü bir ilişki olmadığını bulmuşlardır.
Mauro (1995)	68 Ülke 1980-1983	EKK ve 2 Aşamalı EKK Yöntemi	Yolsuzluk	Yolsuzluğun büyüme üzerinde negatif etki bıraktığı bulunmuştur.
Alesina vd. (1996)	113 Ülke 1952-1982	Panel Veri Analizi	Politik İstikrarsızlık	Politik istikrarsızlığın büyüme üzerinde negatif etkisi görülmüştür.
Barro (1996)	100 Ülke 1960-1990	Panel Veri Analizi	Demokrasi	Demokrasi değişkeninin büyüme üzerindeki etkisi negatif bulunmuştur.
Leblang (1996)	50 Ülke 1960-1990	Panel Veri Analizi	Mülkiyet Hakları ve Demokrasi	Mülkiyet hakları ve demokrasinin büyüme üzerindeki etkisi negatif görülmüştür.
Tanzi ve Davoodi (1997)	OECD Ülkeleri 1980-1995	EKK Yöntemi	Yolsuzluk	Yolsuzluğun büyüme üzerindeki etkisini negatif bulmuşlardır.
Feng (1997)	96 Ülke 1960-1980	3 Aşamalı EKK Yöntemi	Demokrasi	Demokrasinin büyüme üzerindeki etkisi negatif bulunmuştur.
Knack ve Keefer (1997)	29 Ülke 1980-1992	Panel Veri Analizi	Sosyal Sermaye	Sosyal sermayenin büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönde olmuştur.
Nelson ve Singh (1998)	67 Ülke 1970-1989	Panel Veri Analizi ve Sabit Etkiler Modeli	Sivil Özgürlükler ve Siyasi Hakları, Ekonomik Özgürlükler	Ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisi olumlu yönde bulunmuştur. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki az gelişmiş ülkelerde yakından ilişkilidir.
De Haan ve Siermann	Farklı Ülke Grupları 1980-1992	Duyarlılık Analizi	Ekonomik Özgürlükler	Ekonomik özgürlüklerin kriterine bağlı olarak büyüme üzerindeki etkisi farklılık göstermiştir.

(1998)					
Evans ve Rauch (1999)	35 Ülke 1970-1990	Regresyon Analizi	Weberian Ölçek Puanı	Bürokratik yapı ile büyüme arasında yakın bir ilişki olduğu bulunmuştur	
Whiteley (2000)	34 Ülke 1970-1992	Panel Veri Analizi	Sosyal Sermaye	Sosyal sermayenin büyüme üzerindeki etkisi pozitif olarak bulunmuştur.	
De Haan ve Sturm (2000)	80 Ülke 1975-1990	Duyarlılık Analizi	Ekonomik Özgürlükler	Ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisi pozitif bulunmuştur.	
Asteriou ve Price (2000)	İngiltere 1961-1997	Zaman Serisi Analizi	Politik İstikrarsızlık	Politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisi negatif bulunmuştur.	
Roll ve Talbott (2001)	164 Ülke 1995-1999	Cross-Country Correlation, Cross-Country Regressions, Cross-Country Multiple Regressions	Mülkiyet Hakları, Siyasi Haklar, Basın Özgürlüğü ve Düzenlemeler	Siyasi haklar, sivil özgürlükler, basın özgürlüğü ve kamu harcamaları büyüme üzerinde pozitif, enflasyon ve ticari engeller ise büyüme üzerinde negatif etki bıraktığı bulunmuştur.	
Carlsson ve Lundström (2001)	74 Ülke 1975-1995	Duyarlılık Analizi	Ekonomik Özgürlükler	Ekonomik özgürlüklerin kriterlerine göre büyüme üzerindeki etkisi pozitif veya negatif bulunmuştur.	
Tavares ve Wacziarg (2001)	65 Endüstrileşmiş ve Gelişmekte Olan Ülke 1970-1989	Panel Veri Analizi	Demokrasi	Demokrasinin büyüme üzerindeki etkisi negatiftir.	
Akçay (2002)	54 Ülke 1960-1995	EKK Yöntemi	Yolsuzluk	Yolsuzluğun büyüme üzerindeki etkisi negatif bulunmuştur.	
Yay (2002)	75 Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke 1971-1990	EKK Yöntemi	Demokrasi	Demokrasi ile büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.	
Acemoğlu vd. (2003)	1970-1997	EKK Yöntemi ve 2 Aşamalı EKK Yöntemi	Kurumsal Kalite	Kurumsal kalitenin büyüme üzerinde dolaylı olarak pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür.	
Dollar ve Kraay (2003)	168 Ülke 2000-2001	Panel Veri Analizi	Hukukun Üstünlüğü	Hukukun üstünlüğü serisinin büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönde bulunmuştur.	
Feld ve Voigt (2003)	57 Ülke 1980-1998	A variant of the Extreme Bounds Analysis (EBA)	Yargı Bağımsızlığı (Meşru/Yasal ve Fiili)	Kişi başına reel GDP büyüme hızının yargı bağımsızlığı ile arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.	
Baum ve Lake	128 Ülke	Lagrange multiplier –	Demokrasi	Demokrasinin büyüme üzerinde doğrudan bir etkisi	

(2003)	1967-1997	Durbin/Watson testi, Linear TSCS Model ve Sabit Etkiler		bulunmamıştır.
Ulubaşoğlu ve Doucouliagos (2004)	119 Ülke 1970-1999	Panel Veri Analizi	Ekonomik ve Politik Özgürlükler	Ekonomik ve politik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisi toplamda pozitif bulunmuştur.
Butkiewicz ve Yanikkaya (2006)	100 Ülke 1970-1999	Panel Veri Analizi	Hukukun Üstünlüğü ve Demokrasi	Hukukun üstünlüğü serisinin büyüme üzerindeki etkisi pozitif yöndedir.
Easterly vd. (2006)	82 Ülke 1900-1996	3 Aşamalı EKK Yöntemi	Sosyal Bütünlük	Sosyal bütünlüğün büyüme üzerindeki etkisi olumlu yöndedir.
Khalil Ellaboudy ve Denzau (2007)	OECD Ülkeleri 1990-2003	Yatay Kesit Regresyon Analizi	Ekonomik Özgürlükler ve Mülkiyet Hakları	Kişi başına gelir ile sırasıyla mülkiyet hakları ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiler çok güçlü bulunmuştur.
Arslan (2007)	112 Ülke 1995-2004	Panel Veri Analizi, Rassal ve Sabit Etkiler Modelleri, Hausman Testi	Siyasi Haklar (Demokrasi), Sivil Haklar (Sosyal Sermaye), Yolsuzluk, Kreditor Hakları, Ticari Politikalar, Devlet Müdahalesi, Yabancı Yatırımlar İle İlgili Kurum ve Kurallar, Mülkiyet Haklarının Korunması, Düzenlemeler ve Kayıt Dışılık	Kurumlar ve kurumsal yapı, her ülkeyi aynı düzeyde etkilememektedir.
Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2008)	84 Çalışma 1983-2005	Meta Analizi	Demokrasi	Demokrasinin büyüme ile arasında anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır.
Yapraklı (2008)	36 Üst ve Orta Gelir Grubu Ülke 2002-2005	Panel Veri Analizi	İfade Özgürlüğü ve Şeffaflık, Politik İstikrar, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, Yönetimin Etkinliği ve Yolsuzluğun Önlenmesi	İfade özgürlüğü ve şeffaflık, politik istikrar, düzenlemelerin kalitesi ve hukukun üstünlüğü endekslerinin büyüme üzerindeki etkisi negatif iken, yönetimin etkinliği ve yolsuzluğun önlenmesi serileri büyüme üzerinde pozitif bir etki bırakmıştır.
Boulila vd. (2008)	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler 1980-2000	Eşanlı Denklemler Modeli	Sosyal Sermaye	Sosyal sermayenin büyüme üzerinde olumlu bir etkisi görülmüştür.
Yıldırım (2009)	96 Ülke 1970-2005	Panel Veri Analizi	Ekonomik Özgürlükler	Ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisi pozitifdir.

Beşkaya ve Manan (2009)	Türkiye 1970-2005	Zaman Serisi Analizi	Demokrasi ve Ekonomik Özgürlükler	Demokrasinin bazı denklemlerde büyüme üzerindeki etkisi pozitif çıkmıştır. Bazı denklemlerde ise negatif bulunmuştur. Ekonomik özgürlüklerin de büyüme üzerindeki etkisi pozitif yöndedir.
Dawson (2010)	85 Ülke 1980-2007	EKK Yöntemi ve 2 Aşamalı EKK Yöntemi	Ekonomik Özgürlükler	Ekonomik özgürlüklerin Makroekonomik volatilitiyi azaltma kanalıyla büyüme üzerinde dolaylı Pozitif etkisi bulunmuştur.
Şanlısoy ve Kök (2010)	Türkiye 1987-2006	Zaman Serisi Analizi	Politik İstikrarsızlık	Politik istikrarsızlığın büyüme üzerindeki etkisi olumsuz bulunmuştur.
Benyishay ve Betancourt (2010)	60 Ülke 1995	Basit OLS Karşılaştırılması	Sivil Özgürlükler, Yasal Sistem ve Yöneticiler Üzerindeki Kısıtlamalar	Büyüme ile kurumlar arasında bir ilişki saptanmıştır.
Commander ve Nikoloski (2010)	159 Ülke 1960-2009	GMM, OLS ve Sabit etkiler Modeli	Siyasi Hak ve Özgürlükler	Yaygın olarak kullanılan kurumsal yapı göstergeleri ile ekonomik performans arasında güçlü bir ilişki görülememiştir.
Arslan ve Sağlam (2010)	Türkiye 1987Q1-2007Q3	ADF Birim Kök Testi Jhonsen Eşbütünleşme Testi Ve HDM	Bürokrasi	GSYİH ile demokrasi arasında uzun dönemli denge ilişkisine rastlanmamıştır. HDM modelinden hareketle de GSYİH ve demokrasi arasında nedensellikte bulunmamıştır.
Haggard ve Tiede (2011)	74 Ülke 1985-2004	Panel Veri Analizi	Hukukun Üstünlüğü	Gelişmiş ülkelerde hukukun üstünlüğü ile büyüme arasında güçlü, gelişmekte olan ülkelerde ise zayıf bir ilişki bulunmuştur.
Lovett (2011)	36 Ülke 2005-2009	Lineer Regresyon Analizi, Zaman Serisi Analizi, Yatay Kesit ve Sabit Etkiler Analizi	Weberian Yasalar-Uygulamalar, Bürokrasinin Kalitesi, Küreselleşme	Weberianness ölçeğinin ekonomik büyüme ile arasında güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.
Umutlu vd. (2011)	29 OECD Ülkesi 2000-2007	MRW Modeli ve Panel Veri Regresyon Analizi	İnsan Kalkınma Endeksi ve Ekonomik Özgürlükler	Eğitimin ekonomik büyümeyi pozitif, sağlığında negatif yönde etkilediği görülmüştür. Mülkiyet hakkı serisi ise ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği görülmüştür.
Koç ve Ata (2012)	28 Ülke 2008	Yatay Kesit Analizi	Sosyal Sermaye	Sosyal sermayenin büyüme üzerindeki etkisi pozitif bulunmuştur.
Dias ve Tebaldi	1965-2005	Panel Veri Analizi	Kurumsal Kalite	Kurumsal kalite bağlamında beşeri sermaye artışının

(2012)				teşviki sayesinde büyüme üzerinde pozitif etki görülmüştür.
Siddiqui ve Ahmed (2013)	84 Ülke 2002-2006	Panel Veri Analizi	Kurumsallaşmış Sosyal Teknolojiler Endeksi	Politik rant ve risk azaltma yöntemlerinin büyüme üzerindeki etkisi pozitif görülmüştür.
Artan ve Hayaloğlu (2013)	110 Ülke 2000-2009	Panel Veri Analizi	Ekonomik ve Politik Özgürlükler	Ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerinde etkisi pozitif, politik özgürlüklerin de büyüme üzerindeki etkisi pozitif görülmüştür.
Fayissa ve Nsiah (2013)	39 Afrika Ülkesi 1995-2004	Doğrusal Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu, Panel Veri Analizi	Yönetişim Göstergesi	İyi yönetişimin büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Blanco (2013)	16 Ülke 1961-2010	ARDL ve VECM	Finansal Gelişme Göstergeleri	Finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde etkisi ülke arasında farklılık göstermiştir.
Ata ve Şahbaz (2013)	27 ülke 2010	Yatay Kesit Analizi, Jargue Bera Normallik Testi ve White Testi	Uluslararası Mülkiyet Hakları	Mülkiyet haklarındaki iyileşme iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.
Artan ve Hayaloğlu (2014)	Türkiye 1972-2009	Zaman Serisi Analizi	Politik Özgürlükler	Ekonomik özgürlükler ile büyüme arasında uzun dönemde pozitif, kısa dönemde ise negatif ilişkiye saptanmıştır.
Erkal vd. (2014)	OECD ve AB Ülkeleri 1995-2012	Panel ARDL Yaklaşımı	Yolsuzluk Algısı	Yolsuzluk algısı ile büyüme arasında negatif ilişki görülmüştür.
Akın vd. (2014)	94 Ülke 2000-2010	Panel Veri Analizi	Ekonomik Özgürlükler	Ekonomik özgürlükler ile büyüme arasında pozitif bir etkiye rastlanmıştır.
Nawaz (2015)	56 Ülke 1981-2010	Panel Veri Analizi	Kurumsal Kalite	Kurumsal kalite ile büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır.
Acaravcı vd. (2015)	MENA Ülkeleri 1999-2012	Panel Veri Analizi	Demokrasi	Demokrasi ile büyüme arasında negatif bir ilişki görülmüştür.
Gazdar ve Cherif (2015)	MENA Ülkeleri 1984-2007	Panel Veri Analizi	Kurumsal Kalite	Kurumsal kalitenin finansal gelişme yolu ile büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna varılmıştır.
Akinlo (2016)	Sahra Altı Afrika Ülkeleri 1986-2013	EKK Yöntemi ve GMM	Hukuk Kuralları, Toplumsal Kurallar, Sözleşmelerin Uygulanabilirlik Kalitesi, Mülkiyet Hakları, Suç ve Şiddet Düzeyi	Kurumların ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etki yarattığı görülmüştür.
Compton ve Paterson (2016)	100 Ülke 1988-2010	OLS ve GMM	Askeri Harcamalar, Yolsuzluk, Siyasete Müdahale, Hukuk Kuralları, Kontrol-Denetim ve Siyasi Kısıtlamalar	Askeri harcamaların büyüme üzerindeki etkisi o kadar fazla olmadığı bulunmuştur. En iyi kurumsal yapıya sahip olursa dahi askeri harcamalar büyümeyi

				etkileyememektedir.
Yalçınkaya ve Yazgan (2016)	G-20 Ülkeleri 1996-2014	Westerlund Panel Eşbütünleşme ve Panel DSUR Yöntemi	Yolsuzluğun Önlenmesi, Yönetimin Etkinliği, Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Düzenlemelerin Kalitesi, Hukukun Üstünlüğü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik, Ekonomik Özgürlükler	G-9 grubunda kurumsal yapı göstergelerinin büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. G-10 grubunda ise genel anlamda negatif yönlü ancak anlamlı bulunmuştur.
Malikane ve Chitambara (2017)	Güney Afrika Ülkeleri 1980-2014	GMM Tahmincisi	Politik ve Sivil Haklar, Demokrasi, Ekonomik Özgürlükler	Demokrasinin büyüme üzerinde örnek ülkeler açısından itici bir kuvveti olduğu görülmüştür.
Özalp (2018)	19 Ülke 1995-2015	Panel Veri Analizi	Ekonomik Özgürlükler ve Mülkiyet Hakları	Kurum, teknoloji ve beşeri sermaye değişkenlerinin uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekleyici sonucuna ulaşılmıştır.
Dura (2018)	74 Ülke 1995-2014 113 Ülke 2000-2014	Panel Veri Analizi	Ekonomik Özgürlükler, Dünya Ekonomik Özgürlükler, Basın Özgürlüğü ve Dünya Yönetişim Göstergeleri	Heritage endeksi hariç diğer endeksleri temsil eden kurumsal göstergelerin ekonomik büyüme ile ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.
Keşap (2019)	39 Ülke 2003-2016	Panel Veri Analizi	Hukukun Üstünlüğü ve Yönetim Etkinliği	Kurumsal yapının iktisadi büyüme üzerinde pozitif etki bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.
Eren (2019)	37 Yüksek Gelir, 19 Üst-orta Gelir ve 19 Alt-orta Gelirli Ülkeler 2002-2017	GMM Tahmin Yöntemi	Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu, Hukukun Üstünlüğü, Hükümetin Etkinliği, Düzenleyici Kalite, Yolsuzluğun Kontrolü, İfade Özgürlüğü ve Hesap Verebilirlik	Kurumsal faktörlerin, uygulanan politikalarının büyüme üzerindeki etkisinin belirleyici olduğu bulunmuştur.

Ekonomik büyüme ve kurumsal yapı arasındaki ilişkileri analiz eden çalışmalara bakıldığında, uygulama kısmında kullanılan analiz yöntemleri ve kurumsal göstergelerin farklılık taşıdığı görülmektedir. Tablo 5'te yapılmış olan analizlerde ekonometrik uygulama sonuçlarının daha çok kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri pozitif yönde olduğu yönündedir.

4.2. VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Bu çalışma 6 Türk Cumhuriyeti ülkeleri² için 2002-2018 yılları arasında kapsamaktadır. Kurumsal yapı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için panel veri yöntemi kullanılmıştır. Analiz kapsamında ülkeler ve söz konusu dönemler, verilerin bulunabilirliği açısından belirlenmiştir. Çalışmada ekonomik büyüme göstergesi olarak Reel GSYİH logaritmik şekilde bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Bağımsız değişken olarak öncelikle 1994 yılından beri The Heritage Foundation tarafından yayınlanan ekonomik özgürlükler endeksi ve Dünya Bankası tarafından 1996 yılından bu zamana kadar yayınlanan Dünya Yönetişim Göstergeleri endeksi kullanılmıştır. Ayrıca söz konusu ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada kontrol değişken olarak kullanılan değişkenleri, nüfus artış hızı, ihracat ve ithalat olarak sıralamak mümkündür.

Çalışmada kurumsal yapıyı temsilen Heritage Foundation tarafından hazırlanan ekonomik özgürlükler endeksi kullanılmıştır. Heritage Foundation tarafından hazırlanan ekonomik özgürlükler endeksi 12 nicel ve nitel faktör temel alınarak 4 üst kategoriye göre ölçülmektedir. Söz konusu 4 üst kategori ve 12 temel faktör aşağıdaki gibi gösterilebilmektedir (www.heritage.org);

- i. Hukukun üstünlüğü
  1. Mülkiyet hakları
  2. Devletin bütünlüğü
  3. Yargı etkinliği
- ii. Kamunun büyüklüğü
  4. Kamu harcamaları
  5. Vergi yükü

---

² Bu ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkiye ve Türkmenistan'dır.

6. Mali sağlık
- iii. Yasal dzenlemede etkinlik
  7. İş özgürlüğü
  8. Emek özgürlüğü
  9. Parasal özgürlükler
- iv. Piyasaların açıklığı
  10. Ticaret özgürlüğü
  11. Yatırım özgürlüğü
  12. Finansal özgürlükler

4 üst kategorideki 12 ekonomik özgürlükler endeksinin her biri 0 ile 100 arasında derecelendirilmektedir. Çalışmada 12 ekonomik özgürlük endeksi tek bir seriye dönüştürülerek kullanılmıştır. Kurumsal yapıyı temsil etmek üzere kullanılan diğer bir değişkende Dünya Yönetişim Endeksidir. Ülkelerin yönetim düzeylerini ölçmek için 6 birleşik kullanılmaktadır. Bu göstergeler; ifade özgürlüğü ve hesap verilebilirlik, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması, hükümetin etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü olarak söylemek mümkündür. Söz konusu bu göstergeler iki farklı şekilde raporlanmaktadır. Bu raporlardan ilkinde göre her bir gösterge -2.5 ile +2.5 değerleri arasında derecelendirilmektedir. İkinci bir yöntemde göre de her bir gösterge 0 ile 100 değeri arasında puan almaktadır (Şahin, 2018: 4). Bu çalışmada yönetim endeksinin ikinci yöntemde göre 0 ve 100 arasında değer aldığı kabul edilmiştir. Burada da altı bileşen tek bir endeks haline getirilerek analizde kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler ve kısaltmalara Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6: Uygulamada Kullanılan Değişkenler

Kod	Açıklama	Kaynak
LNRGDP	Ekonomik Büyüme (Logaritmik)	World Bank*
EFI	Ekonomik Özgürlükler Endeksi	Heritage Foundation**
WGI	Yönetişim Endeksi	World Bank*
POP	Nüfus Artışı (yıllık %)	World Bank*
EXPORT	Mal ve Hizmet İhracatı	World Bank*
IMPORT	Mal ve Hizmet İthalatı	World Bank*

Not: *The World Bank: <https://data.worldbank.org>; ** The Heritage Foundation: <https://www.heritage.org> (Erişim: 05.01.2020)

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiyi saptamak adına panel veri

analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda değişkenlerin arasında yatay kesit bağımlılığının varlığını sınamak için Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LMadj testinden yararlanılmıştır. Paneli oluşturan yatay kesitlere ait eğim katsayılarının homojen olup olmadığını kontrol etmek için Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Slope Homogeneity Test (Δ Test) kullanılmıştır. Bu analizler neticesinde ikinci nesil panel birim kök testlerinden olan Bai and Ng (2004) ve hem yapısal kırılmaları görmek hem de hipotezinin farklı olması nedeni ile PANKPSS birim kök ve panel durağanlık testleri uygulanmıştır. Panel veri tahmin yöntemleri arasında hangisinin uygun olacağına karar vermek için F Test ve Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı Testi (LM) kullanılmıştır. Modelde değişen varyans, birimler arası ilişkinin varlığı ve otokorelasyonun olup olmadığı test edilmiştir. Bu bağlamda Parks (1967) tarafından geliştirilen uygun genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) tahmin yöntemi kullanılmıştır. Dumitrescu-Hurlin (2012) testi ile değişkenlerin arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmiştir. Verilerin analizinde Eviews 9.5, Stata 14 ve Gauss 19 paket programları kullanılarak panel veri kapsamındaki testlere ait açıklamalara kısaca değinilmiştir.

4.2.1. Panel Veri Analizi

Panel veri; firmalar, ülkeler, hane halkları, bireyler gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerin, belirli bir dönemde bir arada toplanması şeklinde tanımlanabilmektedir. Panel veride aynı yatay kesit birim belirli bir zamanda incelenmektedir (Gujarati ve Porter, 2008: 591). Panel verinin ilk olarak 1950’li yıllarda bahsi geçmiştir. Ancak uygulamaya geçilmesi 1990’yıllara tekabül etmektedir. Ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerden birisi, bazı ekonomik çalışmalarda tek bir boyutun yetersiz kalmasıdır. Zaman serisi verisi ile yalnızca bir birimin farklı zamanları kapsayan bilgisi veri olarak alınırken, yatay kesit verisi ile birçok birimin belirli bir zamanı kapsayan bilgisi veri olarak elde edilmektedir. Farklı birim ve farklı zaman dönemlerine göre bilgilerin bulunması gerekiyorsa panel veri analizinin kullanılması uygun görülmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 2-3).

Panel veri analizine dayalı regresyon modelleri de panel regresyon modelleri olarak isimlendirilmektedir. Panel veriyi meydana getiren zaman veya yatay kesit serileri gözlem sayısına göre farklı ifadeler alabilmektedir. Eğer yatay kesit gözlem sayısı zaman serileri gözlem sayısından küçükse ($N < T$) “uzun panel” olarak isimlendirilirken, yatay kesit gözlem sayısı zaman serisine göre büyükse ($N > T$) “kısa

panel” şeklinde adlandırılmaktadır. Buna ek olarak her birimde eşit sayıda zaman serisi gözlemlerinin olması “dengeli panel” kavramını doğururken, her birimde kayıp zaman serisi gözlemlerinin olması da “dengesiz panel” kavramını ortaya çıkarmaktadır (Tarı, 2016). Panel verileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmakla birlikte söz konusu verilerin toplanması, yatay kesit veya zaman serisi verilerinin toplanmasından daha çok maliyet içermektedir (Hsiao, 2006:1). Panel veri analizini kullanmanın diğer analiz türlerini kullanmaya göre daha fazla avantajları bulunmaktadır. Bu avantajları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Baltagi, 2005: 6; Hsiao, 2005: 146; Klevmarken 1989);

- Dinamik ilişkilerin meydana getirilebilmektedir.
- Birim heterojenliğin kontrol edilebilmektedir.
- Göz ardı edilen değişkenlerin kontrolü sağlanabilmektedir.
- Tahminler hesaplanarak istatistiksel çıkarımlar yapılabilmektedir.
- Daha karışık hipotezler oluşturup bunları test etme imkânı vermektedir.
- Model parametrelerini daha düzgün tahmin edebilmektedir.

Panel veri analizinin avantajları olduğu kadar dezavantajları da bulunmaktadır.

Bu dezavantajlar ise şu şekilde açıklanabilmektedir (Uğur, 2009: 40-43);

- Eğim katsayıları sabit olmasına rağmen zamana ve birimlere göre sabit terim değişiklik gösterebilmektedir.
- Veri oluşturma kısmında birçok sorun ile karşılaşılabilir.
- Ölçümlerde meydana gelen hatalar çarpıtılabilmektedir.
- Hem zaman serisi hem de yatay kesit birlikte analiz edildiğinden dolayı daha karmaşık modellerin kurulmasına sebep olmaktadır.
- Eğim katsayıları ve sabit katsayılar, analizdeki birimlere göre farklılık gösterebilmektedir.
- Eğim katsayıları sabit olmasına rağmen birimlere göre sabit terim değişebilmekte, ancak zamana göre sabit kalmaktadır.
- Seçim yanlılığı söz konusudur.
- Tüm katsayılar birimlere ve zamana göre değişiklik gösterebilmektedir.

4.2.2. Panel Veri Modelleri ve Tahmin Yöntemleri

Ekonomik ilişkilerde tahmin yöntemi olarak kullanılan panel veri, n farklı değişkenin, t farklı zamanda gözlemlenen değeri olarak ifade edilebilmektedir. Genel olarak bir panel veri modeli aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (4.1)$$

i: 1, 2, …, N (birimler)

t: 1, 2, …, T (zaman)

Burada Y: bağımlı değişkeni, X_k: bağımsız değişkenleri, α : sabit parametreyi, β : eğim parametresini, U: hata terimini ifade etmektedir. Buradaki i alt indisi (şehir, firma, birey, ülke gibi), t alt indisi ise zamanı (ay ve yıl gibi) tanımlamaktadır. Değişkenlerin, hata teriminin ve parametrelerin bu alt indislere sahip olması, panel veri setine sahip oldukları anlamına gelmektedir. Söz konusu modelde eğim ve sabit parametreleri, birimlere ve zamana göre değer almaktadır. Panel veri analizinde birden çok veri ile çalışılabildiği için açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıllığın derecesi azalabilmekte ve ekonomik tahminlerin tutarlılığı artabilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2012).

Panel veri modellerinde genel olarak tek taraflı hata bileşeni regresyon modeli kullanılmaktadır. Hata terimi ise aşağıdaki gibidir:

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (4.2)$$

i: 1, 2, …, N

t: 1, 2, …, T

Burada yer alan μ_i , gözlenemeyen yatay kesit etkisini göstermektedir. U_{it} ise zamana ve birimlere göre değişen etkileri ifade eden stokastik hata terimidir (Baltagi, 2005: 11-12). Çift taraflı hata bileşeni regresyon modeli kullanımında ise gözlenemeyen zaman etkisi bulunmaktadır. Çift taraflı hata bileşeni regresyon modeli aşağıda gösterilmiştir:

$$u_{it} = \mu_i + \lambda_i v_{it} \quad (4.3)$$

i: 1, 2, …, N

t: 1, 2, …, T

Burada yer alan λ_t , gözlemlenemeyen zaman etkisini ifade etmektedir (Baltagi, 2005: 32).

Panel veri modellerinde seçim yaparken hangi modelin geçerli olduğu ile alakalı parametrelerin birim veya zamana göre değer almasına göre değişiklikler bulunmaktadır. Birim veya zaman etkisinin geçerli olduğu yani gözlemlerin homojen olduğu varsayılıyor ise klasik modeli kullanmak gerekmektedir. Eğer zaman veya birim etkilerinin varlığı düşünülüyorsa yani, homojen değilse sabit veya tesadüfi etkili modelleri kullanmak en uygunu olmaktadır (Yaman, 2017). Panel veri analizinde hangi yöntemin kullanılacağına karar verebilmek için bir takım testler ile ölçüm yapılması gerekmektedir. Bu testler F testi, Olabilirlik Oranı (LR), Breusch-Pagan LM, Score ve Husman testleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Çatalbaş ve Yazar, 2015: 107; Yerdelen Tatoğlu, 2013: 164-184).

4.2.2.1. Klasik Model

Zaman veya birim etkilerinin olmadığı yani bütün gözlemlerin homojen olduğu düşünülüyorsa klasik model kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad (4.4)$$

i:1,2, ………, N;

t:1,2, ………,T

Zaman veya birim etkilerinin olmadığı yani bütün gözlemlerin homojen olduğu düşünülüyorsa klasik model kullanılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013). β için Havuzlanmış EKK tahmincisi kullanılmaktadır. Havuzlanmış EKK tahmin yönteminde sabit ve eğim parametrelerinin sabit olduğu varsayımına dayanarak tahmin yapmaktadır. Söz konusu tahmin yönteminin temel varsayımları arasında zayıf dışsallık, bağımsız değişkenler arasında otokorelasyon, çoklu doğrusal bağlantı ve değişen varyansın olmaması yer almaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

4.2.2.2. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modelinde sabit terim her yatay kesit birim için başka bir değer almaktadır. Birimler arasında oluşan farklılıklar sabit terimden kaynaklanmaktadır. Bu modelde bağımsız değişkenlerin hata terimi ile korelasyonlu olmadığı, bağımsız değişkenlerin birim etkiye sahip olduğunu ve korelasyonlu olduğunu temel

almaktadır. Sabit etkiler modeli aşağıda gösterilmektedir

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \mu_{it} \quad (4.5)$$

i: 1, 2, …, N

t: 1, 2, …, T

Burada yer alan α_i her değişken için başka bir değer almaktadır. Sabit terim zamana göre sabit kalırken, birimlere göre değişiklik göstermektedir. Bağımsız değişkenlerin katsayıları zamana veya birimlere göre değişmemektedir. Hata terimlerinin zaman ve birimlere göre ortalaması sıfır, normal dağıldığı ve sabit varyanslı olduğu varsayımı söz konusudur (Green, 2007).

4.2.2.3. Tesadüfi Etkiler Modeli

Birimler tesadüfi olarak seçildiği takdirde birimler arası farklılıklar da tesadüfi olmaktadır. Birim farklılıklarına ise “tesadüfi farklılıklar” denilmektedir. Panel veri modeline tekrardan bakıldığında, tesadüfi etkiler modelinde birim etki sabit olmadığı için sabit parametre içerisinde değil, tesadüfi olduğundan hata payı içerisinde bulunmaktadır. Bu bağlamda burada hata terimi,

$$u_{it} = \mu_i + v_{it} \quad (4.6)$$

olarak ifade edilmektedir. Birinci tip değişkenler U_{it} açıklanırken, μ_i birim hatayı ifade etmektedir. Panel veri modelin tesadüfi etkisi,

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \mu_i + v_{it} \quad (4.7)$$

olarak veyahut da

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + v_{it} + \mu_i \quad (4.8)$$

olarak ifade edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

4.2.3. Panel Veri Tahmin Yöntemleri Arasında Tercihler

Panel veri tahmin yöntemleri arasındaki tercihler hem önsel olarak yapılabilmekte hem de test sonuçları neticesinde gerçekleşmektedir. Aşağıda hangi tahmincilerin seçileceği konusunda açıklama yapan önsel yaklaşım ve test yaklaşımı hakkında kısaca bilgilere yer verilmiştir.

4.2.3.1. Önsel Yaklaşım

Panel veri analizinde tesadüfi etkiler veya sabit etkiler arasında seçim yapabilmek için önsel yaklaşımlar bulunmaktadır. Birim etkiler bağımsız değişkenler ile ilişkili olduğu durumda sabit etkiler tahmincisi etkin ve tutarlı olmaktadır. Söz konusu bu durumda tesadüfi etkiler tahmincisini kullanmak doğru değildir. Eğer birim etkiler bağımsız değişkenler ile ilişkili değilse, tesadüfi etkiler tahmincisi etkin ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Burada da sabit etkiler tahmincisi kullanmak doğru olmayacaktır. Söz konusu iki model arasında tercih yapılırken, modelin tahmin edilmesinde amaca dikkat verilmelidir. Model tahmininden belirli bir çıkarıma yapılacak ise, sabit etkiler modeli uygun olacaktır. Ancak veri seti geniş bir kitleden meydana geliyor ve kitlenin tamamı için çıkarıma yapılıyor ise tesadüfi etkiler modelinin kullanılması daha uygun olacaktır (Kızılova, 2019: 26).

4.2.3.2. Test Yaklaşımı

Panel veri analizinde modelin tahmini için tahminciler arasında seçim yapılırken çeşitli testler kullanılmaktadır. Bu bağlamda veri setinin klasik modele uygun olup olmadığı F Testi Olabilirlik Oranı Testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi ve Score Testi ile yapılmaktadır. Veri setinin tesadüfi etkiler ile sabit etkiler modeli arasındaki tercihinde ise Hausman Testi uygulanmaktadır (Karaca ve Alsu, 2017). Aşağıdaki söz konusu bu test yaklaşımları hakkında kısaca bilgilere yer verilmiştir.

4.2.3.2.1. F Testi

Panel veri analizinde klasik, sabit ve tesadüfi etkiler olmak üzere üç farklı model bulunmaktadır. Bu modeller arasında hangisinin seçileceği hususunda birtakım testler uygulanmaktadır. Bu testlerden F Testi klasik model ile sabit etkiler modeli arasında seçim yapmamıza olanak sağlayan bir test olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle bu test klasik modelin geçerliliğini test etmektedir. Bu bağlamda kısıtlı ve kısıtsız olmak üzere iki farklı model bulunmaktadır. Parametrelere ait verilerin birimlere göre değerini arayan modele kısıtsız model, birim değişikliklerinin önemli olmadığı durumda ise kısıtlı model yer almaktadır.

$$\text{Kısıtsız model: } Y_{it} = \beta_i X_i + u_i \quad i:1,2,\dots,N$$

(4.9)

$$\text{Kısıtlı model: } Y_i = \beta X + u \quad (4.10)$$

olarak ifade edilmektedir. F testinin hipotezi ise; $\beta_1 = \beta H_0$

Söz konusu sıfır hipotez kabul edildiği zaman $\beta_1 = \beta H_0$ hipotezinin reddedilemediği varsayımına dayanarak kullanılacak uygun model klasik model olacaktır ve Havuzlanmış EKK yöntemi ile tahmin yapılmalıdır. Hipotezin reddi durumunda ise parametreler birimlere göre değişmekte ve bundan dolayı klasik modelin kullanılmaması gerektiği sonucuna varılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 168-170).

4.2.3.2.2. Olabilirlik Oranı (LR) Testi

Klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test edebilmek için kullanılan bir yöntemdir. Burada kurulan H_0 hipotezi klasik modelin uygun olduğu şeklindedir ve q (kısıt sayısı) serbestlik derecesi ile χ^2 dağılan LR testi ile test edilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013). LR test istatistiğinin hesaplanmasında klasik model ve tesadüfi etkiler modeli en çok olabilirlik yöntemi ile tahmin edilip elde edilen log-olabilirlik değeri dikkate alınmaktadır (Yaman, 2017). LR Testi için hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır.

$$H_0 = \sigma_\mu^2 = 0 \text{ (Havuzlanmış model geçerlidir, birim etki yoktur)} \quad (4.11)$$

$$H_0 = \sigma_\mu^2 \neq 0 \text{ (Tesadüfi model geçerlidir, birim etki vardır)} \quad (4.12)$$

LR Testi için ise test istatistiği aşağıdaki şekildedir.

$$LR = 2[1(Kısıtlı) - 1(Kısıtsız)] \quad (4.13)$$

$1(Kısıtlı)$; havuzlanmış modele ait olabilirlik fonksiyonunu gösterirken, $1(Kısıtsız)$; tesadüfi etkiler modeline ait olabilirlik fonksiyonunu ifade etmektedir. Sıfır hipotez reddedildiği takdirde birim veya zaman etkilerinin olduğu yani klasik modelin uygun olmadığı sonucuna varılmaktadır. Sıfır hipotez reddedilemediğinde ise klasik modelin uygun olduğu birim veya zaman etkilerinin geçersiz olduğu sonucuna varılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013).

4.2.3.2.3. Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi (LM)

Bu test klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmek amacı ile ilk olara Breusch-Pagan (1980) tarafından uygulanmıştır. Tesadüfi etkiler modelinin

geçerli olup olmadığını test etmek amacı ile sıradan EKK yönteminin artıklarını temel alan bir test olarak bilinmektedir. H_0 hipotezi ($H_0: \sigma_{\mu}^2 = 0$) ile tesadüfi etkiler varyansının sıfıra eşit olduğu varsayılmaktadır. Test istatistiğini hesaplanma şekli aşağıda gösterilmiştir.

$$LM = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T u_{it} \right)^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T u_{it}^2} - 1 \right]^2 \quad (4.14)$$

Lagrange çarpanı testi 1 serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uymaktadır. H_0 hipotezi reddedilirse tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna varılmaktadır (Greene, 2003: 299).

4.2.3.2.4. Score Testi

Bottai (2003) klasik modeli tesadüfi etkiler modeline karşı test etmek amacı ile türetmiştir. Birim etkinin standart hatasının sıfıra eşit olup olmadığını test edilmektedir.

$$H_0 = \sigma_{\mu} = 0 \quad (4.15)$$

Score testinin sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilir veya reddedilemez. H_0 hipotezinin reddedilemediği durumda birim etkilerin var olmadığı yani klasik modelin tutarlı olduğu sonucuna varılmaktadır. H_0 hipotezi reddedildiği zaman ise klasik modelin tutarsız tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğuna sonucuna varılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 181).

4.2.3.2.5. Hausman Testi

Sabit etkiler ile tesadüfi etkiler modelleri arasında karar verirken hata terimleri ve açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olup olmadığı test edilmelidir. Bu test genel bir model tanımlama testidir. Hausman (1978) çalışmasında tesadüfi etki ve sabit etki modelleri arasında farka bağlı olarak bir test önermiştir. Hata terimleri ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olduğu zaman sabit etkili model tutarlı, tesadüfi etkili model tutarsızdır sonucuna varılmaktadır (Sülkü, 2016: 111; Woolridge, 2002: 287). Hausman test istatistiğinin matrisi aşağıdaki gösterilmiştir.

$$\text{Hausman Test} = (\beta^{FE} - \beta^{RE})' \left[\text{VAR}(\beta^{FE}) - \text{VAR}(\beta^{RE}) \right]^{-1} (\beta^{FE} - \beta^{RE}) \quad (4.16)$$

Yukarıdaki denklemde FE sabit etkileri, RE tesadüfi etkileri ifade etmektedir.

$VAR(\beta^{FE})$ sabit etlilerin varyans kovaryans matrisini temsil ederken, $VAR(\beta^{RE})$ de tesadüfi etkiler modelinin varyans kovaryans matrisini ifade etmektedir. Hausman testi hata terimi ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkararak modelin türünü tahmin emektedir (Güder, 2019: 108). Bu testin sıfır hipotezi ve alternatif hipotezi aşağıda verilmiştir.

H_0 : Tesadüfi etkiler modeli uygundur.

H_a : Sabit etkiler modeli uygundur.

Hausman tarafından geliştirilen bu testin test istatistiği, asimptotik χ^2 dağılımına sahiptir. Sıfır hipotez reddedildiği durumda tesadüfi etkiler modelinin uygun olmadığı yani sabit etkili modelin kullanılması gerektiği sonucuna varılırken, reddedilemediği durumda ise sabit etkili modelin uygun olmayıp tesadüfi etkiler modelinin kullanılması gerektiği şeklinde ifade edilmektedir (Gujarati, 2004: 651).

4.2.4. Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Test Edilmesi

Panel veri analizini kullanan çalışmalarda genellikle klasik model, tesadüfi etkiler modeli ve sabit etkiler modeli kullanılmaktadır. Bu modellerde ise değişen varyans, yatay kesit bağımlılığı ve otokorelasyon sorunlarının olmaması gerekmektedir. Söz konusu bu sorunların bir kaçının veya tamamının olması halinde tahminciler etkinliğini kaybederek sapmalı standart hata tahminine neden olmakta ve tutarsız sonuçlar verebilmektedir. Bu bağlamda tahmin edilen modelde söz konusu üç sorunun olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Şayet böyle bir sorun ile karşılaşıldıysa, yani sapma söz konusu ise bu sapmanın tahmincilerde neden olduğu olumsuzlukların çözülmesi gerekmektedir (Ün, 2018).

4.2.4.1. Panel Veri Modellerinde Değişen Varyans (Heteroscedasticity) Testleri

Homoscedasticity, varsayımı gözlemlenemeyen hata teriminin açıklayıcı değişkenlerine şartlı varyansının sabit olması anlamını ifade etmektedir.

$$VAR(u|x_1, x_2, \dots, x_k) = \sigma^2 \quad (4.17)$$

Modelin anakütlesinin farklı kesimlerinde bu varyans değişiyorsa varsayım uygulanamıyor anlamını taşımaktadır. Modeldeki hata terimlerine ait varyansın örneklemin hepsinde sabit olmaması durumunda değişen varyans oluşmaktadır (İnci, 2014: 198).

Panel regresyon analizlerinde kullanılan modellerde değişen varyans sorununun olup olmadığı; değiştirilmiş Wald testi, Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi, Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı (LM) testi ve Levene, Brown ve Forythe testleri ile araştırılabilmektedir. Bu bölümde, kullanılan modelde değişen varyans sorununu saptamak adına tercih edilen değiştirilmiş Wald testi açıklanmaktadır.

4.2.4.1.1. Değiştirilmiş Wald Testi

Bu test sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modellerinde değişen varyansın test edilmesi için çok sık kullanılan bir testtir. Değiştirilmiş Wald test istatistiğinde hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu varsayımı dikkate alınmalıdır. Değiştirilmiş Wald test istatistiki modeli aşağıda gösterilmiştir.

$$W = \sum_{i=1}^N \frac{(\sigma_i^2 - \sigma^2)^2}{V_i} \quad (4.18)$$

Değişen varyansın değiştirilmiş wald testi ile araştırılması nedeni ile oluşturulan temel hipotez ise şu şekildedir (Greene, 2000).

$$H_0 : \sigma_i^2 = \sigma^2 \text{ (Değişen varyans problemi yoktur)} \quad (4.19)$$

Wald test istatistiği N serbestlik derecesi ile χ^2 dağılmaktadır.

4.2.4.2. Panel Veri Modellerinde Birimler Arası Korelasyon (Yatay Kesit Bağımlılığı) Testleri

Panel veri modellerinde hata terimleri birimlere göre bağımsız kabul edilmektedir. Birimler arası ilişkinin varlığını sınamak için Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı Testi, Pesaran CD Testi, Friedman Sıra Korelasyon Testi ve Frees Q Testleri kullanılabilmektedir. Fakat Breusch-Pagan Lagrange Çarpımı (LM) Testi sadece sabit etliler modelinde kullanılabilmektedir (Yaman, 2017).

Bu bölümde, kullanılan modelde birimler arası ilişkinin varlığını saptamak adına tercih edilen Frees Q testi tanımlanmaktadır.

4.2.4.2.1. Frees Q Testi

Bu test sıra korelasyon katsayısının karesine dayanmaktadır. (T-1) ve T(T-3)/2 serbestlik dereceli χ^2 dağılımın özel bir şekli olan Q dağılımlıdır (De Hoyos ve Sarafidis, 2006: 6). Testin test istatistiği şu şekildedir.

$$FRE = N \left(R_{AVE}^2 - (T-1)^{-1} \right) \quad (4.20)$$

$$R_{AVE}^2 = \left[\frac{2}{N(N-1)} \right]^2 \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{r}_{ij}^2 \quad (4.21)$$

4.2.4.3. Panel Veri Modellerinde Otokorelasyon Testleri

Otokorelasyon, mekan veya zaman içinde sıralanmış gözlem dizilerinin birimleri arasında korelasyon olmasıdır. Başka bir ifade ile ardışık bağımlılık durumu, hata terimleri arasında ilişki olmadığı varsayımının geçerli olmadığı durum olarak özetlenebilmektedir. Otokorelasyon olduğu durumlarda $E(u_i, u_j) \neq 0, i \neq j$ olarak gösterilebilmektedir. Diğer durumda hata terimleri arasında ilişki olmadığı durumda, yani otokorelasyonun olmadığı durumda ise $E(u_i, u_j) = 0, i \neq j$ olarak gösterilmektedir. Otokorelasyonun olduğu modellerde parametrelerin EKK tahmincileri etkin değildir. Modele ait hata teriminin varyans tahmincisi sapmalı olup parametrelerin varyansları da sapmalı olmaktadır. Bu durumda anlamsız olan bir katsayı aslında anlamlıymış gibi gözükülebilmektedir. Bu durumda R^2 değeri de yüksek çıkmaktadır. Ayrıca F testinin, olması gerektiğinden büyük çıkması ile t ve F testlerinin güvenilirliği sorgulanıp yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir (Azgan, 2019: 69-70).

Panel regresyon analizlerinde kullanılan modellerde otokorelasyon sorununun olup olmadığı; Bhargava, Franzini ve Narendranathan DW-d testi, Balragi-Wu LBI testi ve Wooldridge testleri ile araştırılabilmektedir. Bu bölümde, kullanılan modelde otokorelasyon sorununu saptamak için tercih edilen Wooldridge testi açıklanmaktadır.

4.2.4.3.1. Wooldridge Testi

Wooldridge (2002), panel veri modellerinde otokorelasyonun varlığını sınamak amacı ile geliştirilen bir testtir. Söz konusu testin sıfır hipotezi ve alternatif hipotezi aşağıda verilmiştir

H_0 : Birinci mertebeden otokorelasyon yoktur

H_a : Birinci mertebeden otokorelasyon vardır.

Bu testte birinci farklar modeli ile elde edilen kalıntılar kullanılmaktadır. Birinci farkın alınması ile birim etkilerle birlikte, sabit zaman ve parametre değişmezi

modelden ayıklanmaktadır. Farkı alınan modelden elde edilen kalıntıların, gecikmeli değerleri regresyona dâhil edilmektedir. Gecikmeli kalıntıların parametreleri -0.5 olursa birinci dereceden otokorelasyonun olmadığı sonucuna varılmaktadır. Ancak katsayı 0.5'ten başka bir değer alıyorsa kalıntı birinci dereceden otokorelasyon içerdiği anlamına gelmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2016: 218).

4.2.5. Panel Birim Kök Testleri

Bir panel veri serisinin ampirik analizini gerçekleştirmeden önce, serilerin hangi dereceden durağan olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan durağanlığın sınanması için kullanılan en yaygın yol birim kök testleridir. Panel birim kök testleri birinci ve ikinci nesil olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Birinci nesil panel birim kök testleri arasında yer alan Levin, Lin ve Chu (2002), Harris ve Tzavalis (1999), Breitung (2000), Hadri (2000), Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999) tarafından geliştirilmiş olan Fisher ADF ile Choi (2001) tarafından önerilen Fisher Phillips ve Perron testleri yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda kullanılan testlerdir (Göçer vd., 2013: 67). Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan birim kök testlerinin başlıcaları ise MADF (2008), SURADF (2002), Bai and Ng (2004) ve CADF(2007), Phillips ve Sul (2003) ve PANKPSS birim kök testleri sayılabilir. Ancak bu testlerin çoğu yapısal kırılmaları ihmal etmektedir. Yapısal kırılma olduğu halde yapısal kırılmalara değinilmeyen testler, yanlış bir şekilde birim kök olduğuna dair sapmalı sonuçlar verebilmektedir (Wojciech ve Deadman, 1997). Bu eksikliği onarmak için yatay kesitler arasında bağımlılığı ve serilerdeki çoklu yapısal kırılmaları göz önüne alan PANKPSS birim kök testini geliştirmiştir (Carrion-i-Silvestre vd, 2005: 23). Bu test paneli oluşturan her bir yatay kesit biriminde, farklı sayılarda ve tarihlerde yapısal kırılmanın meydana gelmesine izin vermektedir. Ayrıca beş tane yapısal kırılmaya kadar izin vermektedir. Bu test yapısal kırılma tarihlerini, Bai ve Perron (1998)'u takip ederek, hata kareler toplamının minimize olduğu noktalar olarak tespit etmektedir. Bai Perron bu hususa iki farklı süreç önerisinde bulunmuştur. Süreçlerden birincisi Liu vd. (1997) tarafından geliştirilmiş Schwarz bilgi ölçütüne göre, diğeri ise yapısal kırılma rakamını F istatistiğini izleyerek belirlemektedir. Carrion-i-Silvestre vd. (2005) yapısal kırılma ölçüsünü belirlerken, trendli modelde birinci süreçten, trendsiz modelde ise ikinci süreçten yararlanmaktadır. Testin sıfır hipotezi “seri durağandır”, alternatif hipotez ise “seride birim kök vardır” şeklinde kurulmuştur. Test istatistiği

hesaplanan bootstrap kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır (Carrion-i-Silvestre vd., 2005: 159-175). Serilerin durağanlığı hem panelin geneli için hemde her bir yatay kesit için ayrı ayrı hesaplanabilmektedir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}t + \varepsilon_{it} \quad i: 1,2, \dots, N; t: 1,2, \dots, T \quad (4.22)$$

$$\alpha_{it} = \sum_{k=1}^m (\theta_{ik} K1_{it}) + \sum_{k=1}^m (Y_{ik} K2_{it}) + \alpha_{it-1} + \mu_{it} \quad (4.23)$$

$$\beta_{it} = \sum_{k=1}^n (\varrho_{ik} K1_{it}) + \sum_{k=1}^n (\delta_{ik} K2_{it}) + \beta_{it-1} + v_{it} \quad (4.24)$$

K1 ve K2 kukla değişkenleri tanımlamaktadır. Bu tanımlama aşağıdaki gibidir:

$$K1 = \begin{cases} 1, & \text{Diğer durumlarda } t=T_B+1 \\ 0, & \end{cases}$$

$$K2 = \begin{cases} 1, & \text{Diğer durumlarda } t>T_B+1 \\ 0, & \end{cases} \quad (4.25)$$

Denklem 4.25'te “T_B” kırılma noktasını ifade etmektedir. Sabit modelde “m” tane, trendli modelde ise “n” tane yapısal kırılmaya olanak sağlamaktadır.

Serilerin durağanlık ve kendine ait özelliklerini görmek için kullanılan PANIC (Panel Analysis of Nonstationarity in Idiosyncratic and Common Components) birim kök testi, Bai and Ng (2004) tarafından geliştirilmiştir. Bu test faktör yapısını dikkate alır ve yatay kesit bağımlılığı altında tutarlı sonuçlar vermektedir. Bai and Ng (2004)'nin çalışması, Maddala ve Wu (1999)'nun çalışmasına dayanmaktadır. Panic birim kök testinin sıfır hipotezi “paneli oluşturan değişkenler birim kök içermektedir” şeklinde kurulmuştur (Yılmaz ve Alptekin, 2018: 438).

Bai and Ng (2004) testi ikili artıklardaki ve serilerdeki durağanlığın birbirinden ayrı bir şekilde ölçülebileceği bir testtir. Seviyede durağan ya da birinci derecede durağan olan değişkenlerin beraber test edilmesi zor bir süreç ve kafa karıştırıcı olduğu vurgulanmıştır. İ:1,2, …,N ve t=1,2, …,T olarak ve yaklaşık L faktörlü dinamik doğrusal birimler varsayımına dayanmaktadır (Silva vd., 2009: 347-348).

$$Y_{it} = \alpha_i + Y'_i f_t + e_{it} \quad (4.26)$$

$$e_{it} = \lambda_i e_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (4.27)$$

$$f_t = \beta f_{t-1} + M_t \quad (4.28)$$

Y_{it} 'yi e_{it} ve f_t olarak ikiye ayırmayı doğru bulmuşlardır. E_{it} gözlenemeyen farklı hatalar, f_t ise ortak faktörler olarak alınmaktadır. Yatay kesite ait olan her bir birime özel ADF testi uygulanmaktadır. Bu, sıfır hipotezinin $\lambda_i=1$ olduğu halidir. Sıfır hipotezinin $\beta=1$ olduğu durumda ise faktör yükünün bire eşit olduğu durumdur. Bu bağlamda faktörler ilgili birim kök sorunu Genişletilmiş Dickey-Fuller ile analiz edilmektedir. Söz konusu test dengeli oluşturulan zaman boyutu ve yatay kesit boyutuna özgü oluşturulmuştur. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Bai and Ng (2004) testi bir ya da daha fazla faktörün bağımlı durumunu problem olarak algılamamaktadır (Barbieri, 2006: 33). Test istatistiği aşağıda verilmiştir.

$$P\hat{e} = \frac{-2 \sum_{i=1}^N \log(p_{ei}) - 2N}{\sqrt{4N}} \quad (4.29)$$

Bu çalışmada paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı görüldüğü için buna uygun ikinci nesil birim kök testlerinden olan Bai and Ng (2004) ve hipotezinin farklı olması nedeni ile PANKPSS birim kök ve panel durağanlık testleri uygulanmıştır.

4.2.6. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Testi

Panel nedensellik testlerinin hepsi yatay kesit bağımsızlığı altında tahmin yapmaktadır. Ancak sadece Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi hem yatay kesit bağımlılığını hemde yatay kesit bağımsızlığını dikkate alıp etkin sonuçlar verebilmektedir. Dumitrescu-Hurlin testi, heterojen panellerde Granger nedensellik testi ile bezerlik taşımaktadır. Bu test, Granger nedensellik testi bütünlüğünde yatay kesit birimleri için hesaplanan bireysel Wald testlerinin ortalamasını tanımlamaktadır. Söz konusu test, yatay kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate almaktadır (Özen Atabey, 2019: 187).

Nedensellik analizi, değişkenler arasındaki nedensel ilişkinin varlığını ve yönünü incelemek için uygulanmaktadır. Değişkenlerin arasındaki ilişkilerin yönü tek taraflı veya çift taraflı olabilmektedir. Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testinde bir tek şart vardır. Söz konusu şart, değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmasıdır $I(0)$. Bunun haricinde herhangi bir kısıtlama yoktur. Hem $T > N$ durumunda hem de $T < N$ durumunda kullanılabilir. Yatay kesit bağımlılığı ve seriler

arasında eşbütünleşme ilişkisi varken veya yokken de kullanılabilir. Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testinde HNC asimptotik kısmı gözlem sayısının kesit sayısından fazla olduğu durumlarda ($T > N$) kullanılırken, HNC semi-asimptotik kısım ise kesit sayısı gözlem sayısından fazla olduğu durumlarda ($N > T$) geçerlidir (Özkök ve Polat, 2018).

4.3. MODEL

Çalışmanın modelini ve hipotezlerini oluşturacak olan bu bölümde örneklem olarak Türk Cumhuriyeti ülkeleri alınmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ülkesi analize dâhil edilmemiştir. Bunun sebebi ise söz konusu ülkede verilere ulaşılamamış olmasıdır. Analizde uygulanacak 6 Türk Cumhuriyeti ülkesi ve 17 yıllık zaman periyodundan hareketle tüm değişkenler yardımı ile tahmin edilen 2002-2018 dönem aralığına ait oluşturulan panel veri modelinin denklemi aşağıda gösterilmektedir.

$$\begin{aligned} LNRGDP_{it} &= \alpha_0 + \beta_1 EFI_{it} + \beta_2 WGI_{it} + \beta_3 POP_{it} + \beta_4 EXPORT_{it} + \beta_5 IMPORT_{it} + u_{it} \\ i &= 1, \dots, 6 \\ t &= 1, \dots, 17 \end{aligned} \quad (4.30)$$

Denklem 4.30'da bulunan "LNRGDP" değişkeni logaritması alınmış ekonomik büyümeyi; "EFI" değişkeni kurumsal kaliteyi ölçmek adına ekonomik özgürlükler endeksini; "WGI" değişkeni kurumsal kaliteyi ölçmek için yönetim endeksini; "POP" değişkeni yıllık nüfus artışını; "EXPORT" değişkeni mal ve hizmet ihracatını ve "IMPORT" değişkeni de mal ve hizmet ithalatını ifade etmektedir. Denklemde yer alan "u" ise hata terimini tanımlamaktadır. Denklemde alt indiste bulunan Türk Cumhuriyeti ülkelerinde birim boyutunu ifade eden "i", 6 ülkeden zaman boyutunu ifade eden "t" ise 17 yıldan oluşmaktadır.

4.3.1. Oluşturulan Modele Yönelik Hipotezler

Araştırmada Türk Cumhuriyeti ülkeleri için belirlenen sıfır ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir.

H_0 : Ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasında ilişki vardır.

H_a : Ekonomik büyüme ile ekonomik özgürlükler arasında ilişki yoktur.

Ayrıca kurumsal kalite ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi daha iyi sınamak için belirtilen diğer sıfır ve alternatif hipotez ise:

H₀: Ekonomik büyüme ile yönetim arasında ilişki vardır.

H_a: Ekonomik büyüme ile yönetim arasında ilişki yoktur.

4.3.2. Oluşturulan Modelde Değişkenlerin Beklenti Yönü

Modelde bağımsız değişkenlerin ekonomik büyümeyi ne şekilde etkileyeceğine dair beklentilere aşağıdaki Tablo7’de değinilmiştir.

Tablo 7: Modelde Bağımsız Değişkenlerin Ekonomik Büyümeyi Ne Şekilde Etkileyeceğine Ait Beklentiler

Değişkenler	Beklenti Yönü	
EFI	+	Ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumlu yönde beklenmektedir.
WGI	+	Türk Cumhuriyetleri ülkelerinde yönetişimin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumlu yönde beklenmektedir.
POP	-	Türk Cumhuriyetleri ülkelerinde yıllık nüfus artış hızının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceği beklenmektedir.
EXPORT	+	Türk Cumhuriyetleri ülkelerinde ihracatın belirli bir sanayileşme ve kalkınma düzeyine geldikten sonra ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği beklenmektedir.
IMPORT	+	Türk Cumhuriyetleri ülkelerinde ihracat artışının ithalat yapma kapasitesini artırarak ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu yönde olması beklenmektedir.

Tablo 7’de yer alan Türk Cumhuriyeti ülkeleri için ekonomik özgürlükler endeksinin beklenen katsayı değeri pozitif ($\beta_1 > 0$); yönetim endeksinin beklenen katsayı değeri pozitif ($\beta_2 > 0$); nüfus artış hızının beklenen katsayı değeri negatif ($\beta_3 < 0$); ihracatın beklenen katsayı değeri pozitif ($\beta_4 > 0$) ve ithalatın beklenen katsayı değeri pozitif ($\beta_5 > 0$).

4.4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında Türk Cumhuriyeti ülkeleri üzerine yapılan panel veri analizi kapsamında yapılan uygulama beş aşamadan meydana gelmektedir. Birinci aşamada değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı ve homojenlik mi yoksa heterojenlik mi söz konusu olduğu test edilmektedir. İkinci aşamada serilerin durağanlık sınamasını yapmak için ikinci nesil panel birim kök testlerinden olan Bai and Ng (2004) testi ve hipotezinin farklı olması nedeni ile PANKPSS panel durağanlık testleri uygulanmıştır. Üçüncü aşamada panel veri modellerinden

hangisinin daha uygun olduğuna karar verebilmek amacıyla F Test ve Breusch-Pagan (LM) Testi kullanılmıştır. Dördüncü aşamada hata terimleri arasında değişen varyans durumunu saptamak adına Değiştirilmiş Wald Testi, birimler arası ilişkinin varlığını sınamak için Frees Q Testi ve hata terimleri arasında otokorelasyon olup olmadığını incelemek için de Wooldridge Testi uygulanmıştır. Modelin dirençli tahminci ile test edilmesi gerektiği kanaatine varıldığı için uygun genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) tahminci yöntemi kullanılmıştır. Son olarak beşinci aşamada, değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi görmek için Dumitrescu-Hurlin (2012) Panel Nedensellik testi uygulanmıştır.

4.4.1. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

Zaman serilerinde olduğu gibi panel veri analizlerinde de sahte regresyon durumu ile karşılaşılması mümkün olabilmektedir. Bu durumu önlemek için serilerin durağan olup olmadığını test etmek gerekir. Ancak zaman serisi analizlerinden farklı olarak, panel birim kök testlerinden hangisinin uygulanacağına karar verebilmek için ilk önce kesitler arası bağımlılık olup olmadığı ve serilerin homojen olup olmadığını test etmek gerekmektedir (Kar vd, 2018: 312).

Yatay kesit boyutunun (N) küçük ve zaman boyutunun (T) büyük olduğu panel modellerinde kesitler arasında korelasyon meydana gelebilir (Pesaran, 2004: 1). Bu kesit bağımlılığı hata terimlerinden meydana gelmektedir ve birkaç nedenden kaynaklanabilmektedir. Bu nedenlerden bir tanesi panel modellerinde mekânsal ve ortak etkinin göz ardı edilmesidir. Diğer bir neden ise, sosyo-ekonomik ağlar arasındaki ilişkilerin ihmal edilmesidir. Yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmadığı durumlarda geleneksel panel tahmincileri ile gerçekleştirilen tahminler tutarsız ve yanıltıcı parametreler üretebilmektedir (Chudik ve Pesaran, 2013: 2). Dolayısıyla yatay kesit bağımlılığı hem değişkenleri temel alarak hem de model bazında test edilmesi oldukça önemlidir.

Panel veri analizinde birinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin her birinin bağımsız olduğunu varsaymaktadır. Bu bağlamda paneli oluşturan birimlerden birinde meydana gelen bir şokun diğer yatay kesit birimlerini de aynı şekilde etkilediği anlamına gelmektedir. Ancak, uluslararası ekonomilerin birbiriyle ilişkili olduğu bu dönemde bu düşünce şekli pek gerçekçi gelmemektedir. Bunun için yatay kesit birimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alacak

ikinci nesil panel birim kök testleri geliştirilmiştir. Panel veri analizinde birim kökün varlığını sınamak adına yatay kesit bağımlılığının test edilmesi gerekmektedir. Söz konusu testte bağımlılığın varlığının reddedilmesi birinci nesil birim kök testlerinin, bağımlılığın varlığının reddedilememesi ise ikinci nesil panel birim kök testlerinin kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda daha güçlü ve etkin tahminleme sağlanabilmektedir (Erden, 2019: 88).

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığının varlığı, panelin zaman boyutunun yatay kesit boyutundan daha büyük olduğu ($T > N$) durumlarda Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) testi ile sınanabilmektedir. Panelin hem zaman boyutunun hem de yatay kesit boyutunun büyük olduğu durumlarda Pesaran (2004) Cross-Section Dependence (CD) testi ile incelenebilmektedir. Bu çalışmada 6 ülke ve 17 yıl olduğu için LM testinin kullanılması doğru görülmüştür. Fakat söz konusu test grup ortalaması sıfır ve bireysel ortalama sıfırdan farklı olduğu durumlarda sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle Pesaran vd. (2008) bu sapmayı, test istatistiğine ortalama ve varyansı dâhil ederek eksikliği gidermiştir. Bu açıdan testin ismi sapması düzeltilmiş LM testi (LM_{adj}) olarak tanımlanmaktadır. LM test istatistiğinin düzeltilmemiş ilk hali aşağıda gösterilmiştir (Breusch ve Pagan, 1980):

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}_{ij}^2) \sim \chi_{\frac{N(N-1)}{2}}^2 \quad (4.31)$$

Yukarıda gösterilen istatistik daha sonra yapılan düzeltmeler ile aşağıdaki duruma gelmiştir (Pesaran vd., 2008):

$$LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{\frac{1}{2}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \left[\hat{\rho}_{ij}^2 \left(\frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{\nu_{Tij}} \right) \right] \sim N(0,1) \quad (4.32)$$

Denklemden 4.32'de μ_{Tij} ortalamayı temsil ederken, ν_{Tij} varyansı temsil etmektedir. Elde edilecek test istatistiği asimtotik olarak standart normal dağılım göstermektedir. Söz konusu testin sıfır ve alternatif hipotezleri aşağıda verilmiştir.

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_a : Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonucuna göre oluşacak olasılık değeri %5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu zaman sıfır hipotez reddedilecektir. Bu durum ise paneli oluşturan birimler

arasında, yatay kesit bağımlılığının olduğu anlamına gelecektir (Pesaran vd., 2008). Bu çalışmada değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı LMadj testi ile sınanmıştır.

Panel veri analizinde birim kök testlerine geçmeden önce kontrol edilmesi gereken bir diğer test ise homojenlik testi olarak karşımıza çıkmaktadır. Paneli oluşturan yatay kesitlere ait eğim katsayılarının homojen olup olmadığını saptamak adına yapılan ilk çalışma 1970 yılında Swamy tarafından başlatılmıştır. İlerleyen dönemlerde Pesaran ve Yamagata'nın bu testi geliştirdiği görülmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008a; Swamy, 1970).

Tüm ülkelerin eğim katsayılarının tek bir eğim katsayısına eşit olması homojenlik olarak isimlendirilirken, söz konusu katsayılar analizde yer alan ülkeler için farklılaşıyorsa modellerin heterojen yapıda olduğu anlamına gelmektedir. Bu duruma da heterojenlik ismi verilmektedir. Eğim katsayılarının homojen veya heterojen olup olmadığı konusunda testin sıfır ve alternatif hipotezi aşağıda gibidir.

H_0 : Eğim katsayıları homojendir.

H_a : Eğim katsayıları heterojendir.

Pesaran ve Yamagata (2008) hipotezlerini sınamak için iki farklı test istatistiği söz konusudur. Büyük ve küçük örneklem için test istatistiği aşağıda gösterilmiştir.

$$\tilde{D} = \sqrt{N} \left(\frac{(N^{-1}\bar{s}-k)}{\sqrt{2k}} \right) \quad (\text{Büyük örneklem için}) \quad (4.33)$$

$$\tilde{D}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{(N^{-1}\bar{s}-k)}{\sqrt{v(T,k)}} \right) \quad (\text{Küçük örneklem için}) \quad (4.34)$$

Yukarıda verilen büyük ve küçük örneklem denklemlerinde S Swamy test istatistiğini ifade etmektedir. N yatay kesit sayısını, k açıklayıcı değişken sayısını, v(T, k) de standart hatayı temsil etmektedir (Yıldırım ve Şahin, 2018: 77-78). Test istatistiklerinin olasılık değerleri %10, %5 ve %1 gibi anlamlılık düzeylerinden küçük olduğu zaman söz konusu sıfır hipotez reddedilmekte ve eğim katsayıları heterojendir sonucuna varılmaktadır. Eğer test istatistiklerinin olasılık değerleri anlamlılık düzeylerinden büyük çıkarsa sıfır hipotez reddedilememekte ve eğim katsayıları homojen bulunmaktadır (Öncel vd., 2017: 410). Çalışmada öncelikle değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı ve bağımsız değişken katsayısının homojenliği test edilmiştir. Sonuçları Tablo 8'de özetlenmiştir.

Tablo 8: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

TÜRK CUMHURİYETLERİ	Yatay Kesit Bağımlılığı	Homojenlik
SERİLER	LM _{adj} (Pesaran vd. 2008)	Pesaran & Yamagata (2008)
LNRGDP	6.465 (0.000)***	0.172 (0.432)
EFI	6.819 (0.000)***	1.275 (0.101)
WGI	7.713 (0.000)***	-0.990 (0.839)
POP	3.182 (0.001)***	0.341 (0.366)
EXPORT	8.107 (0.000)***	-0.168 (0.567)
IMPORT	4.353 (0.000)***	-0.951 (0.829)

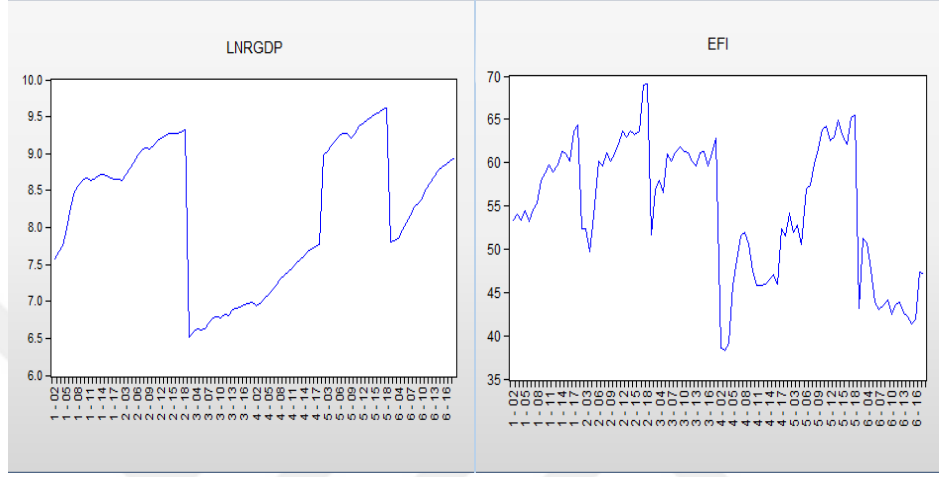
Not: () içi olasılık değerlerini ifade etmektedir. *** %1 anlamlılık düzeyine göre yatay kesit bağımlılığını göstermektedir.

Tablo 8’de yer alan sonuçlar neticesinde seriler arasında bütün anlamlılık düzeylerine göre yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna varılmıştır. Çıkan sonuç, örnekleme bulunan ülkelerin bir tanesinde meydana gelen bir değişikliğin diğer ülkeleri etkilediğini göstermektedir. Bundan sonraki yapılacak olan analizlerde bu bilgi kullanılarak uygulanacak testler seçilmektedir. Ayrıca serilerin “H₀: Eğim Katsayıları Homojendir” olarak kurulan sıfır hipotezi de Pesaran&Yamagata (2008) testine göre reddedilemeyerek eğim katsayıları homojen bulunmuştur. Bu durum analizde kullanılan bağımsız değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin söz konusu ülkelerde farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Seriler hem yatay kesit bağımlılığı hem de homojenlik içerdikleri için buna uygun ikinci nesil panel birim kök testlerinden olan Bai and Ng (2004) PANIC testi ve Carrion-i-Silvestre vd. (2005) tarafından geliştirilen PANKPSS kırılmalı panel durağanlık testlerini yapmaya imkân vermektedir.

4.4.2. Panel Birim Kök Test Sonuçları

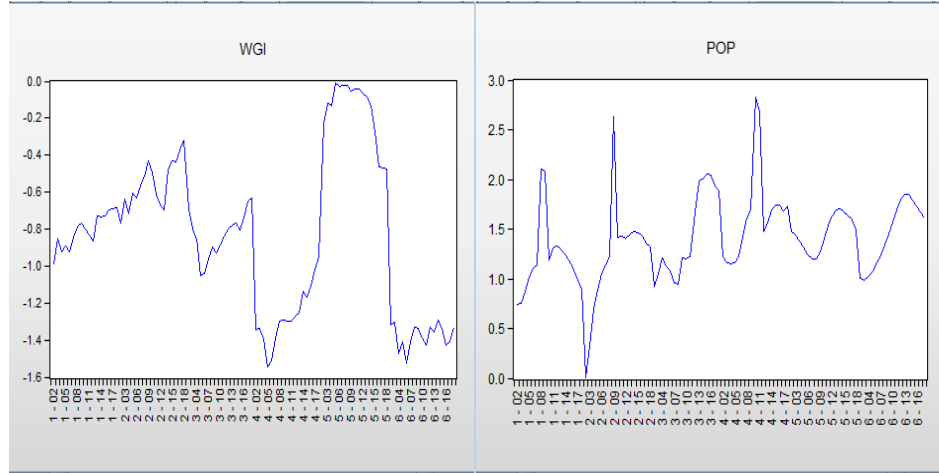
Değişkenler analiz sonucunda güvenilir sonuçlar elde etmek amacı ile birim kök testine tâbi tutulmuştur. Paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birinde yaşanan bir şokun, diğer birimleri farklı seviyede etkilemesi daha gerçekçi bir

varsayımdır. Bu eksikliği gidermek amacı ile yatay kesit bağımlılığını dikkate alıp durağanlığı sıyanan testlere ikinci nesil birim kök testleri denilmektedir. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığı görüldüğü için ikinci nesil birim kök testlerinden olan Bai and Ng (2004) testi ile sınanarak panel durağanlık testlerinden olan PANKPSS test sonuçları ile güçlendirilecektir. Bai and Ng (2004) testi sonuçları Tablo 9’da, PANKPSS test sonuçları ise Tablo 10’da raporlanmıştır.

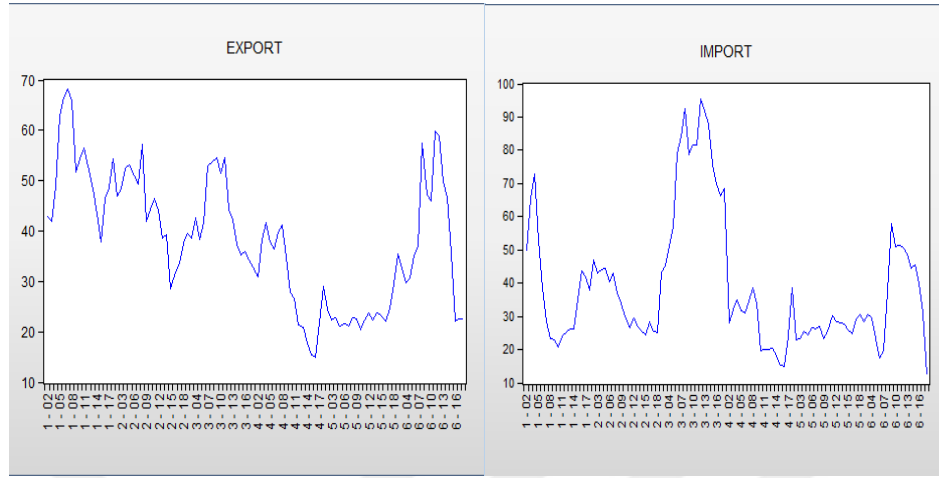
Şekil 2: LNRGDP ve EFI Düzey Değer Grafiği

Şekil 2’de görüldüğü üzere LNRGDP ve EFI serilerinin trend ve sabit terim olduğu görülmektedir.

Şekil 3: WGI ve POP Düzey Değer Grafiği

Şekil 3’te görüldüğü üzere LNRGDP ve EFI serilerinin trend ve sabit terim olduğu görülmektedir.

Şekil 4: EXPORT ve IMPORT Düzey Değer Grafiği

Şekil 4’te görüldüğü üzere LNRGDP ve EFI serilerinin trend ve sabit terim olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Bai and Ng (2004) PANIC Birim Kök Test Sonuçları

Bai and Ng (2004)	
TÜRK CUMHURİYETLERİ	Sabit + Trend
SERİLER	Pe
LNRGDP	2.5674 (0.0051)**
EFI	1.9264 (0.0270)**
WGI	2.4831 (0.0065)**
POP	1.8461 (0.0324)**
EXPORT	3.1966 (0.0006)**
IMPORT	11.8144 (0.0000)**

Not: Her iki birim kök testinde de serilerin grafiklerine bakılmıştır ve trend içerdikleri görülüp test modeli olarak sabit ve trenli kısım seçilmiştir. () olasılık değerlerini ifade etmektedir. **, %5 anlamlılık düzeyinde birim kökü ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak alınmıştır. Kmax:4 seçilmiştir. Information criterion Schwarz bilgi kriteri olarak seçilmiştir.

Tablo 9’a bakıldığında bütün değişkenler, %5 anlamlılık düzeyine göre kurulan sıfır hipotezi reddetmektedir. Dolayısıyla serilerin birim kök içermeyip seviyede durağan I(0) oldukları sonucuna varılmıştır.

Tablo 10: PANKPSS Durağanlık Test Sonuçları

PANKPSS					
Sabit + Trend					
LNRGDP					
Panel Sonucu	Homogeneous Test		%10	%5	%1
	11.413		161.224	232.968	410.205
Kesit Sonucu	Kırılma Tarihi	KPSS Test	%10	%5	%1
Azerbaycan	2003, 2007, 2015	0.284	2.673	4.495	11.354
Kazakistan	2007, 2009, 2014	0.093	7.440	10.617	22.718
Kırgızistan	-	0.103	2.682	4.161	9.039
Özbekistan	2003, 2009, 2015	11.253	4.765	7.255	17.459
Türkiye	2006, 2008, 2012	11.610	8.367	13.292	26.260
Türkmenistan	2003, 2008, 2013	0.465	7.940	13.027	29.768
EFI					
Panel Sonucu	Homogeneous Test		%10	%5	%1
	7.895		40.329	52.659	83.242
Kesit Sonucu	Kırılma Tarihi	KPSS Test	%10	%5	%1
Azerbaycan	-	1.688	2.522	3.930	8.118
Kazakistan	2005, 2016	0.917	1.327	2.137	5.549
Kırgızistan	2003, 2005	0.185	0.952	1.916	6.389
Özbekistan	2009	0.065	2.789	4.378	9.557
Türkiye	2005, 2011	0.923	4.819	7.429	17.453
Türkmenistan	2004, 2016	2.099	1.110	1.743	4.329
WGI					
Panel Sonucu	Homogeneous Test		%10	%5	%1
	21.430		72.371	97.011	163.324
Kesit Sonucu	Kırılma Tarihi	KPSS Test	%10	%5	%1
Azerbaycan	-	0.316	3.903	5.951	12.961
Kazakistan	2009, 2014	0.833	6.809	9.943	20.432
Kırgızistan	2003, 2006	0.068	1.805	3.469	9.465
Özbekistan	2004, 2009	4.338	5.288	8.297	19.251
Türkiye	2005, 2008	0.118	3.716	6.197	13.631
Türkmenistan	2006	0.299	2.101	3.590	11.332
POP					
Panel Sonucu	Homogeneous Test		%10	%5	%1
	86.227		315.616	424.311	742.205
Kesit Sonucu	Kırılma Tarihi	KPSS Test	%10	%5	%1
Azerbaycan	2007, 2009, 2012	0.285	5.437	8.340	16.948
Kazakistan	2004, 2008, 2010	2.070	4.570	7.083	14.281
Kırgızistan	2011	0.349	2.758	4.206	8.927
Özbekistan	2005, 2009, 2011	0.809	5.601	8.410	18.188

Türkiye	2007, 2013	1.308	7.892	12.416	34.339
Türkmenistan	2004, 2013	0.552	2.131	3.651	10.550
EXPORT					
Panel Sonucu	Homogeneous Test		%10	%5	%1
	61.865		95.890	125.358	200.037
Kesit Sonucu	Kırılma Tarihi	KPSS Test	%10	%5	%1
Azerbaycan	2004, 2014	0.976	1.552	2.540	6.368
Kazakistan	2008, 2014	1.302	6.273	8.862	19.941
Kırgızistan	2006, 2011	0.075	5.194	8.366	20.122
Özbekistan	2008, 2015	1.588	5.102	7.811	15.786
Türkiye	2016	0.147	1.381	2.199	5.348
Türkmenistan	2007, 2010	0.655	3.595	5.280	10.990
IMPORT					
Panel Sonucu	Homogeneous Test		%10	%5	%1
	16.445		71.657	96.705	164.400
Kesit Sonucu	Kırılma Tarihi	KPSS Test	%10	%5	%1
Azerbaycan	2004, 2008	1.608	2.467	4.206	10.733
Kazakistan	2009	0.078	2.855	4.436	9.139
Kırgızistan	2005, 2011	2.030	5.081	8.215	19.388
Özbekistan	2009, 2016	0.527	3.905	5.596	11.682
Türkiye	-	0.048	1.769	2.887	6.792
Türkmenistan	2008	0.164	2.610	4.090	9.707

Not: Her iki birim kök testinde de serilerin grafiklerine bakılmıştır ve trend içerdikleri görülüp test modeli olarak sabit ve trendde yapısal kırılma izin veren model seçilmiştir. Kritik değerler bootstrap kullanılarak 1000 yinleme ile üretilmiştir.

Tablo 10’ da görüldüğü üzere bu test yapısal kırılmaları dikkate alan bir yöntemdir. Kırılma tarihlerine bakıldığında 2 kırılma tarihi ülkelerin genelinde ortak olarak yer almaktadır. Bu tarihler 2008 ve 2009 yılları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakıldığında 2008-2012 yılları arasında yaşanan Küresel Ekonomik Kriz dönemleri uygulanan test tarafından başarıyla yakalanmıştır.

2008 Küresel Krizin yaşandığı bu yıllarda genç işsizlik oranlarında gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Kriz ilk önce finans piyasalarında başlayıp daha sonra reel piyasaları etkilemiştir. Ardından kredi piyasalarında meydana gelen şoklar yatırımları olumsuz etkileyip piyasalarda güvensizliğin yayılmasına sebep olmuştur. Bütün bu kötü gelişmeler sonucunda tüketim ve üretim miktarlarında düşüş, ekonomik büyüme rakamlarında azalış meydana gelmiştir (Torun ve Arıca, 2011: 163).

6 ülke ve panelin geneli için serilerde “ H_0 : Durağan” şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedilemeyerek değişkenlerin düzey değerlerinde birim kök içermedikleri $I(0)$ anlaşılmıştır. Çıkan sonuç Bai and Ng (2004) panel birim kök testini de destekler nitelikte çıkmıştır. Söz konusu değişkenler arasında kısa dönemli bir analizin uygulanacağına karar verilmiştir. Bu sebeple değişkenler arasındaki ilişki panel

regresyon modelleri vasıtasıyla analiz edilecektir.

4.4.3. Model Tahminleri

Panel veri analizi yapılırken modeldeki serilerin durağan olduğu sonucu elde edildikten sonra değişkenler arasındaki ilişki panel verinin tahmin yöntemleri ile tahmin edilmiştir.

Türk Cumhuriyeti ülkeleri için incelenen bu çalışmada bir model oluşturulmuştur. Modelde ekonomik büyüme (LNRGDP) üzerindeki bağımsız değişkenler, ekonomik özgürlükler endeksi (EFI) ve yönetim endeksidir (WGI). Diğer kontrol değişkenler ise yıllık nüfus artışı (POP), mal ve hizmet ihracatı (EXPORT) ve mal ve hizmet ithalatıdır (IMPORT). Bu doğrultuda Türk Cumhuriyeti ülkeleri için oluşturulan model aşağıda belirtilmiştir.

$$LNRGDP_{it} = \alpha_0 + \beta_1 EFI_{it} + \beta_2 WGI_{it} + \beta_3 POP_{it} + \beta_4 EXPORT_{it} + \beta_5 IMPORT_{it} + u_{it}$$

i: 1,2,……,6 ve t: 1,2,……,17 (4.35)

Havuzlanmış EKK, sabit etkiler ve tesadüfi etkiler modeli sonuçları Tablo 11’de verilmiştir. Ancak bu modeller nihai model olmadığı için yorumlanmamıştır.

Ayrıca modelin tahmininde kullanılması için klasik model, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli arasında seçim yapabilmek için testler uygulanmıştır. Aynı şekilde söz konusu modelde değişen varyans ve otokorelasyon probleminin olup olmadığını saptamak adına da testler uygulanmış ve sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 11: Modelin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNRGDP			
Bağımsız Değişkenler	HEKK	SE	RE
EFI	-0.0077 (0.0126)	0.0223*** (0.0055)	-0.0077 (0.0126)
WGI	1.3026*** (0.2312)	0.3170 (0.1923)	1.3026*** (0.2312)
POP	0.1185 (0.1469)	0.3093*** (0.0575)	0.1185 (0.1469)
EXPORT	0.0181*** (0.0055)	0.0014 (0.0029)	0.0181*** (0.0055)
IMPORT	-0.0287*** (0.0034)	-0.0028 (0.0020)	-0.0287*** (0.0034)
Sabit Terim	9.9984*** (0.8097)	6.8894*** (0.3787)	9.9984*** (0.8097)
R²	0.6155	Grup içi: 0.4839 Gruplararası: 0.2435 Genel: 0.2476	Grup içi: 0.1039 Gruplararası: 0.7802 Genel: 0.6155
F	30.74***	17.07***	
Wald			153.69***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde olasılık değerlerini ifade etmektedir. Katsayılara ait standart hatalar parantez içinde gösterilmiştir.

Modellerin genel anlamlılığını test etmek amacı ile klasik model ve sabit etkiler modeli için F, tesadüfi etkiler modelinde Wald istatistiği dikkate alınmıştır. Bu bağlamda hesaplanan istatistiklere göre klasik, sabit ve tesadüfi etkiler modelinin genel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Tablo 11'e göre oluşturduğumuz model için klasik modelin havuzlanmış EKK tahmini ile WGI, EXPORT ve IMPORT değişkeni, sabit etkiler modelinde EFI ve POP değişkeni, tesadüfi etkiler modelinde de WGI, EXPORT ve IMPORT değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Katsayılara bakıldığında ise klasik modelde EFI'nin ve IMPORT'un LNRGDP üzerindeki etkisi negatifken, WGI, POP ve EXPORT değişkenlerinin LNRGDP üzerindeki etkisi pozitif görülmüştür. Sabit etkiler modelinde ise yalnızca IMPORT'un LNRGDP üzerindeki etkisi negatif görülürken diğer değişkenlerin LNRGDP üzerindeki etkisi pozitif bulunmuştur. Tesadüfi etkiler modelinde de EFI ve IMPORT'un LNRGDP üzerinde etkisi negatifken, WGI, POP ve EXPORT'un LNRGDP üzerindeki etkisi pozitif görülmüştür.

2002-2018 yılları arasını kapsayan 6 Türk Cumhuriyeti ülkeleri için oluşturulan modelde, modelin tahmincileri arasında karar vermek için yapılan F Testi ve Breusch-Pagan LM test sonuçları aşağıdaki Tablo 12'de raporlanmıştır. Yine söz konusu modelde değişen varyans ile otokorelasyon probleminin olup olmadığı test edilmiş ve sonuçlar aynı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12: Uygun Model Seçimi ve Temel Varsayım Test Sonuçları

Analiz Türü	Test Türü	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Klasik Model Testi (1)	F Testi	F(5, 91)= 133.19	0.0000***
Klasik Model Testi (2)	Breusch-Pagan Testi	$\chi^2(01) = 0.00$	1.0000
Değişen Varyans	Değiştirilmiş Wald Testi	$\chi^2(6) = 367.32$	0.0000***
Birimler Arası Korelasyon	Frees Q Testi	Frees= 0.845	0.2928*** 0.1996** 0.1521*
Otokorelasyon	Wooldridge Testi	F(1, 5)= 436.429	0.0000***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 12'ye bakıldığında klasik etkiler modeli ile sabit etkiler modeli arasında tercih yapılmasına izin veren F Testi sonucu, "klasik model geçerlidir" şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddederek sabit etkili modelin uygun olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

Klasik etkiler modeli ile tesadüfi etkiler modeli arasında tercih yapmamıza olanak sağlayan Breusch-Pagan Testi sonucu ise “klasik model geçerlidir” şeklinde kurulan sıfır hipotezi reddedemeyerek klasik modelin uygun olduğunu göstermektedir. Böyle bir durumda hangi modelin seçileceğine karar verirken, F Testi sıfır hipotezini reddedip Breusch-Pagan Testi sıfır hipotezini reddedemez ise yola sabit etkiler modeli ile devam edilmesi gerekmektedir. Tersine durumda F Testi sıfır hipotezini reddedemez iken, Breusch-Pagan Testi sıfır hipotezini reddederse o zaman yola tesadüfi etkiler modeli ile devam edilmesi gerekmektedir. Yapılan testler neticesine göre karar aşamasında sabit etkiler ve tesadüfi etkiler arasında kalınmadığı için Hausman Testi uygulanmamıştır. Dolayısıyla yola sabit etkiler modeli ile devam edilecektir.

Kurulan sabit etkiler modelinde değişen varyans sorununun olup olmadığını anlamak için Değiştirilmiş Wald Testi uygulanmıştır. Test istatistiği $\chi^2_{(6)} = 367.32$ olarak hesaplanmıştır. Olasılık değerinin bütün anlamlılık düzeylerinden küçük olduğu görülmekle birlikte “değişen varyans yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotez reddedilmiştir. Dolayısıyla modelde değişen varyans sorununun olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Birimler arası korelasyon için Frees Q testi uygulanmıştır. Bu teste göre hesaplanan test istatistikleri %1, %5 ve %10 kritik değerlerinden büyük olduğu için “birimler arası korelasyon yoktur” olarak kurulan sıfır hipotez reddedilmiştir. Dolayısıyla birimler arasında korelasyon olduğu sonucu saptanmıştır.

Modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığı da Wooldridge Testi ile sınanmıştır. Test sonucu “birinci mertebeden otokorelasyon yoktur” şeklinde kurulan sıfır hipotezini reddederek modelde otokorelasyon sorununun olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Model için uygulanan testler neticesinde sabit etkiler modelinin uygun olduğu kararına varılmıştır. Aynı zamanda varsayımlara ilişkin yapılan testlerde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu ile karşılaşmıştır. Ayrıca modelde hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olmadığı sonucuna da varılmıştır.

Ekonometri literatüründe panel veri modellerinde genellikle otokorelasyon, değişen varyans ve kesit bağımlılığı gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların ortadan kaldırılması ve daha tutarlı sonuçların elde edilmesi için Parks (1967)

tarafından geliştirilen uygun genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) veya Beck ve Katz (1995) tarafından ortaya atılan standart hataları düzeltilmiş panel (PCSE) yöntem tahminlerinin kullanılması önerilmektedir (Bakırtaş ve Çetin, 2016: 137). Bu bağlamda değişen varyans ve otokorelasyon sorunlarını dikkate alan birimler arası korelasyon varlığı durumunda dirençli tahminci FGLS tahmin yöntemiyle katsayılar tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları aşağıdaki Tablo 13’de raporlanmıştır.

Tablo 13: Uygun Genelleştirilmiş EKK (FGLS) Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: LNRGDP				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	Z	P> z
EFI	0.0178	0.0028	6.35	0.000***
WGI	0.8058	0.0740	10.88	0.000***
POP	0.0036	0.2009	0.18	0.861
EXPORT	0.0036	0.0014	2.50	0.012**
IMPORT	-0.0074	0.0011	-6.29	0.000***
Sabit Terim	7.5253	0.1963	38.32	0.000***
Wald χ^2 (5): 233.70			Prob χ^2 : 0.0000	

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

FGLS analizi sonucunda modelin genel olarak anlamlılığını gösteren Wald istatistiği oldukça yüksek ve anlamlı olarak bulunmuştur. Tablo 13’te yer alan FGLS tahmin sonuçlarına göre; ekonomik büyüme üzerinde ekonomik özgürlükler endeksi değişkeninin etkisi pozitif katsayıdır. Ekonomik özgürlükler endeksindeki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi % 0.0178 oranında artırmaktadır. Dolayısıyla ekonomik özgürlükler endeksinde meydana gelen bir artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Yönetişim endeksinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif katsayıdır. Yönetişim endeksindeki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi % 0.8058 oranında artırmaktadır. Bu durumda yönetim endeksinde meydana gelen bir artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Nüfusun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif katsayıdır. Yıllık nüfus hızındaki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi % 0.0036 oranında artırmaktadır. Yani nüfus değişkeninde meydana gelen bir artış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Mal ve hizmet ihracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif katsayıdır. Mal ve hizmet ihracatındaki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi % 0.0036 oranında artırmaktadır. Dolayısıyla mal ve hizmet ihracatında meydana gelen bir artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Son olarak mal ve hizmet ithalatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif katsayıdır. Mal ve hizmet ithalatındaki 1 birimlik artış ekonomik büyümeyi % 0.0074 oranında azaltmaktadır. Sonuç olarak mal ve hizmet ithalatında

meydana gelen bir artış, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Türk Cumhuriyeti ülkeleri için ekonomik özgürlükler endeksinin beklenen katsayı değerinin pozitif olması ($\beta_1 > 0$) çıkan sonucu (0.0178 > 0); yönetim endeksinin beklenen katsayı değerinin pozitif olması ($\beta_2 > 0$) çıkan sonucu (0.8058 > 0); mal ve hizmet ihracatının beklenen katsayı değerinin pozitif olması ($\beta_3 > 0$) çıkan sonucu (0.0036) doğrular niteliktedir. Yıllık nüfus artış hızının beklenen katsayı değerinin negatif olması ($\beta_4 < 0$) çıkan sonucu (0.0036) yanlışlar niteliktedir. Ayrıca mal hizmet ithalatının beklenen katsayı değerinin pozitif olması ($\beta_5 > 0$) çıkan sonucu (-0.0074) yanlışlamaktadır. Elde edilen sonuçlara göre oluşturulan nihai model aşağıda verilmiştir.

$$\widehat{LN\dot{R}GDP}_{it} = 7.5253 + 0.0178\text{EFI}_{it} + 0.8058\text{WGI}_{it} + 0.0036\text{POP}_{it} + 0.0036\text{EXPORT}_{it} - 0.0074\text{IMPORT}_{it} \quad (4.36)$$

4.4.4. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Test Sonuçları

Tablo 14’te Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik test sonuçları verilmiştir. Analizde değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı var çıktığı için söz konusu testte karar aşamasında bootstrap olasılık değerleri dikkate alınmıştır. Test sonuçlarına göre “Yönetişim endeksi ekonomik büyümenin nedeni değildir” sıfır hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. “Ekonomik büyüme yönetim endeksinin nedeni değildir” sıfır hipotezi ise %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Dolayısıyla ekonomik büyüme ile yönetim endeksi arasında çift taraflı bir nedensel ilişkiye rastlanmıştır. “Yıllık nüfus artış hızı ekonomik büyümenin nedeni değildir” sıfır hipotezi %10’da reddedilmiştir. Aynı şekilde “Ekonomik büyüme yıllık nüfus artış hızının nedeni değildir” boş hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Yani ekonomik büyüme ile yıllık nüfus artış hızı arasında çift taraflı nedensel ilişki saptanmıştır. “Ekonomik büyüme ihracatın nedeni değildir” anlamına gelen sıfır hipotez %10 anlamlılık düzeyinde reddedilerek büyümeden ihracata nedensellik olduğu görülmüştür. Bağımlı değişken ile bağımsız ve kontrol değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler açıklandığı gibidir.

Bağımsız ve kontrol değişkenlerin kendi aralarındaki nedensel ilişkilere bakıldığında; “Yıllık nüfus artış hızı ekonomik özgürlüklerin nedeni değildir” hipotezi %10’da reddedilmiştir. Benzer şekilde “ekonomik özgürlükler yıllık nüfus artış hızının nedeni değildir” anlamına gelen boş hipotez ise %1 anlamlılık düzeyinde

reddedilerek ekonomik özgürlükler ile yıllık nüfus artış hızı arasında çift taraflı bir nedensel ilişki olduğu görülmüştür. “Ekonomik özgürlükler ithalatın nedeni değildir” sıfır hipotezi %10’da reddedilerek ekonomik özgürlüklerden ithalata doğru bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. “Yönetişim endeksi yıllık nüfus artış hızının nedeni değildir” anlamına gelen sıfır hipotezi %1 anlamlılık düzeyine göre reddedilmiştir. Dolayısıyla yönetim endeksinin yıllık nüfus artış hızının nedeni olduğu görülmüştür. Son olarak “Yönetişim endeksi ihracatın nedeni değildir” boş hipotezi %1 anlamlılık düzeyine göre reddedilerek yönetimden ihracata doğru tek taraflı nedensel ilişki görülmüştür.

Tablo 14: Dumitrescu-Hurlin (2012) Nedensellik Test Sonuçları

Dumitrescu-Hurlin (DH) (2012)					
Hipotezler	H ₀ : EFI, LNRGDP'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	EFI↔LNRGDP
	-0.894	2.542	3.680	7.439	
Hipotezler	H ₀ : LNRGDP, EFI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	LNRGDP↔EFI
	1.343	2.862	3.934	6.867	
<i>LNRGDP↔EFI</i>					
Hipotezler	H ₀ : WGI, LNRGDP'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	WGI→LNRGDP*
	3.788	3.059	4.307	7.639	
Hipotezler	H ₀ : LNRGDP, WGI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	LNRGDP→WGI***
	18.497	3.354	4.971	9.012	
<i>LNRGDP↔WGI</i>					
Hipotezler	H ₀ : POP, LNRGDP'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	POP→LNRGDP*
	4.261	2.976	4.447	8.235	
Hipotezler	H ₀ : LNRGDP, POP'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	LNRGDP→POP*
	3.318	3.055	4.288	7.983	
<i>LNRGDP↔POP</i>					
Hipotezler	H ₀ : EXPORT, LNRGDP'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	EXPORT↔LNRGDP
	0.444	2.295	3.109	5.761	
Hipotezler	H ₀ : LNRGDP, EXPORT'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	LNRGDP→EXPORT*
	3.394	2.644	3.688	7.428	
<i>LNRGDP→EXPORT*</i>					
Hipotezler	H ₀ : IMPORT, LNRGDP'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	IMPORT↔LNRGDP
	2.001	3.141	4.556	6.941	
Hipotezler	H ₀ : LNRGDP, IMPORT'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	LNRGDP↔IMPORT
	2.949	3.250	4.438	8.124	
<i>LNRGDP↔IMPORT</i>					
Hipotezler	H ₀ : POP, EFI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	POP→EFI*
	3.001	2.857	3.986	7.652	
Hipotezler	H ₀ : EFI, POP'un Nedeni Değildir				Sonuç

Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	EFI→POP***
	8.483	2.894	4.076	7.860	
<i>EFI↔POP</i>					
Hipotezler	H ₀ : EXPORT, EFI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	EXPORT↔EFI
	1.597	3.105	4.029	7.956	
Hipotezler	H ₀ : EFI, EXPORT'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	EFI↔EXPORT
	1.033	2.672	3.801	6.764	
<i>EFI↔EXPORT</i>					
Hipotezler	H ₀ : IMPORT, EFI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	IMPORT↔EFI
	-0.221	3.309	4.496	7.411	
Hipotezler	H ₀ : EFI, IMPORT'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	EFI→IMPORT*
	4.369	4.030	5.248	9.719	
<i>EFI→IMPORT*</i>					
Hipotezler	H ₀ : POP, WGI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	POP↔WGI
	2.205	2.726	3.897	6.461	
Hipotezler	H ₀ : WGI, POP'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	WGI→POP***
	8.756	2.350	3.272	6.147	
<i>WGI→POP***</i>					
Hipotezler	H ₀ : EXPORT, WGI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	EXPORT↔WGI
	1.574	2.886	4.007	6.740	
Hipotezler	H ₀ : WGI, EXPORT'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	WGI→EXPORT***
	11.881	2.847	4.340	7.181	
<i>WGI→EXPORT***</i>					
Hipotezler	H ₀ : IMPORT, WGI'nin Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	IMPORT↔WGI
	0.360	2.513	3.901	6.428	
Hipotezler	H ₀ : WGI, IMPORT'un Nedeni Değildir				Sonuç
Hesaplamalar	Panel Z	%10	%5	%1	WGI↔IMPORT
	1.849	2.588	3.590	7.058	
<i>WGI↔IMPORT</i>					

Not: Bootstrap döngüsü 1000 adettir. Maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak belirlenmiştir. Bilgi kriteri olarak Schwarz bilgi kriteri seçilmiştir. Değişkenler düzey değerlerinde durağan oldukları için herhangi bir fark alma yoluna gidilmemiştir. “→” işareti değişkenler arasındaki nedenselliğin tek taraflı olduğunu, “↔” işareti de çift yönlü olduğunu ifade etmektedir. “↔” işareti ise değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde nedensellik olduğunu ifade etmektedir.

SONUÇ

Ülkeler geçmişten bu yana ekonomik büyümeyi hedef almaktadır. Bu yolda kimi ülkeler başarılı olup hızla büyürken kimi ülkeler yavaş büyümektedir. Bu farklılığı açıklamak adına birçok ekonomist fiziki sermaye, teknoloji ve işgücü ile çalışmıştır. Ancak açıklamadaki yetersizlikler ekonomistleri başka değişkenler arama yoluna itmiştir. Ekonomik faaliyetleri yerine getiren bireylerin özellikleri ve faaliyetlerin icraat edildiği ortamların özellikleri ekonomik analizlere eklenmeye başlanmış ve beraberinde kurumsal iktisadın doğmasına neden olmuştur.

Kurumlar üretim, tüketim, yatırım ve tasarruf gibi iktisadi aktörleri etkilemektedir. Dolayısıyla ekonomik sorunlarla doğrudan veya dolaylı yollarla ilgilenmektedir. Bir ülkenin ekonomik performansını etkileme de kurumların önemli bir payı vardır. İyi kurumlar piyasada belirsizliği azaltarak girişimcilerin riskini azaltır ve geleceğe yönelik fırsatları göstererek iyi bir yatırım yapmalarını teşvik etmektedir. Toplumdaki zayıf bireylerin iş hayatına atılmasında yanında olup rekabet imkânı tanımaktadır. Bunların olmadığı bir toplumda iç kavga meydana gelip ülke ekonomileri gerilemektedir.

Kurumların ve kurumsal yapının ekonomik analizlere dâhil edilmesiyle kurumsal yaklaşım gelişme göstermiştir. Ekonomik ve sosyal yaşamın ülkeler arası büyüme farklılıklarını ortaya çıkarma amacı bulunmaktadır. Kurumsal yapının kalite düzeyini tanımlayan ve ülkelerin ifade özgürlüğü düzeylerinden, yolsuzluk düzeylerine, politik istikrar durumlarından, düzenlemelerin kalitesine ve etkin yönetim fikrine kadar “kurumsal kalite” kavramı birçok değişkeni kapsamaktadır. İşlem maliyetlerinin minimuma indirilmesi, piyasadaki sorunların giderilmesi, etkin kaynak dağılımının gerçekleştirilmesi ve pozitif dışsallıkların meydana gelmesi gibi daha birçok sebeplerle ekonomik büyümeye önemli derecede etkiler yaratmaktadır. Bu çalışmada, Türk Cumhuriyeti ülkeleri için kurumsal yapı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yapılan çalışmada Azerbeycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Türkiye’de 2002-2018 yılları aranda kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Uygun Genelleştirilmiş EKK (FGLS) tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Kurumsal kalite ve ekonomik büyüme

arasındaki ilişkinin belirlenmesinde oluşturulan model detaylı olarak incelenmiştir. Modelde kurumsal kaliteyi, ekonomik özgürlükler endeksi ve yönetim endeksi temsil etmiştir. Buna ek olarak analize yıllık nüfus artış hızı, mal ve hizmet ihracatı ile mal ve hizmet ithalatı olmak üzere üç tane kontrol değişkeni dâhil edilmiştir. Kurumsal kaliteyi temsil eden değişkenlere ilişkin tahmin edilen katsayılar önemli sonuçları karşımıza çıkarmıştır. Kurumsal kaliteyi temsilen ekonomik özgürlükler endeksinin (EFI) modeldeki katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla araştırmaya konu olan altı ülke için 2002-2018 yılları aralığında ekonomik özgürlükler düzeyinde meydana gelen ilerlemelerin büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Kurumsal kalitenin diğer temsilcisi olan yönetim endeksi de kurulan modelde, katsayı değeri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yönetim endeksinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu ülkeler için yapılan analiz neticesinde elde edilen bulgular, genel olarak kurumsal kalitenin ülkelerin ekonomik büyümelerini etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Ele alınan modelde kontrol değişkenlerinin sonuçlarına göre, altı Türk Cumhuriyeti ülkelerinde yıllık nüfus artış hızının büyümeyi pozitif yönde etkilediği, ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Yani söz konusu ülkelere 2002-2018 yılları için yıllık nüfus artış hızının ekonomik büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Mal ve hizmet ithalatı değişkeni modelde katsayısı negatif ve anlamlı çıkmıştır. İthalat değişkeninin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda söz konusu ülkelere ithalat yapmaya yönelik kararların gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Mal ve hizmet ihracatı değişkeninin ise modelde katsayı değeri hem pozitif hemde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durum teorik açıdan uygunluk taşıyıp, ülkeler arası ihracat düzeyinin yükselmesi, ekonomik aktivite seviyesinin artmasına ve büyümeye yol açacaktır.

2002-2018 yılları için 6 Türk Cumhuriyeti ülkeleri ile uygulanan panel nedensellik analiz sonuçlarına göre; ekonomik büyüme ile kurumsal kaliteyi temsilen alınan yönetim endeksi arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ekonomide bulunan kurumların kaliteli ve etkin olması ve düzgün bir şekilde işlemesi, kaynakların etkin kullanılmasına izin vererek ekonomik sürdürülebilirliği minimuma indirmektedir. Ekonomi de bulunan kurumların kaliteli olması kurumsal

yenilenmelere taban oluşturmakta ve yapılan düzenlemeler ile kurumsal kaliteye ilerleme katmaktadır. Bu durum ise çift taraflı nedensellik ilişkilerinin oluşmasına neden olmaktadır. Elde edilen bu sonuç, ülkelerin ekonomilerinin büyümesinde uygun ve doğru politikaların belirlenmesi gibi bir problemi açıklamak için önemli bir bakış açısı katmaktadır. Devletin kurumsal yapıyı daha sağlam bir duruma getirecek yasal çerçeve yaratması ve bu alanda yapılacak girişimlerin ilk ayağını oluşturması açısından önem arz etmektedir. Bu alana destek verecek diğer bir etken ise eğitimidir. Kurumsal kalitenin özellikle ekonomik özgürlüklerin önemini oluşturan eğitim yapısının devreye girmesi gerekmektedir. Bu tarz bir eğitim sistemi bireylerde bilincin oluşmasında önemli bir unsur olacaktır. Eğitim aracılığı ile bireyler arasında bilincin çoğalması ve birbirine etki etmesi ekonomik özgürlüklerin kurumsallaşmasında önemli bir dönem olarak çıkarımda bulunulabilir. Bu sonuçlara göre ülkelerin daha dirençli kurumsal yapıya sahip olmaları beraberinde daha yüksek bir ekonomik performansa kavuşabileceklerini düşündürmektedir.

Bu çalışmada da bu kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı olarak görülmesi iktisat literatürünü destekler niteliktedir. Çalışmada kurumsal yapıyı test etmek amacı ile ekonomik özgürlükler ve yönetim endeksi değişkenleri birlikte kullanılmıştır. Fakat iktisat literatüründe kurumsal kaliteyi ölçmek amacı ile başka değişkenlerinde kullanılması söz konusudur. Diğer çalışmalarda kurumsal kaliteyi temsilen söz konusu farklı değişkenlerin kullanılması bu alanda literatürde zenginlik yaratacaktır. Kurumsal yapının önemli değişkenlerinden olan ekonomik özgürlükler ve yönetim endeksinin ekonomik büyümeye neden olacağı tezi farklı ülke ve ülke grupları açısından ilerleyen yıllarda üzerinde durulması gereken önemli hususlardan bir tanesidir.

KAYNAKÇA

- Abel, A., Bernanke, B., and Croushore, D. (2017). “**Makroekonomi 9. Baskıdan Çeviri**”. Ankara: Efil Yayınevi.
- Abrams, B. A., and Lewis, K. A. (1995). “**Cultural and Institutional Determinants of Economic Growth: A Cross-Section Analysis**”. Public Choice, 83, 273-289.
- Acar, Y. (2002). “**Büyüme Teorileri**”. Bursa: Vipas A. S. Yayınları.
- Acaravcı, A., Bozkurt, C., ve Erdoğan, S. (2015). “**MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi**” İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(4), 119-129.
- Acemoğlu, D. (2003). “**Root Causes: A Historical Approach to Assessing the Role of Institutions in Economic Development**”. Finans and Development, 40(2), 27-30.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., and Robinson, J. A. (2004), “**The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation**”. American Economic Review, 91, 2001, s.1369-1401
- Acemoğlu, D., Johnson, S., and Robinson, J. A. (2004). “**Institutions as The Fundamental Cause of Long-Run Growth**”. NBER Working Paper, No. W10481, May.
- Ahsan, S. M. (2001). “**Institutional Framework and Poverty**”. UNU World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER) Discussion Paper, 136.
- Akçay, S. (2002). “**Corruption and Economic Growth: A Cross-National Study**”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57(1); 1-13.
- Akçay, S. (2006). “**Corruption and Human Development**”. Cato Journal, 26(1), 29-48.
- Akerlof, G. A. (1970). “**The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism**”. The Quarterly Journal Of Economics, 84(3), 488-

- Akın, S. (2012). **“Kurumların ve Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Akın, C. S., Aytun, C., ve Aktakas, B. G. (2014). **“The Impact of Economic Freedom Upon Economic Growth: An Application on Different Income Groups”**. Asian Economic and Financial Review, 4(8), 1024-1039.
- Akinlo, T. (2016). **“Institution and Economic Growth in Sub-Saharan Africa (1986–2013)”**. Emerging Economy Studies, C(2), No: 2, ss. 1–11.
- Aktan, C. C. (1994). **“Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat”**. Ankara: Takav Yayınevi.
- Aktan, C. C. (2000). **“Politik İktisat”**. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aktan, C. C., ve Bahçe, A. B. (2007). **“Kamu Tercih Perspektifinden Oyun Teorisi”**, içinde: C. C. Aktan & D. Dileyici (ed.), Modern Politik İktisat: Kamu Tercih, Ankara: Seçkin Yayınları, 153-176.
- Aktan, C. C., ve Eker, A. (1997). **“İlk Çağdan Günümüze İktisadi Düşün Düşünce Okulları”**. Prof. Dr. Nezihe Sönmez'e Armağan, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 13-79.
- Aktan, C. C., ve Vural, T. (2006a). **“Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme: Terminoloji ve Tipoloji”**, içinde: C. C. Aktan (ed.), Kurallar, Kurumlar ve Düzen: Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 1: 1-15.
- Aktan, C. C., ve Vural, T. (2006c). **“Eski Kurumsal İktisat”**, içinde: C. C. Aktan (ed.), Kurumsal İktisat: Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 2, 1-17.
- Aktan, C. C., ve Vural, T. (2007). **“Hukuk ve İktisat Yaklaşımı”**, içinde: C. C. Aktan & D. Dileyici (ed.), Modern Politik İktisat: Kamu Tercih, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 39-61.

- Aktan, C. C., ve Vural, T. (2008). **“Yeni Kurumsal İktisat”**, Yeni İktisat Okulları, Coşkun Can Aktan (Ed.), içinde (181-210), 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alesina, A., Özler, Ş., Roubini, N., and Swagel, P. (1996). **“Political Instability and Economic Growth”**. Journal of Economic Growth, 1, 189-2011.
- Alkın, E. (1992). **“Gelir ve Büyüme Teorisi”**. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Alvares, A. J., and Cheibub, M. (1996). **“Classifying Political Regimes”**. Studies in Comparative International Development, Vol. 31, Issue 2.
- Anderlini, L., Felli, L., Immordino, G., and Riboni, A. (2013). **“Legal Institutions, Innovation, and Growth”**. International Economic Review, 54(3), 937-956.
- Aron, J. (2000). **“Growth and Institutions: A Review of the Evidence”**. The World Bank Research Observer, sol. 15. no. I.
- Arrow, K. J. (1974). **“The Limits of Organization”**. New York, Norton.
- Arslan, Ü. (2007). **“Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi”**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Arslan, Ü., ve Doğan, C. (2014). **“Demokrasi ve Ekonomik Büyüme”**. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1, (1).
- Arslan, Ü., ve Sağlam, Y. (2010). **“Ekonomik Performans ve Bürokrasi: Türkiye Örneği”**, Ekonomi Bilimleri Dergisi, C: 2, No: 2, ss. 131-138.
- Artan, S., ve Hayaloğlu, P. (2013). **“Ülkelerarası Büyüme Farklılıklarının Açıklanmasında Kurumsal Yapının Rolü: Panel Veri Analizi”**. Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(13), 31-54.
- Artan, S., ve Hayaloğlu, P. (2014). **“Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”**. Sosyoekonomi, 2, 347-366.
- Asteriou, D., and Price, S. (2000). **“Political Uncertainty and Economic Growth: UK Time Series Evidence”**. Scottish Journal of Political Economy, 48(4), 383-399.
- Ata, A. Y. (2009). **“Kurumsal İktisat Çerçevesinde Yolsuzluğun Fırsat Ve Motivasyonları: Ab Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme”**. Çukurova

- Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Atabey, A. Ö. (2019). “**AR-GE Harcamalarının Genç İşsizlik Üzerindeki Etkisi: Türkiye ve AB Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi**”. Doktora Tezi. Çanakkale.
- Atamtürk, B. (2007). “**Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları**”. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı:1.
- Ata, A. Y., ve Şahbaz, A. (2013). “**Mülkiyet Hakları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme**”, Sosyo Ekonomi, No: 2013-2, 161-180.
- Ayres, C. E. (1921). “**Instinct and Capacity-1: The Instinct of Belief-in-Instincts**”. Journal of Philisophy, 18 (31), 531-565.
- Azgan, M. (2019). “**Kamu Borç Stokunun Uzun Dönem Faiz Oranları Üzerindeki Etkisi: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir Panel Veri Analizi**”. Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Bakırtaş, D. (2014). “**Kurumsak İktisat Perspektifinden Vergi Kültürü ve Ekonomik Gelişme: Teori ve Uygulama**”. Doktora Tezi.
- Bakırtaş, D. (2016). “**Kurumlar, Vergi Kültürü ve Ekonomik Büyüme**”. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1).
- Bakırtaş, Ç., ve Çetin, M. A. (2016). “**Yenilenebilir Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G-20 Ülkeleri**”. Sosyoekonomi, Vol. 24(28), 131-145.
- Baltagi, B. (2005). “**Econometric Analysis of Panel Data (Third Edition.)**”. Sussex: John Wiley and Sons, 4-7, 11-12, 32, 250.
- Barbieri, L. (2006). “**Panel Unit Root Tests: A Review**”. Quaderni Del dipartimento Di Scienze Economiche E Sociali. (43):1-53.
- Barsbash, J. (2005). “**John. R. Commons: Pioneer of Labor Economics**”. University of California Working Paperi s.42-49, (<http://www.bls.gov/1989/05/art4full.pdf>, 2 Şubat 2020 tarihinde erişildi).
- Barro, R. J. (1990). “**Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth**”. The Journal of Political Economy, 98(5).

- Barro, R. J. (1996). **“Democracy and Growth. Journal of Economic Growth”**. 1, 1-27.
- Barro, R. J. (1997). **“Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study”**. 1 st Ed., The MIT Press, Massachusetts.
- Baum, M. A., and Lake, D. A. (2003). **“The Political Economy of Growth: Democracy and Human Capital”**. American Journal of Political Science, C: 47, No: 2, 333-347.
- Becker, S. G., Edward, L. G., and Kevin, M. M. (1999). **“Population and Economic Growth”**. The American Economic Review, Vol: 89, No: 2.
- Benkler, Y. (2002). **“Coase's Penguin, or Linux and The Nature of the Firm”**. The Yale Law Journal, Vol. 112, No. 3, 2002, pp. 369-446.
- Benyishay, A., and Betancourt, R. R. (2010). **“Civil Liberties and Economic Development”**. Journal of Institutional Economics, No: 6, ss. 281-304.
- Beşkaya, A., ve Koç, A. (2006). **“Ekonomik Büyüme ve Kalkınmada Ekonomik Özgürlüklerin Rolü ve Önemi”**. <http://www.liberal.org.tr/uploads/yuklemeler/ekonomik-buyume.pdf> (Erişim Tarihi: 6 Şubat 2020 tarihinde erişildi).
- Beşkaya, A., ve Manan, Ö. (2009). **“Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri İle Analizi: Türkiye Örneği”**. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 47-76.
- Bexley, E. (2007). **“Social Capital Theory and Practice”**. Melbourne University Working Paper, Centre for the Study of Higher Education, (<http://www.cshe.unimelb.edu.au/research/equity/docs/SocialCapitalNov2007.pdf>, 07 Ocak 2020 tarihinde erişildi).
- Bilen, M., ve Yumuşak, İ. G. (2008). **“Gary S. Becker'in İktisat Bilimine ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları”**. Sakarya Üniversitesi Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 3 (1), 1-14.
- Bilgili, Y. (2018). **“Karşılaştırmalı İktisat Okulları”**. İstanbul: 4T Yayınevi.
- Blomkvist, H. (2002). **“Deepening of Democracy: The Importance of Political Regime vs Social Capital”**. Contribution to the Conference

- “Consolidation in New Democracies”**. Department of Government. Uppsala University.
- Blanco, L. (2013). **“Finance, Growth, and Institutions In Latin America: What Are The Links?”**. Latin American Journal of Economics, C: 50, No: 2, ss. 179-208.
- Boulila, G., Bousrih, L., and Trabelsi, M. (2008). **“Social Capital and Economic Growth: Empirical Investigations on the Transmission Channels”**. International Economic Journal, 22(3), 399-417.
- Bourdieu, P. (1986). **“Forms of Capital”**. Handbook of Theory and Research for The Sociology of Education. (drl) Ed. Jhon G. Richardson, Greenwood, New York.
- Breusch, T. S., and Pagan, A. R. (1980). **“The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics”**. Review of Economic Studies, 47, 239-53.
- Bucak, İ. (2019). **“Kurumsal İktisat Perspektifinden Kurumsal Değişim Sürecinde Türkiye Deneyimleri: Sosyal Yardımların Kurumsal Değişime Etkileri”**. Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Burcu, E. (1998). **“Evrimci Teorinin Sosyolojik Düşünce Üzerindeki Etkileri ve Sosyobiyojji”**. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(2), 175-186.
- Bush, P. D. (1983). **“An Exploration of the Structural Characteristics of a Veblen-Ayres-Foster Defined Institutional Domain”**. Journal of Economic Issues, 17 (1), 35-66.
- Butkiewicz, J. L., and Yanikkaya, H. (2006). **“Institutional Quality and Economic Growth: Meintenance of the Rule of Law of Democratic Institutions, or Both?”**. Economic Modelling, 23, 648-661.
- Calabresi, G. (1961). **“Some Thoughts on Risk Distribution and the Law of Torts”**. The Yale Law Journal, 70 (4), 499-553.
- Carlsson, F., and Lundström, S. (2001). **“Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects”**. Working Paper in Economics No:33.

- Carrion-i-Silvestre J. L., Del Barrio Castro, T., and Bazo Enrique, L. (2005). **“Breaking the Panels: An Application to The GDP Per Capita”**. *Econometrics Journal*, 8, 159-175.
- Charemza, W. W., and Deadman, D. F. (1997). **“New Directions in Econometric Practice: General to Specific Modelling, Coenregation and Vector Autoregression”**. İkinci Baskı, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, UK.
- Chavance, B. (2009). **“Institutional Economics”**. Francis Wells (çev.). England: Routledge.
- Chudik, A., and Pesaran, M. H. (2013). **“Common Correlated Effects Estimation of Heterogeneous Dynamic Panel Data Models with Weakly Exogenous Regressors”**. Federal Reserve Bank of Dallas Globalization and Monetary Policy Institute, Working Paper No. 146, Dallas.
- Clark, J. M. (1992). **“Capital Production and Consumer-Taking: A Final Word”**. *Journal of Political Economy*, 40 (5).
- Coase, R. H. (1937). **“The Nature of the Firm”**. *Economica*, New Series, Vol. 4, No. 16, pp. 386-405.
- Coase, R. H. (2016). **“Yeni Kurumsal İktisat”**. (Çev: T. O. Çolak), *İktisat ve Toplum Dergisi*, 6 (64): 7-9.
- Coleman, J. S. (1988). **“Social Capital in the Creation of Human Capital”**. *American Journal of Sociology*. No:94.
- Commander, S., and Nikoloski, Z. (2010). **“Institutions and Economic Performance: What can be Explained?”**. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), Working Paper, No: 121, ss. 1-32.
- Commons, J. R. (1931). **“Institutional Economics”**. *The American Economic Review*, Vol. 21, No. 4, American Economic Association, 1931, pp.648-657.
- Commons, J. R. (1934). **“Institutional Economics”**. *The American Economic Review*, Vol. 26, No. 1, Supplement, Papers and Proceedings of the 48. Annual Meeting of the American Economic Association.

- Commons, J. R. (1965). **“A Sociologic View of Sovereignty”**. reprinted from American Journal of Sociology 1899-1900 Ed.: Joseph Dorfman (New York:Macmillian).
- Compton, R., and Paterson, B. (2016). **“Military Spending and Growth: The Role of Institutions”**. Defence and Peace Economics, C: 27, No: 3, ss. 301-322.
- Çatalbaş, G., ve Yarar, Ö. (2015). **“Türkiye'deki Bölgeler Arası İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile Belirlenmesi (Determination of Factors Affecting Internal Migration in Turkey with Panel Data Analysis)”**. Alphanumeric Journal, 3(1), 99-117.
- Çelen, M. (2007). **“Yolsuzluk Ekonomisi: Kamusal Bir Kötülük Olarak Yolsuzluğun Ekonomik Analizi”**. ISMMMO Yayın No 77.
- Çetin, T. (2012). **“Yeni kurumsal iktisat”**. Sosyoloji Konferansları, 45(1), 43-73.
- Dawson, J. W. (2007). **“The Empirical Institutions-Growth Literature: Is Something Amiss at the Top?”**. <http://econ.appstate.edu/RePEc/pdf/wp0713.pdf> (Erişim Tarihi: 2.04.2020)
- Dawson, J. W. (2010). **“Macroeconomic Volatility and Economic Freedom-A Preliminary Analysis”**. Economic Freedom of the World: 2010 Annual Report, 175-186.
- De Haan, J., and Siermann, Clemens L. J. (1995). **“New Evidence on the Relationship Between Democracy and Economic Growth”**. Public Choice, 86; 175-198.
- De Haan, J., and Siermann, Clemens L. J. (1998). **“Further Evidence on the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth”**. Public Choice, 95; 363-380.
- De Haan, J., and Sturm, J. E. (2000). **“On the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth”**. European Journal of Political Economy, 16, 215-241.
- De Hoyos, R. E., and Sarafidis, V. (2006). **“Testing for Cross-sectional Dependence in Panel Data Models”**. Working Paper, University of Cambridge.

- De Maria, W. (2008). **“Measurements and Markets: Deconstructing The Corruption Perception Index”**. International Journal of Public Sector Management, 21(7), 777-797.
- Demir, Ö. (1996). **“Kurumcu İktisat”**. Ankara: Vadi Yayınları.
- Demirkasımoğlu, N. (2015). **“Toplum Yaşamında Kurallar: Birey-Kural İlişkisi”**. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (1), 138-156.
- Dias, J., and Tebaldi, E. (2012). **“Institutions, Human Capital and Economic Growth: The Institutional Mechanism”**. Structural Change and Economic Mechanism, 23, 300-312.
- Dinar, G. B. (2013). **“Kurum, İçgüdü ve Alışkanlık Kavramları Temelinde Veblen’in Kurumsal Evrim Teorisi”**. Amme İdare Dergisi, 46(4), 45-65.
- Dinar, G. B. (2014). **“Wesley Mitchell’in İktisat Bilimine Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme”**. İktisat ve Toplum Dergisi, (46), 59-68.
- Dinler, Z. (2016). **“İktisada Giriş”**. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dollar, D., and Kraay, A. (2003). **“Institutions, Trade and Growth”**. Journal of Monetary Economics”, 50, 133-162.
- Doğan, Z. (2014). **“Ekonomik Büyüme Süreçlerinin Analizinde Yeni Açılımlar ve Büyümenin Yersel Dinamikleri”**. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 6.
- Doğan, Z. (2015). **“Neo Klasik Ve Neo Kurumsal İktisat Okulları Bağlamında Yoksulluğun Ekonomi Politikası”**. Doktora Tezi.
- Doğan, Z., ve Kurt, Ü. (2016). **“Yeni Kurumsal İktisadın Dalları”**. Journal of Life Economics, 3(1), 115-130.
- Doucoligaos, H., and Ulubaşoğlu, M. A. (2008). **“Democracy and Economic Growth: A Meta Analysis”**. American Journal of Political Science, 52(1), 61-83.
- Dura, Y. C. (2006). **“Mülkiyet-Verimlilik İlişkisi: Mülkiyet Hakları Teorisi, Yönetim ve Ekonomi”**. 13 (2), 225-236.
- Dura, Y. C. (2018). **“Kurumsal İktisat Yaklaşımları Bağlamında Kurumsal Yapı-**

- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teori Ve Uygulama**". Doktora Tezi.
- Easterly, W., Ritzan, J., and Woolcock, M. (2006). **"Social Cohesion, Institutions and Growth"**. Center For Global Development: Working Paper 94.
- Economakis, G. E., and Millios, J. (2001). **"Historical School, German, Encyclopedia of International Political Economy"**. II. New York: Routledge, 686-687.
- Ekelund, Jr. R. B., and Hebert, R. F. (1997). **"A History of Economic Theory and Method"**. New York: McGraw-Hill.
- Erdoğan, S. (2016). **"Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz"**. Yüksek Lisans Tezi.
- Erdoğan, S., ve Canbay, Ş. (2016). **"İktisadi Büyüme ve Araştırma & Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme"**. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2).
- Eren, M. (2019). **"Kurumsal Yapının ve Ekonomi Politikalarının Büyüme Üzerindeki Etkisi: Farklı Gelir Düzeylerindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama"**. Doktora Tezi, Erzurum.
- Erden, D. (2019). **"Sanayileşme ve Kentleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: BRIC-T Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi"**. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.
- Erkal, G., Akıncı, M., ve Yılmaz, Ö. (2014). **"Yolsuzluk Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: OECD ve AB Ülkeleri Üzerine Panel Sınır Testi Analizi"**. Sayıştay Dergisi, 92, 143-162.
- Evans, P., and Rauch, J. E. (1999). **"Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of Weberian State Structures on Economic Growth"**. American Sociological Review, C: 64, No: 5, ss. 748-765.
- Fagerberg, J. (2003). **"Schumpeter and the Revival of Evolutionary Economics: An Appraisal Of The Literature"**. Journal of Evolutionary Economics, 13: 125-159.
- Fayissa, B., and Nsiah, C. (2013). **"The Impact Of Governance On Economic**

- Groeth In Africa**". Journal of Developing Areas, C: 47, No: 1, 91-108.
- Feld, L. P., and Voigt, S. (2003). **"Economic Growth and Judicial Independence: Cross-Country Evidence Using a New Set of Indicators"**. European Journal of Political Economy, C: 19, 497-527.
- Feng, Y. (1997). **"Democracy, Political Stability and Economic Growth"**. British Journal of Political Science, 27(3), 391-418.
- Freedom House (2019). **"Freedom in the World"**. Freedom House, Washington.
- Frees, E. W. (2004). **"Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications in the Social Sciences"**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Galbraith, J. K. (1958). **"The Affluent Society"**. Boston: Houghton Mifflin.
- Gazdar, K., and Cherif, M. (2015). **"Institutions And The Finance-Growth Nexus: Empirical Evidence From MENA Countries"**. Borsa İstanbul Review; 1-24.
- Göçer, İ., Alataş, S., ve Peker, O. (2013). **"Yatırım-Tasarruf İlişkisi: Oecd Ülkeleri İçin Yeni Nesil Panel Eşbütünleşme Analizi"**. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ 2013 Özel Sayısı.
- Greene, W. (2000). **"Econometric Analysis"**. Upper Saddle River, Nj: Prentice-Hall.
- Greene, W. (2003). **"Econometric Analysis – 5th Edition"**. New Jersey: Prentice Hall.
- Greene, W. H. (2007). **"Econometric Analysis (Sixth Edition)"**. Upper Saadle River, NJ: Prentice Hall.
- Greif, A. (1997). **"Cliometri After 40 Years"**. American Economic Association, 87(2), 400-403.
- Greif, A. (2006). **"Institutions and the Path to the Modern Economy"**. Cambridge University Press.
- Grossman, G. M., and Helpman, E. (1994). **"Endogenous Innovation in the Theory of Growth"**. Journal of Economic Perspectives, 8(1).
- Groenewegen, J., Kerstholt, F., and Negelkerke, A. (1995). **"On Integrating New and Old Institutionalism: Douglass North Building Bridges"**. Journal

of Economic Issues, XXIX (2), 467-476.

- Gujarati, D. N. (2004). **“Basic Econometrics”**. Fourth Edition. New York: McGraw-Hill Companies.
- Güder, F. (2019). **“Makroekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi”**. Doktora Tezi, Çanakkale.
- Güler, E. (2012). **“Geçiş Ekonomileri ve Yeni Kurumsal İktisat'ın Yeniden Yükselişi”**. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 13 (1): 52-68.
- Gürak, H. (2006). **“Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi”**. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Gujarati, D. N., and Portter, D. C. (2008). **“Basic Econometrics”**. Fifth Edition. McGraw Hill Irwin.
- Güvel, E. A. (1998a). **“Politik İktisat ve Akıl”**. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Gwartney, J., Robert, L., and William, E. (2006). **“Economic Freedom of the World 2006 Annual Report”**. The Fraser Institute.
- Gwartney, J., Lawson, R., and Hall, J. (2014). **“Economic Freedom of the World: 2014 Annual Report”**. Vancouver: The Fraser Institute.
- Haan, J., and Clemens, L. J. S. (1995). **“New Evidence on the Relationship Between Democracy and Economic Growth”**. Public Choice, C: 86, No: ½, 175-198.
- Haggard, S., and Tiede, L. (2011). **“The Rule of Law and Economic Growth: Where are We?”**. World Development, 39(5), 673-685.
- Haller, M. **“Mixing economics and ethics: Carl Menger vs Gustav von Schmoller”**. Social Science Information. Vol:43 No:1, 2004, ss.5-33.
- Hamilton, W. H. (1919). **“The Institutional Approach to Economic Theory”**. The Amerikan Economic Review, 9(1).
- Hamilton, W. (1932). **“Institutions”**. Edwin R. Seligman and Alvin Johnson (Ed.), Encyclopaedia of Social Sciences, içinde (84-89), London: Routledge.
- Hamilton, D. (1981). **“Ayres' Theory of Economic Progress: An Evaluation of its Place in Economic Literature”**. American Journal of Economics and

Sociology, 40 (4): 427- 438.

- Haney, L. H. (1949). **“History of Economic Thought: A Critical Account of the Origin and Development of the Economic Theory”**. New York: Macmillan.
- Hanifan, L. J. (1916). **“The Rural School Community Center”**. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, C: 67, New Possibilities in Education, ss. 130-138.
- Hanke, S. H., and Walters, S. J. K. (1997). **“Economic Freedom, Prosperity, and Equality: A Survey”**. Cato Journals, 17(2), 117-146.
- Hardin, G. (1968). **“Tragedy of the Commons”**. Science, New Series, 162(3859), 1243-1248.
- Hayaloğlu, P. (2012). **“İktisadi Büyüme Sürecinde Kurumsal Yapının Rolü: Literatür Ve Uygulama”**. Doktora Tezi, Trabzon.
- Hayek, F. A. V. (1994). **“Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük”**. Cilt I: Kurallar ve Düzen, (Çev: A. Yayla), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Helliwell, J. F., and Robert D. P. (1995). **“Economic Growth and Social Capital in Italy”**. Eastern Economic Journal, 21(3), 295-307.
- Heritage (2008). **“The Economic Freedom Index 2008”**. http://www.heritage.org/index/PDF/2008/Index2008_Chap6.pdf.
- Herman, V. D. W. (1975). **“Reviewed Work(s): The Rise of the Western World: A New Economic History by Douglass C. North”**. Robert Paul Thomas The Business History Review, Vol. 49, No. 2. (Summer, 1975), pp. 237-239.
- Hill, P. J. (1999). **“Public Choice: A Review”**. Faith & Economics, Number 34, 1-10.
- Hodgson, G. M. (1998). **“The Approach of Institutional Economics”**. Journal of Economic Literature Vol. XXXVI, pp. 166-192.
- Hodgson, G. M. (2000). **“What the Essence of Institutional Economics”**. Journal of Economic Issues, Vol. 34, No. 2, pp. 317-329.
- Hodgson, G. M. (2002). **“Darwinism in Economics: from Analogy to Ontology”**.

Journal of Evolutionary Economics, Vol:12 No:3.

Hodgson, G. M. (2003) **“What is the Essence of Institutional Economics”**. Journal of Institutional Economics, Vol:34 No:2.

Hodgson, G. M. (2004). **“The Evolution of Institutional Economics”**. London: Routledge.

Hodgson, G. M. (2006), **“What are Institutions?”**. Journal of Economic Issues, XL (1), 1-25.

Howell, L. D. (2011). **“International Country Risk Guide Methodology”**. PRS Group.

Hsiao, C. (2003). **“Analysis of Panel Data”**. New York: Cambridge.

Hsiao, C. (2005). **“Why Panel Data?”**. The Singapore Economic Review. 2: 143-154.

Hulten, S. (2005). **“Historical School and Institutionalism”**. Journal of Economic Studies, 32 (2): 169-178.

Işık, A., Sakal, M., ve Meriç, M. (2010). **“Anayasal iktisat teorisi ve mali kurallar: Türkiye’de uygulanabilirliği”**. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 15(2), 1-25.

İnci, C. (2014). **“Finansal Yönetim Kararlarının Firmanın Karlılığı ve Piyasa Değeri Üzerindeki Etkileri: BİSt’deki Sanayi Şirketleri Üzerine Bir Panel Veri Uygulaması”**. Yayınlanmamış Doktora Tezi(S.B:E: Zonguldak), Bülent Ecevit Üniversitesi.

Jones, C. I. (1998). **“Introduction Economic Growth”**. 2. Baskı, New York: W. W. Norton & Company Inc.

Jones, C. I. (2001). **“İktisadi Büyüme Giriş”**. (Çev: Sanlı Ateş & İsmail Tuncer), İstanbul: Literatür Yayınları.

Kama, Ö. (2011). **“Yeni Kurumsal İktisat Okulunun Temelleri”**. Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 13(2), 183-204.

Kapp, K. W. (1968). **“In Defence of Institutional Economic”**. Swedish Journal of Economics, 70: 1-18.

Karaca, C., ve Alsu, E. (2017). **“İşletmelerde Ticari Alacak ve Borç Politikasının**

Belirleyicileri: BIST İmalat Sanayii Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama". Researcher: Social Science Studies, Cilt 5, Sayı IV, s.146-165

Kar, M., Ağır, S., ve Türkmen, S. (2018). "**Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi İle Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Tahmini**". Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), 26-29 Ekim Volume: 2.

Karagül, M. (2003). "**Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı**". Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı: 5.

Kasper, W. (2007). "**Ekonomik Özgürlük ve Gelişme**". Mülkiyet Hakları, Rekabet ve Refah Üzerine Bir İnceleme, (Çev. Bahadır Akın), Ankara: Liberte Yayınları.

Kasper, W., Streit, M. E. (1998). "**Institutional Economics**". Social Order and Public Policy, Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

Kaufmann, D., Kraay, A., and Mastruzzi, M. (2011). "**The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues**". Hague Journal on the Rule of Law, 3(2), 220-246.

Kaymak, M. (2006). "**İktisat Tarihinin Kolonizasyonu: Yeni İktisat Tarihi**". Ş. Yılmaz (Dü.), İktisat İdeolojisi Ekonomik Yaklaşımlar Kongresi Dizisi IV içinde, (s. 53-65). Ankara.

Kazgan, G. (1999). "**İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi**". 8.Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kazgan, G. (2002). "**İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**". İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keizer, P. (2006). "**The Role of Institutions in Economics and Sociology, A Methodological Exposition**". <http://www2.econ.uu.nl/users/p.keizer/Institutions%20in%20economics%20and%20sociology.pdf> (03.04.2020).

Keizer, P. (2007). "**The Concept Of Institutioan İn Economics And Sociology**". A Methodological Exposition. Utrecht School of Economics Tjalling C. Koopmans Research Institute, Discussion Paper Series, 07-25, November.

- Keşap, D. (2019). **“Kurumsal Yapı ve Yeniliklerin İktisadi Büyüme Etkilerinin Analizi”**. Yüksek Lisans Tezi.
- Khalil, M., Ellaboudy, S., and Denzau, A. (2007). **“The Institutions and Economic Development in the OECD”**. International Research Journal of Finance and Economics, No: 12, ss. 67-79.
- Kheralland, M., and Kirsten, J. F. (2001). **“The New Institutional Economics: Applications for Agricultural Policy Research in Developing Countries”**. MSSD Discussion Paper, No. 41, June.
- Klevmarcken, A. (1989). **“Panel studies: What Can We Learn From Them? Introduction”**. European Economic Review. 33: 523-529.
- Kızılova, Ö. (2019). **“Türkiye’de Bölgearası Kayıt Dışı İstihdam Oranını Etkileyen Etmenlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi”**. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir.
- Kıbrıçoğlu, A. (1998). **“İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”**. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 53(1-4).
- Kim, A. B. (2011). **“Economic Freedom Around the World”**. 2011 Index of Freedom içinde (s.29-53). New York: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company.
- Kim, J., and Mahoney, J. T. (2005). **“Property Rights Theory, Transaction Costs Theory, and Agency Theory: An Organizational Economics Approach to Strategic Management”**. Journal of Managerial And Decision Economics, Vol.26, pp.223-246,
- Kirsten, J., and Kherallah, M. (2001). **“The New Institutional Economics: Applications For Agricultural Policy Research in Developing Countries”**. International Food Policy Research Institute, Working Paper, No:41, pp-1-38
- Klein, P. G. (1999). **“New Institutional Economics”**. 456-489,
- Knack, S., and Keefer, P. (1997). **“Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation”**. The Quaterly Journal of Economics, 112(4); 1251-1288.

- Koç, A., ve Ata, A. Y. (2012). “**Sosyal Sermaye ve Büyüme İlişkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme**”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(1), 199-218.
- Kuznets, S. (1940). “**Schumpeter’s Business Cycles**”. The American Economics Review, Vol: 30 No: 2, June.
- Langbein, L., and Knack, S. (2010). “**The Worldwide Governance Indicators: Six, One, or None?**”. The Journal of Development Studies, 46(2), 350-370.
- Leblang, D. A. (1996). “**Property Rights, Democracy and Growth**”. Political Research Quarterly, 49; 5-26.
- Libecap, D. G. (1999). “**Contracting for Property Rights**”. National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massacuetsetts, No.2138.
- Lovett, K. (2011). “**Institutional Design and Economic Growth: The Relationship between Bureaucracy and Economic Performance in a Global Economy**”. March, ss. 1-34
- Lucas, R. E. (1988). “**On The Mechanics of Economic Development**”. Journal of Monetary Economics, 22, 3-42.
- Malikane, C., and Chitambara, P. (2017). “**Foreign Direct Investment, Democracy and Economic Growth in Southern Africa**”. African Development Review, C: 29, No: 1, 92-102.
- Marcos, A. D., Michaela, S., Valentina, M., and Carlos, T. M. (2018). “**Corruption Perceptions Index 2017 Statistical Assessment**”. JRC Technical Report No. 113251.
- Marshall, M. G., Gurr, T. R., and Jagers, K. (2017). “**Polity IV Project: Dataset Users’ Manual**”. Center for Systemic Peace.
- Mayhew, A. (1989). “**Contrasting Origins of the Two Institutionalism: The Social Science Context**”. Review of Political Economy. No.1, s.319-333.
- Miller, T., and Kim, A. B. (2017). “**2017 Index of Economic Freedom: Institute For Economic Freedom**”. The Heritage Foundation, Washington, 2017.
- Milonakis, D., and Fine, B. (2009). “**From Political Economy To Economics: Method**”. The Social And The Historical In The Evolution Of Economic

Theory, New York: Routledge.

- Mirowski, P. (1987). **“The Philosophical Basis of Institutional Economics ”**
Journal of Economics Issues Vol: 21 No: 3.
- Mitchell, W. C. (1910). **“The Rationality of Economic Activity”**. The Journal of
Political Economy, 18 (3): 197-216.
- Mitchell, W. C. (1950). **“Backward Art of Spending Money and Other Essays”**.
Reprints of Economic Classics, New York: A.M. Kelley.
- Mosley, P., Hudson, J., and Horell, S. (1987). **“Aid, The Public Sector and the
Market in Less Developed Countries”**. The Economic Journal, 97, 616-
641.
- Nawaz, S. (2015). **“Growth Effects of Institutions: A Disaggregated Analysis”**.
Economic Modelling, 45; 118-126.
- Neale, W. C. (1987). **“Institutions, Journal of Economic Issues”**. 21 (3): 1177-
1206.
- Nee, V. (2003). **“The New Institutionalism in Economics and Sociology”**, CSES
Working Paper Series, No.4, November.
- Nelson, M. A., and Singh, R. D. (1998). **“Democracy, Economic Freedom, Fiscal
Policy, and Growth in LDCs: A Fresh Look”**. Economic Development
and Cultural Change, C: 46, No: 4, ss. 677-696.
- North, D. C. (1991). **“Institutions”**. The journal of Economic Perspectives, 5 (1),
97-112.
- North, D. C. (1997). **“The Process of Economic Change”**.
[http://tucnak.fsv.cuni.cz/kabele/Theory%20od%20action%20
recommended %20papers/north/NORTHeconomic %20change.doc](http://tucnak.fsv.cuni.cz/kabele/Theory%20od%20action%20recommended%20papers/north/NORTHeconomic%20change.doc).
- North, D. C. (1997a). **“Cliometrics-40 Years After”**. American Economic Review,
87 (2): 412-414.
- North, D. C. (2002). **“Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans”**.
(Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.
- North, D. C. (2010). **“Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans”**.
(Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi.

- Oğuz, O. (2017). **“Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin Kurumsal İktisat Yönünden Değerlendirilmesi: Ekonometrik Bir Uygulama”**. Doktora Tezi. İtınabul.
- Ollila, P. (2009). **“Principles of Institutional Economics”**. University of Helsinki Working Papers No:56, pp.1-73
- Olson, M. (1965). **“The Logic of Collective Action: Public Goods and The Theory of Groups”**. Masshachusetts: Harvard University Press.
- Olson, M. (1996). **“Distinguished Lecture on Economics in Government: Big Bills Left on The Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor”**. Journal of Economic Perspectives, Vo 10, Number 2.
- Olsson, O. (1999). **“A Microeconomic Analysis of Institutions”**. Working Paper in Economics, 25, Gothenburg University: Department of Economics.
- Öncel, A., Kırca, M., ve İnal, V. (2017). **“Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine Yönelik Zamanla Değişen Panel Nedensellik Analizi”**. Maliye Dergisi, 173, 398-420.
- Özalp, H. (2018). **“Kurumsal İktisat Perspektifinden Teknoloji ve Ekonomik Performans: Alternatif Bir Yaklaşım”**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özçelik, E., ve Özveren, E. (2015). **“Kurumsal İktisadın Dünü, Bugünü, Yarını”**. Ekonomik Yaklaşım, 26 (96): 17-57.
- Özkök, C. S., ve Polat, M. T. (2018). **“CO2 Emisyonu-Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: G7 Ülkeleri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. UIİİD-IJEAS”**. (21), 33-46.
- Özsağır, A. (2008). **“Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiğı”**. KMu İİBF Dergisi, Sayı: 14.
- Özveren, E. (2007). **“Kurumsal İktisat: Aralanan Kara Kutu, Kurumsal İktisat”**. Der. : Eyüp Özveren”. İstanbul: İmge Kitapevi.
- Parada, J. J. (2002). **“Original institutional economics and new institutional economics: Revisiting the bridges (or the divide)”**. REI, 8, 43-61.
- Parasız, İ. (1997). **“Modern Büyüme Teorileri”**. Bursa: Ezgi Kitapevi.

- Pesaran, M. H. (2004). **“General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”**. Journal of Applied Econometrics, 20, 264-309.
- Pesaran, M. H., and Yamagata, T. (2008a). **“Testing Slope Homogeneity in Large Panels”**. Journal of Econometrics, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., and Yamagata, T. (2008). **“A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”**. Econometrics Journal, 11, 105-127.
- Political Risk Service (2015). **“International Country Risk Guide (ICRG)”**. <http://www.prsgroup.com/about-us/our-two-methodologies/icrg> Erişim Tarihi (15.02.2020).
- Posner, R. A. (2003). **“Economic Analysis of Law”**. New York: Aspen Publishers.
- Putnam, R. D. (1993). **“Making Democracy Work Civic Traditions in Modern Italy”**. Princeton University Press, The Prosperous Community Social Capital and Public Life.
- Rodrik, D. (1999). **“Where Did All the Growth Go?”**. NBER Working Paper No.W6350.
- Rodrik, D. (2000). **“Institutions For High-Quality Growth: What They Are And How To Acquire The”**. NBER Working paper 7540.
- Roll, R., and Talbott, J. (2001). **“Why Many Developing Countries Just Aren't”**. The Anderson School at UCLA, Finance Working Paper No.19-01.
- Romer, P. M. (1990). **“Endogenous Technological Change”**. The Journal of Political Economy, 98(5).
- Romer, P. M. (1986). **“Increasing Returns and Long-Run Growth”**. Journal of Political Economy, 94(October), 1002-1037.
- Rutherford, M. (2000). **“Understanding institutional economics:1918-1929”**. Journal of The History Of Economic Thought, 22(3).
- Rutherford, M. (2001). **“Institutional Economics: Then and Now”**. Journal of Economic Perspectives, 15(3), 173-194.
- Sala-i-Martin, X. (1990a). **“Lecture Notes on Economic Growth(I): Introduction to The Literature and Neoclassical Models”**. Nber Working Paper, No:

3563.

Sala-i-Martin, X. (1990b). **“Lecture Notes on Economic Growth(II): Five Prototype Models of Endogenous Growth”**. Nber Working Paper, No: 3564.

Saligman, E. R. A. (1925). **“Essays in Economics”**. New York: Macmillian.

Samuels, W. J. (2016). **“Kurumsal İktisat”**. (Çev: İ. Y. Vural & A. Çalışkan), <http://www.canaktan.org/ekonomi/kurumsal-iktisat/makaleler/warren-samuels.htm>, (15.01.2020).

Savaş, V. (2000). **“İktisadın Tarihi”**. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Seçer, B. (2009). **“İşgücü Piyasasında Sosyal Sermaye”**. Kamu-İş Dergisi C.10, S.3, ss.103-131.

Senn, P. R. (2005). **“The German Historical Schools in the History of Economic Thought”**. Journal of Economic Studies, 32 (3): 185-255.

Scheiber, H. N. (1969). **“On the New Economic History: And its Limitations: A Review Essay. Agricultural History”**. 41(4), 383-396.

Schumpeter, J. A. (1954). **“History of Economic Analysis”**. London: George Allen & Unwin Ltd.

Schumpeter, J. A. (1991). **“The Economics and Sociology of Capitalism”**. R. Swedberg (ed.), Princeton: Princeton University Press.

Scandizzo, P. I. (1999). **“Growth Trade an Factor Endowment: A Survey”**. Labour, 13(2).

Silva, S. D., Hadri, K., and Tremayne, A. R. (2009). **“Panel Unit Root Tests İn The Presence Of Cross-Sectional Dependence: Finite Sample Performance And An Application”**. The Econometrics Journal, 12:340-366.

Siddiqui, D. A., and Ahmed, Q. M. (2009). **“Institutions and Economic Growth: A Cross Country Evidence”**. Siddiqui, Danish Ahmed,; Ahmed, Qazi Masood (2013).” The Effects of institutions on economic growth: a global analysis based on GMM dynamic panel estimation”. Structural Change and Economic Growth, 24; 18-33.

Siddiqui, D. A., and Ahmed, Q. M. (2013). **“The Effects Of İnstitutions On**

- Economic Growth: A Global Analysis Based On GMM Dynamic Panel Estimation**". Structural Change and Economic Growth, 24; 18-33.
- Siisiäinen, M. (2000). **"Two Concepts of Social Capital: Bourdieu vs. Putnam"**. Department of Social Sciences and Philosophy University of Jyväskylä(https://www.istr.org/resource/resmgr/working_papers_dublin/siisiainen). (03.02.2020).
- Smith, A. (1985). **"Ulusların Zenginliği"**. (Çev. A. Yunus ve M. Bakırcı), Alan Yayınları.
- Stigler, G. J. (1967). **"Imperfections in the Capital Market"**. The Journal of Political Economy, 75(3), 287- 292.
- Stiglitz, J. E. (1999). **"Public Policy For A Knowledge Economy"**. London, U.K: remarks at the Department for Trade and Industry and Center for Economic Policy Research.
- Sülkü, S.N. (2016). **"Ekonometirk Teori"**. Gazi Kitabevi. Ankara
- Swamy, P.A.V.B. (1970). **"Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model"**. Econometrica. 38(2), 311-323.
- Şahin, D. (2018). **"Mena Ülkelerinde Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi"**. İktisadi Yenilik Dergisi, 5(1).
- Şanlısoy, S., ve Kök, R. (2010). **"Politik İstikrarsızlık - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1987–2006)"**. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 101-125.
- Şen, F. (2007). **"Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği"**. Yüksek Lisans Tezi.
- Şenalp, M. G. (2007). **"Dünden Bugüne Kurumsal İktisat. E. Özveren (der.), Kurumsal İktisat"**. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Tanzi, V., and Davoodi, H. (1997). **"Corruption, Pubic Investment, and Growth"**. International Monetary Fund, IMF Working Paper No:139.
- Tarhan, A. (2011). **"Yeni Kurumsal İktisat'ın Riggsi Eleştirisi"**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tarı, R. (2016). **“Ekonometri”**. 12. Baskı, İstanbul, Küv Yayınları, 2016.
- Taşar, O. M. (2007). **“Ekonomik Özgürlükler Kavramı ve Türkiye’de Ekonoik Özgürlüklerin Gelişimi”**. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). **“Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı”**.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). **“Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı (Econometric Analysis of Panel Data)”** . Beta Yayıncılık, (2. Edition).
- Tatoğlu, F. Y. (2016). **“Panel Veri Ekonometrisi”**. Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Tavares, J., and Wacziarg, R. (2001). **“How Democracy Affects Growth”**. European Economic Review, 45, 1341-1373.
- Tekeoğlu, M. (1993). **“İktisadi Düşünceler Tarihi”**. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Tezel, Y. S. (2003). **“İktisadi Büyüme”**. Ankara: İmaj Yayınevi.
- The Fraser Institute (2008). **“Economic Freedom of the World 2008 Annual Report”**. Fraser Institute Yayınları, Kanada.
- Thomas, M. E. (2010). **“What Do The Worldwide Governance Indicators Measure?”**. The European Journal of Development Research, 22(1), 31-54.
- Tiffin, A. (2006), **“Ukraine: The Cost of Weak Institutions”**. IMF Working Paper.
- Tool, M. R. (2000). **“Value Theory and Economic Progress: The Institutional Economics of J. Fogg Foster”**. Boston: Kluwer.
- Torun, M., ve Arıca, F. (2011). **“2008 Global Ekonomik Kriz’in Genç İşsizlik Açısından Değerlendirilmesi”**. Yönetim Bilimleri Dergisi, 9 (1), 163-177.
- Tribe, K. (2002). **“Historical Schools of Economics: German and English”**. Keele Economic Research Papers. İngiltere. February.
- Tribe, K. (2003). **“A Companion to the History of Economic Thought”**. Edited by: Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle, Blackwell Publishing, (https://is.vsfs.cz/el/6410/leto2013/BA_ETD/um/3968033/Blackwell.pdf,

28 Şubat 2020 tarihinde erişildi).

- Uğur, A. (2009). **“Hisse Senedi Getirilerinin Panel Veri Analizi İle Tahmini: İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Bir İnceleme”**. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Uğur, M. (2011). **“Kurumsal Kalite ve Ekonomik Performans: İktisadın (Yeniden) Siyasallaşması mı?”**. İktisat ve Toplum Dergisi, C: 1, No: 9, ss. 36-41.
- Ulubaşoğlu, M. A. and Doucouliagos, C. (2004). **“Institutions and Economic Growth: A Systems Approach”**. Econometric Society 2004: Australasians Meetings Paper No: 63.
- Ulusoy, R. (2010). **“Kurumcu İktisat ve J. K. Galbraith, Finans Politik & Ekonomik Yorumlar”**. 47 (542): 63-80.
- Umutlu, G., Yılmaz, F. A., ve Güneyli, S. (2011). **“Ekonomik Büyüme Farklılıklarının İncelenmesi: OECD Ülkeleri İçin Bir Uygulama”**. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C: 11, No:22, ss. 351-372.
- Ülgener, F. S. (2006). **“İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası”**. İstanbul : ABC Kitabevi.
- Ün, T. (2018). **“Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi”**. Der Yayınları, İstanbul, s.75-95.
- Ünsal, E. M. (2013). **“Makro İktisat”**. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Üzümcü, A. (2002). **“İçsel Büyüme Modelleri ve Dış Ticaret Kazançları (Türkiye Üzerine Bir Uygulama)”**. Doktora Tezi.
- Veblen, T. B. (1898). **“Why Is Economics Not an Evolutionary Science”**. Quarterly Journal of Economics, 12(3), 373-387.
- Veblen, T. B. (1909). **“The Limitations of Marginal Utility”**. The Journal of Political Economy, 17(9), 620-636.
- Veblen, T. B. (1919). **“The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays”**. Newyork: B. W. Huebsch.
- Veblen, T. B. (2014). **“Aylak Sınıfın Teorisi”**. Çev: Enver Günsel, Tutku Yayınevi,

İstanbul, Boston.

- Veblen, T. B. (2015). **“Aylak Sınıfın Teorisi: Kurumların İktisadi İncelemesi”**. (Çev: E. Kırmızıaltın & H. Bilir), Ankara: Heretik Yayınları.
- Voight, S., and Engerer, E. (2001). **“Institutions and Transition, Possible Policy Implications of the New Institutional Economics”**. SSRN Electronic Journal, 127-184.
- Yalçınkaya, Ö., ve Yazgan, Ş. (2016). **“Kurumsal Yapının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri Üzerinde Bir Uygulama (1996-2014)”**. Business and Economics Research Journal, C: 7, No: 4, ss. 31-49.
- Yaman, B. (2017). **“OECD Ülkelerinde İşsizliği Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi”**. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yapraklı, S. (2008). **“Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst- Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama”**. Ege Akademik Bakış, 8(1); 301-317.
- Yardımcı, P. (2006). **“İçsel Büyüme ve Türkiye’de İçsel Büyümeyi Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi”**. Doktora Tezi.
- Yavuz, H. B. (2015). **“Kurumsal Değişimlerin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Kurumsal İktisat Yaklaşımıyla Avrupa Birliği Üzerine Bir Uygulama”**. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yay, G. G. (2002). **“İktisadi Gelişme Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama”**. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 52(1), 27-54.
- Yay, S. (2018). **“Kurumsal İktisat perspektifinden Mali Kurumlara Güven ve Sosyal Sermaye İlişkisi: Teori ve Uygulama”**. Doktora Tezi, Isparta.
- Yenipazarlı, A. (2009). **“Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi”**. Doktora Tezi, Nazilli.
- Yıldırım, S. (2009). **“Aghion-Howitt Büyüme Modelin Çerçevesinde Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi”**. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25; 259-268.

- Yıldırım, B. I., ve Şahin, D. “**Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Nedensellik Testi**”. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8(16), 73-83.
- Yılmaz, F. (2007). “**Avrupada Kurumsal İktisat: G.M. Hodgson Örneği**”. Kurumsal İktisat, Der: Eyüp Özveren, İstanbul: İmge Kitapevi, 2007.
- Yılmaz, K., ve Alptekin, V. (2018). “**Denge Döviz Kurundan Sapma ve Sapmanın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Feer Yaklaşımı**”. Yönetim ve Ekonomi 25/2, 427-450.
- Yılmaz G. S., ve Ekiz, R. (2018). “**Kurumsal İktisadi Düşüncenin Terminolojik ve Metodolojik Bir İncelemesi**”. içinde: (S. Koç, S. Yılmaz Genç & K. Çolak ed.), Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları, Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 162-184.
- Yülek, M. A. (1997). “**İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine**”. Hazine Dergisi, Sayı: 6.
- Whiteley, P. F. (2000). “**Economic Growth and Social Capital**”. Political Studies, 48; 443-466.
- Williamson, O. E. (1985). “**The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting**”. New York: Free Press.
- Williamson, O. E. (2000). “**The New Institutional Economics: Taking Stock**”. Looking Ahead, Journal of Economic Literature, 38 (3): 595-613.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Kubra GÖGER
Doğum Yeri ve Tarihi : Çiftlik 14.01.1996
Medeni Hali : Bekar
İletişim Bilgileri : kubragoger.51@hotmail.com
0545 526 1693 (GSM)

EĞİTİM

2010-2014 Faik Şahenk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
2014-2018 Niğde Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
2018- Niğde Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

İŞ DENEYİMİ

YABANCI DİL

İngilizce Orta Seviye

ESERLER

1. Uluslar Arası Kongrelerde Sunulan Bildiriler

- Göger, K. , Uçan, O. ve Çayırılı, E. “İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi: Türkiye Örneği (1980-2010)”. Middle East International Conference on Contemporary Scientific Studies-II, September 19-22, 2019, Gaziantep.

- Göger, K. ve Yücel, F. “Ekonomik Büyümenin İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması (1983-2013)”. 1. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi, KAPSOSBİL-2019, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2019, Niğde.
- Göger, K. ve Uçan, O. “OPEC Ülkelerinde Enerji Tüketimi Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”. 20. Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu, EYİ2020, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Göger, K. ve Yücel, F. “Türk Cumhuriyetleri Ülkelerinde Enerji ve Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi”. 4. International Congress on Economics Finance and Energy-EFE 2020, Niğde. (14-15 Ekim 2020 Tarih aralığında sunulacaktır)

2. Uluslar Arası Kongrelerde Bildiri Kitabında Basılan Bildiriler

- Göger, K. , Uçan, O. ve Çayırılı, E. “İthalat, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi: Türkiye Örneği (1980-2010)”. Middle East International Conference on Contemporary Scientific Studies-II, September 19-22, 2019, Gaziantep

3. Uluslar Arası Kongrelerde Özet Kitabında Basılan Bildiriler

- Göger, K. ve Yücel, F. “Ekonomik Büyümenin İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Uygulaması (1983-2013)”. 1. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi, KAPSOSBİL-2019, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2019, Niğde.

SEMİNERLER

- 1) Pamukkale Üniversitesi XVIII. Uluslararası Ekonomi Yaz Seminerleri 2019
“Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi – I”
- 2) Pamukkale Üniversitesi XVIII. Uluslararası Ekonomi Yaz Seminerleri 2019
“Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi – II”

KURS VE SERTİFİKALAR

- 1) Hitabet Sanat Sertifikası
- 2) Beden Dili Sertifikası
- 3) Diksiyon Sertifikası
- 4) Profesyonel İletişim Sertifikası
- 5) Bilgisayar Sertifikası

BİLGİSAYAR BİLGİSİ

- 1) Microsoft Ofis Programları
- 2) Autocad
- 3) Stata
- 4) Gauss
- 5) EViews

KATILIMDA BULUNULAN EĞİTİMLER

- 1) KOSGEB Katılım Belgesi (28.05.2018)

